

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET

Diplomski rad

CRKVA SV. DONATA U ZADRU: PROJEKTNA
NASTAVA IZ PREDMETA *LIKOVNA UMJETNOST*

Zrinka Novak

ZAGREB, 2016.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

CRKVA SV. DONATA U ZADRU: PROJEKTN
NASTAVA IZ PREDMETA *LIKOVNA UMJETNOST*

Zrinka Novak

Mentor: dr. sc. Jasmina Nestić, v. asist.

Komentor: dr. sc. Nikolina Maraković, doc.

ZAGREB, 2016.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Diplomski studij

Diplomski rad

CRKVA SV. DONATA U ZADRU: PROJEKTNASTAVA IZ PREDMETA *LIKOVNA UMJETNOST*

Zrinka Novak

SAŽETAK

U diplomskome radu predstavljen je prijedlog nastavnoga projekta iz srednjoškolskoga predmeta *Likovna umjetnost* vezan za crkvu sv. Donata u Zadru. Projekt čine tri faze koje uključuju rad na nastavi, odlazak na terensku nastavu i naposljetku predstavljanje projekta putem kraćeg dokumentarnog filma povodom Dana škole ili Dana otvorenih vrata. Projekt će obuhvatiti proučavanje povijesno-političkih prilika u doba gradnje crkve sv. Donata, a građevina će se obraditi kroz dvije faze svoga nastanka. Učenici će se tijekom projekta susresti s različitim zadacima na temelju kojih će biti ocijenjeni. Bit će podijeljeni u grupe, a završnu ocjenu činiti će zbroj ocjena iz grupnog i individualnog rada. Učenicima će to biti poticaj za što aktivnije uključivanje u nastavni proces, što je zasigurno jedan od najvećih zahtjeva suvremene nastave. Pomoću projektne nastave učenici će proširiti svoje znanje i bolje upoznati jedan od najvažnijih spomenika hrvatske kulturne baštine – crkvu sv. Donata u Zadru.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Rad sadrži: 106 stranice, 23 reprodukcije, 6 priloga. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: Likovna umjetnost, projektna nastava, arhitektura, predromanika, crkva sv. Donata u Zadru

Mentori: dr. sc. Jasmina Nestić, v. asist.; dr. sc. Nikolina Maraković, doc.

Ocjenjivači: dr. sc. Frano Dulibić, izv. prof.; dr. sc. Nikolina Maraković, doc.; dr. sc. Jasmina Nestić, v. asist.

Datum prijave rada: 6. veljače 2012.

Datum predaje rada: 12. travnja 2016.

Datum obrane rada: 20. travnja 2016.

Ocjena: _____

Kazalo

1. Uvod	1
2. Zastupljenost teme u srednjoškolskoj nastavi predmeta <i>Likovna umjetnost</i>	2
2.1. Zastupljenost teme u Nastavnom planu i programu za likovnu umjetnost za gimnazije i Ispitnom katalogu državne mature za <i>Likovnu umjetnost</i>	2
2.2. Zastupljenost analize i prikaza crkve sv. Donata u Zadru u udžbenicima iz predmeta <i>Likovna umjetnost</i>	4
2.2.1. Udžbenik Radovana Ivančevića: <i>Stilovi, razdoblja, život I</i>	5
2.2.2. Udžbenik Natalije Stipetić Ćus, Zrinke Jurić Avmedoski, Blanke Petrincec Fulir, Elen Zubek: <i>Likovna umjetnost I</i>	5
2.2.3. Udžbenik Jadranke Damjanov: <i>Likovna umjetnost – I. dio</i>	6
2.2.4. Udžbenik Antuna Karamana: <i>Likovna umjetnost – 2. dio</i>	7
3. O nastavnom projektu	9
3.1. Tema projekta i interesna skupina	10
3.2. Ciljevi i obrazovno-odgojna postignuća projekta	11
3.3. Planiranje projekta i metode rada	12
4. Prvi dio projekta: Učionička nastava	14
4.1. Prvi tjedan: <i>Antički Zadar</i>	15
4.2. Drugi tjedan: <i>Povijesne prilike na hrvatskim prostorima u doba izgradnje crkve sv. Donata</i>	19
4.3. Treći tjedan: <i>Sv. Donat – Rotonda Presvetoga Trojstva u Zadru</i>	26
5. Središnji dio projekta: Terenska nastava	33
5.1. Analiza današnjega izgleda crkve sv. Donata	33
5.2. Analiza prvoga projekta crkve sv. Donata	36
5.3. Analiza drugoga projekta crkve sv. Donata	38
6. Završni dio projekta: Predstavljanje i evaluacija učeničkoga rada	40
7. Zaključak	42
8. Prilozi	43
8.1. Vremenik	43
8.2. Vježba 1: <i>Antički Zadar</i>	44
8.2.1. Vježba 1: <i>Antički Zadar</i> – literatura	44
8.2.2. Vježba 1: <i>Antički Zadar</i> – radni materijal	45
8.2.3. Prezentacija 1: <i>Antički Zadar</i>	46
.....	46
8.3. Vježba 2: <i>Povijesne prilike u doba izgradnje crkve sv. Donata</i>	54
8.3.1. Vježba 2: <i>Povijesne prilike u doba izgradnje crkve sv. Donata</i> – literatura	54
8.3.2. Vježba 2: <i>Povijesne prilike u doba izgradnje crkve sv. Donata</i> – radni materijal	55
8.3.3. Prezentacija 2: <i>Povijesne prilike u doba izgradnje crkve sv. Donata</i>	57
8.4. Vježba 3: <i>Sv. Donat – Rotonda Presvetoga Trojstva u Zadru</i>	67

8.4.1. Vježba 3: Sv. Donat – <i>Rotonda Presvetoga Trojstva u Zadru</i> – literatura	67
8.4.2. Vježba 3: Sv. Donat – <i>Rotonda Presvetoga Trojstva u Zadru</i> – radni materijal	68
8.4.3. Prezentacija 3: Sv. Donat - <i>Rotonda Presvetoga Trojstva u Zadru</i>	71
8.5. Radna knjižica	80
8.6. Slikovni materijal za praćenje nastave na terenu.....	89
9. Popis i izvori reprodukcija	98
9.1. Popis i izvori reprodukcija u Radnoj bilježnici	99
10. Popis literature.....	101
11. Sažetak / Summary	104

1. Uvod

Crkva sv. Donata u Zadru jedinstvena je predromanička građevina ne samo unutar hrvatske kulturno-umjetničke baštine, nego i europske. Upravo je zbog toga ova građevina izuzetno pogodna kao tema za provedbu projekta iz nastavnog predmeta *Likovna umjetnost*. Projekt je zamišljen kao interdisciplinarna cjelina te obuhvaća i teme iz područja povijesti i zemljopisa, a namijenjen je prvenstveno učenicima drugog razreda gimnazije, bilo s dvogodišnjim ili četverogodišnjim programom *Likovne umjetnosti*. Također, postoji mogućnost da se projekt izvede i u onim strukovnim školama koje imaju predmet sadržajno srodan gimnazijskom predmetu *Likovna umjetnost*.

U korelaciji s ostalim nastavnim predmetima projekt će učenicima pružiti potpuni uvid u povijesni kontekst izgradnje crkve sv. Donata, a tome će doprinijeti istraživanje svih činjenica bitnih za njenu gradnju i preinake, a ne samo onih koje se tiču formalne analize građevine. Projekt će kod učenika pridonijeti razvijanju interesa za vlastitu kulturnu baštinu, kao i interesa za njenim očuvanjem. Stručni i metodički dio u radu su međusobno povezani, a najvažniji podaci o crkvi potrebni za detaljnije upoznavanje s temom i organizaciju projekta prezentirani su na temelju relevantne literature.

2. Zastupljenost teme u srednjoškolskoj nastavi predmeta *Likovna umjetnost*

S obzirom na visoku umjetničku i povijesnu važnost crkve sv. Donata, potrebno je najprije osvrnuti se na njenu zastupljenost u *Nastavnom planu i programu za likovnu umjetnost za gimnazije* (dalje *Nastavni plan*) i *Ispitnom katalogu državne mature za Likovnu umjetnost* (2014./2015.) te srednjoškolskim udžbenicima predmeta *Likovna umjetnost*.

2.1. Zastupljenost teme u Nastavnom planu i programu za likovnu umjetnost za gimnazije i Ispitnom katalogu državne mature za *Likovnu umjetnost*

Predmet *Likovna umjetnost* u programu opće, jezične i klasične gimnazije izvodi se u satnici od jednog sata nastave tjedno kroz četiri godine srednjoškolskog obrazovanja, dok mu je u matematičkoj gimnaziji također dodijeljen jedan sat tjedno, no kroz dvije godine srednjoškolskog obrazovanja. U pojedinim strukovnim školama situacija je slična kao i u matematičkoj gimnaziji, pri čemu učenici srodni predmet slušaju jedan sat tjedno kroz prve dvije godine.¹ Situacija je mnogo bolja jedino u Školi za primijenjenu umjetnost i dizajn, gdje su predmetu *Povijest likovne umjetnosti* dodijeljena dva sata tjedno kroz sva četiri razreda. U *Nastavnom planu*, među općenitim zadaćama nastave, ističu se i one posebice bitne obzirom na temu našega proučavanja: »upoznavati učenike s najvažnijim djelima likovne baštine, svjetske, europske i hrvatske [...] razvijati potrebe u učenika da na putovanjima u zemlji i inozemstvu upoznaju spomenike, da obilaze muzeje i galerije [...] razvijati razumijevanje i djelatan odnos prema zaštiti spomenika i očuvanju okoline [...].«² Navedene zadaće posebice su važne zato što se njima razvija opća kultura i zaštitnički stav spram spomeničke baštine. U ovom dokumentu jasno je objašnjeno kako je gradivo predmeta podijeljeno u dvadeset tematskih jedinica koje je tijekom godine potrebno obraditi, a da je preostalih petnaest sati (od ukupno trideset i pet sati godišnje) predviđeno za ponavljanje i sistematizaciju gradiva. I u

---

¹ Više o zastupljenosti predmeta iz likovne umjetnosti u strukovnim školama u Hrvatskoj vidi u: Marina Turković, *Mjesto srednjoškolskog predmeta Likovna umjetnost u obrazovnom sustavu RH. Analiza satnice i nastavnog plana i programa*, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013. Dostupno na mrežnoj stranici: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/4150/> [16. rujna 2015.]

² Usp. *Nastavni plan i program za Likovnu umjetnost* (dalje *Nastavni plan*) u: *Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete*, broj 1, Školske novine, Zagreb, 1994., str. 90. Mrežna stranica: http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/likovni.pdf [2. svibnja 2015.]

dvogodišnjem i četverogodišnjem programu nastave predmeta *Likovna umjetnost* crkva sv. Donata se kao primjer obrađuje unutar sadržaja predviđenih za drugi razred. Iako su navedene zadaće predmeta istovjetne u oba programa, radi veće cjelokupne satnice predmeta u četverogodišnjem programu lakše je provesti detaljniju razradu sadržaja, pa tako i pojedinih likovnih primjera. Crkva sv. Donata u Zadru opravdano je prisutna u *Nastavnom planu*, čime je dokazana njena neosporna vrijednost u hrvatskoj kulturnoj baštini.

Razradba obrazovnih ishoda u *Ispitnom katalogu za državnu maturu u školskoj godini 2014./2015. za Likovnu umjetnost*³ podijeljena je na pet cjelina: *Temeljni sadržaji likovne umjetnosti*, *Likovna umjetnost od pretpovijesti do romanike*, *Likovna umjetnost od romanike do 20. st.*, *Likovna umjetnost 20. stoljeća* te *Dizajn, fotografija i film*. Crkvu sv. Donata u Zadru nalazimo u sklopu druge cjeline, a unutar teme *Arhitektura starohrvatske umjetnosti*. Obrazovnih ishodi koji su u katalogu navedeni su: odrediti, imenovati, objasniti i crtežom označiti kompozicijska načela i karakteristike tlocrta, unutrašnjosti i vanjštine starohrvatske sakralne arhitekture, te odrediti, imenovati, objasniti i crtežom označiti prostorne i konstruktivne elemente, elemente raščlambe zida i dekorativne elemente starohrvatske sakralne arhitekture.⁴ Kroz navedene obrazovne ishode obuhvaćene su sve razine znanja te je pružen temeljit pristup analizi građevine. Također, građevina je navedena kao primjer koji se može pojaviti u ispitima državne mature kao pitanje vezano uz sveobuhvatnu analizu arhitekture (što je u ispitu zasebna cjelina).

U *Nacionalnom okvirnom kurikulumu za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obrazovno i srednjoškolsko obrazovanje* (2011.), sadržaji koje podrazumijevamo pod likovnom umjetnosti organizirani su unutar umjetničkog područja. Među navedenim odgojno-obrazovnim ciljevima i očekivanim učeničkim postignućima, kao oni primjenjivi na nastavu iz likovne umjetnosti mogu se istaknuti sljedeći: usvojiti znanja i pozitivan odnos prema hrvatskoj kulturi i kulturama drugih naroda; steći razumijevanje i osobnu odgovornost za stvaralački proces i kritičku prosudbu vlastitog ili tuđeg izraza; razviti praktično-radne vještine i kulturu rada samostalnim i skupnim oblicima umjetničkih aktivnosti i učeničkoga stvaralaštva, što će moći primijeniti u svakodnevnomu životu; ovladati osnovnim organizacijskim vještinama i načinima javnoga predstavljanja vlastitoga stvaralaštva i

---

³ Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja, *Ispitni katalog za državnu maturu u školskoj godini 2014./2015. Likovna umjetnost*. [dalje *Ispitni katalog*], 2014. Mrežna stranica: <http://www.ncvvo.hr/drzavnamatura/web/public/katalozi2015> [2. svibnja 2015.]

⁴ Usp. *Ispitni katalog*, str. 48.

stvaralaštva drugih.⁵ Iz navedenog možemo zaključiti kako je upravo projektna nastava koja bi uključivala hrvatske spomenike idealan način na koji bi se spomenuti ciljevi mogli u potpunosti realizirati, jer bi se tako prije svega i istaknula važnost poznavanja nacionalne kulturno-umjetničke baštine.

2.2. Zastupljenost analize i prikaza crkve sv. Donata u Zadru u udžbenicima iz predmeta *Likovna umjetnost*

Crkva sv. Donata u Zadru zastupljena je u sljedećim odobrenim⁶ udžbenicima: *Likovna umjetnost 2: udžbenik iz likovne umjetnosti za 2. razred srednjih škola s četverogodišnjim programom* autorica Zrinke Jurić Avmedovski, Blanke Petrincec Fulir, Natalije Stipetić Ćus i Elen Zubek,⁷ *Stilovi, razdoblja, život 1: od paleolitika do predromanike: udžbenik za 2. razred gimnazije* Radovana Ivančevića,⁸ *Likovna umjetnost 2: opća povijest umjetnosti od prapovijesti do suvremenosti: udžbenik za 2. razred gimnazije s dvogodišnjim programom likovne umjetnosti* Antuna Karamana.⁹ Pritom je potrebno naglasiti da se ova tema ne obrađuje u odobrenom udžbeniku Jadranke Damjanov za drugi razred, već se crkva sv. Donata iscrpno analizira u okviru sadržaja vezanih uz analizu arhitekture, u udžbeniku iste autorice namijenjenom za prvi razred srednjih škola, *Likovna umjetnost 1: udžbenik likovne umjetnosti za gimnazije, strukovne i umjetničke škole*.¹⁰ U navedenim udžbenicima postoje znatne razlike u količini sadržaja i stupnju analize crkve sv. Donata koja se obrađuje u posebnom poglavlju u okviru hrvatske umjetnosti, uz navedenu iznimku koja će se detaljnije obrazložiti u daljnjem tekstu.

---

⁵ Usp. Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, Ministarstvo znanosti obrazovanja i sporta, 2011., str. 209. Mrežna stranica: <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2685> [2. svibnja 2015.]

⁶ Popis odobrenih udžbenika za školsku godinu 2014./2015. vidi na mrežnoj stranici: <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=13199&sec=3625> [2. svibnja 2015.]

⁷ Usp. Zrinke Jurić Avmedovski, Blanka Petrincec Fulir, Natalija Stipetić Ćus, Elen Zubek, *Likovna umjetnost 2: udžbenik iz likovne umjetnosti za 2. razred srednjih škola s četverogodišnjim programom*, Zagreb, Alfa, 2009., str. 173–174.

⁸ Usp. Radovan Ivančević, *Stilovi, razdoblja, život 1: od paleolitika do predromanike: udžbenik za 2. razred gimnazije*, Zagreb, Profil International, 2009., [1997.], str. 192–193.

⁹ Usp. Antun Karaman, *Likovna umjetnost 2: opća povijest umjetnosti od prapovijesti do suvremenosti: udžbenik za 2. razred gimnazije s dvogodišnjim programom likovne umjetnosti*, Zagreb, Školska knjiga, 2008., str. 98.

¹⁰ Usp. Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost, I. dio. Uvod. Udžbenik za I. razred gimnazije, srednje strukovne i umjetničke škole*, Zagreb, Školska knjiga, 2009. [izmijenjeno izdanje, prvo izdanje 1971.], str. 88–89.

2.2.1. Udžbenik Radovana Ivančevića: *Stilovi, razdoblja, život I*

U udžbeniku autora R. Ivančevića (1997.) veća cjelina *Predromanika* podijeljena je na tri poglavlja: *Predromanika u zapadnoj Europi, Srednjebizantsko doba i Starohrvatska umjetnost od IX. do XI. stoljeća*. Crkva sv. Donata spominje se u posljednjem poglavlju, u kojem autor ističe kako je to najsloženija crkva kružne osnove u Hrvatskoj te daje njezin opis uz objašnjenje da su tri apside rezultat izvorne posvećenosti crkve Presvetom Trojstvu.¹¹ Autor također ističe i ljepotu ove građevine: »Po veličini i ljepoti s crkvom svetog Donata može se u Europi usporediti samo dvorsku kapelu Karla Velikog u Aachenu.«¹² Opis građevine u ovom je udžbeniku informativan i vrlo kratak. Od reprodukcija, u udžbeniku je prikazan tlocrt, unutarnji pogled u kupolu crkve te vanjsko oplošje građevine. Reprodukcijske vanjskog oplošja i pogleda u kupolu su kvalitetne, no tlocrt je prikazan nejasno i u vrlo maloj dimenziji. Reprodukcijske su dovoljne, no poželjno bi bilo da je tlocrt jasniji te da je prikazan i shematski vertikalni presjek građevine na kojem bi se moglo uočiti da građevina ima galeriju, što je njena bitna specifičnost. Važno je spomenuti da autor u ovom udžbeniku spominje osobno nezadovoljstvo nedovoljnom zastupljenošću crkve sv. Donata u stručnoj literaturi i njenim podređenim statusom naspram srodnih stranih primjera: »No, dok se Aachensku kapelu prikazuje u svim knjigama o tome razdoblju, o zadarskom svetom Donatu nigdje nema ni spomena.«¹³

2.2.2. Udžbenik Natalije Stipetić Ćus, Zrinke Jurić Avmedoski, Blanke Petrincec Fulir, Elen Zubek: *Likovna umjetnost I*

U udžbeniku autorica Z. Jurić Avmedoski, B. Petrincec Fulir, N. Stipetić Ćus i E. Zubek (2009.) poglavlje *Starohrvatska umjetnost* podijeljeno je u tri potpoglavlja: arhitektura, skulptura i slikarstvo. Autorice pregled započinju objašnjenjem utjecaja i uzora koji su poslužili pri razvijanju starohrvatske arhitekture: »Na razvoj starohrvatske arhitekture djeluju različiti utjecaji. Jedan je od njih lokalno graditeljsko naslijeđe zatečeno u krajevima duž jadranske obale koje su Hrvati nastanili. Prisutnost kupole rezultat je snažnog bizantskog utjecaja, a oblikovanje zapadnog pročelja utjecaj je karolinške arhitekture. Prihvaćajući ove

¹¹ Usp. Radovan Ivančević, *nav. dj.*, 2007. [1997.], str. 192–193.

¹² Isto, str. 193.

¹³ Isto.

utjecaje, starohrvatsko je graditeljstvo stvorilo neke specifične arhitektonske tipove koji nemaju izravnih uzora u drugim područjima, čime je dalo velik kreativni doprinos oblikovanju crkvenog prostora između ranokršćanskog i romaničkog razdoblja.«¹⁴ Ovo je jedini udžbenik u kojem su utjecaji na starohrvatsku arhitekturu ovako opširno opisani. Prva građevina koju autorice u tom poglavlju spominju jest upravo crkva sv. Donata u Zadru, kao poseban primjer predromaničke arhitekture, najsloženiju i najveću predromaničku centralnu građevinu u Hrvatskoj. Nadalje, opisane su i dimenzije građevine i njezin izgled, prilično detaljno. U udžbeniku je priložena reprodukcija vanjskog oplošja građevine te tlocrt i presjek crkve. Reprodukije su kvalitetne i dovoljno ih je da bi učenici stekli pravi uvid u izgled građevine. Tlocrt je vrlo jasan, a na presjeku crkve lako se mogu uočiti njene specifičnosti. U udžbeniku autorice spominju i izvornog titulara crkve – Presveto Trojstvo. Crkvu zatim uspoređuju s crkvom San Vitale u Ravenni (526. – 548.) i kapelom Karla Velikog u Aachenu (c. 793. – 805.). Također, prema autoricama je tlocrtni model crkve sv. Donata morao snažno utjecati na starohrvatsku arhitekturu, što povezuju s učestalom pojavom šesterolisnih crkvice u Hrvatskoj, a za njihov oblik navode da je sinteza troapsidalnog dijela crkve sv. Donata i šesterostranog (iznutra šesterolisnog) tlocrta ranokršćanske krstionice zadarske katedrale (VI. st.).¹⁵ Možemo zaključiti da je crkva sv. Donata u ovom udžbeniku najpotpunije prezentirana. Prednost ovog udžbenika je u tome što su autorice temu prezentirale s pogledom na širi kontekst u kojem je učenicima pružen uvid u slojevitost građevine i što je u njemu napravljena komparacija s europskim građevinama sukladnih arhitektonskih rješenja.

2.2.3. Udžbenik Jadranke Damjanov: *Likovna umjetnost – I. dio*

Kao što je u ovom radu već navedeno, crkva sv. Donata se detaljno obrađuje u udžbeniku J. Damjanov predviđenom za prvi razred srednjih škola, premda je kao tema namijenjena drugome razredu. Razlog tome je taj što je autorica ovu važnu građevinu odabrala kao jedan od primjera za jednu od tema analize arhitekture unutar poglavlja s naslovom *Volumen i prostor*, a koja je predviđena programom za ovaj uzrast. U udžbenicima za drugi razred autorica učenicima daje smjernice da analizu ove građevine pogledaju u udžbeniku za prvi razred. U navedenom udžbeniku za prvi razred autorica daje osvrt na crkvu

---

¹⁴ Natalija Stipetić Ćus, Zrinka Jurić Avmedoski, Blanka Petrincec Fulir, Elen Zubek, *nav. dj.*, 2009., str. 173.

¹⁵ Ipak je upitno treba li šesterolisne crkvice povezivati sa Sv. Donatom kao modelom, ali na ovom mjestu tu diskusiju ne možemo otvarati.

sv. Donata u Zadru za koju najprije ističe kako je izgrađena od grubo klesanog kamena i spolija, visine 27 m, s promjerom 22 m (bez širine predvorja, narteksa). U udžbeniku nalazimo reprodukciju vanjskog oplošja građevine, unutrašnjeg pogleda na kupolu, vanjskog pogleda na kupolu i apside, reprodukciju unutrašnjosti na kojoj se vidi odnos prizemlja i galerije te tlocrt i shematski prikaz strukture građevine sačinjene od dva valjka i tri polualjka. Autorica donosi detaljan opis unutrašnjosti građevine koju smatra vrlo dinamičnom te mnogo pažnje posvećuje deambulatoriju i usmjerenju kretanja koje prema njenom mišljenju na galeriji postaje pasivnije.¹⁶ Možemo, dakle, zaključiti da je crkva sv. Donata u Zadru u ovom udžbeniku vrlo opširno opisana. Reprodukcijska je u udžbeniku dovoljno, kvalitetne su i pružaju jasan uvid u organizaciju prostora građevine, no koncepcija teksta kojim nam autorica prezentira crkvu mogla je biti jasnija. Dok su tlocrt i struktura građevine spomenuti u tek nekoliko rečenica, jedan veliki dio teksta posvećen je dinamičnom kretanju pomoću kojeg nas autorica vodi prostorom rotunde: »Prostor je složen i dinamičan. (...) Kretanje u donjem, bačvasto nadsvođenom prstenu aktivirano je, ali podređeno vertikali središnjeg dijela. U galeriji, gdje je krovšte otvoreno (gornja granica nije oblikovana), a visina se uravnotežuje sa širinom, kretanje je pasivnije.«¹⁷ U udžbeniku svakako nedostaje komparacija sa srodnim europskim primjerima, čime bi se stekao kompletni širi kontekst.

2.2.4. Udžbenik Antuna Karamana: *Likovna umjetnost* – 2. dio

A. Karaman (2009.) u svom udžbeniku unutar poglavlja *Umjetnost ranog srednjeg vijeka, predromanike i islama (od kićenosti i ornamentalne arabeske do monumentalnih brončanih vrata biskupa Bernwalda)* donosi i sadržaj s podnaslovom *Predromanika u Hrvatskoj*. Unutar ovog potpoglavlja autor obrađuje i crkvu sv. Donata, navodeći i njen izvorni titular – Presveto Trojstvo. Na samom početku autor spominje i kapelu Karla Velikog u Aachenu te crkvu San Vitale u Ravenni kao njene uzore. Nadalje, ističe njenu troapsidalnost, monumentalnost i gradnju koja se odvijala u dvije faze: »Nastala je u podužem slijedu gradnje: svoj središnji, kružni, dvobrodni korpus dobila je drugoj polovici VIII. st., a predvorje i ostali dodaci pridodani su joj pedesetak godina poslije (početkom IX. st.).«¹⁸ Ovo

---

¹⁶ Usp. Jadranka Damjanov, *nav. dj.*, 2009., str. 88.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Antun Karaman, *nav. dj.*, 2008., str. 98. Opis crkve kao „dvobrodnog korpusa“ nije najsretniji s obzirom da je riječ o centralnoj građevini čija je unutrašnjost podijeljena na središnji kružni dio i ophod.

je jedini udžbenik u kojemu se spominje da je crkva građena prema dva projekta, ali isto tako i jedini udžbenik u kojem se nalazi samo jedna reprodukcija vanjskog oplošja crkve. Budući da je u tekstu spomenuta dvoslojnost građevine, ona se mogla potkrijepiti i pomoću presjeka unutrašnjosti na kojoj bi se vidjela galerija ili tlocrta na kojem bi se vidio narteks. Na kraju poglavlja nalaze se pitanja namijenjena učenicima za ponavljanje. Zanimljivo je pitanje konkretno vezano uz crkvu sv. Donata koje glasi: »Usporedi crkve San Vitale u Ravenni, kapelu u Aachenu i Sv. Donata u Zadru. Što ih povezuje?«¹⁹ Iako su i drugi udžbenici imali na kraju poglavlja pitanja za ponavljanje (izuzev udžbenika J. Damjanov), jedino je u ovom udžbeniku pitanje izravno vezano uz crkvu sv. Donata. Pitanje je, doduše, vrlo nespretno postavljeno, s obzirom na to da se u tekstu nije navela konkretna sličnost navedenih triju građevina nego je njihova srodnost tek informativno spomenuta bez ulaženja u dublju analizu sličnosti. Opis građevine u ovom je udžbeniku bio prilično bazičan i informativan te se može zaključiti kako je ovaj udžbenik, za razliku od udžbenika četiriju autorica, temu prezentirao najoskudnije.

---

¹⁹ Isto.

3. O nastavnom projektu

Metoda izobrazbe iskustvom, koju su 1930-ih godina John Dewey (1859.-1952.) i William Heard Kilpatrick (1871.-1965.) predstavili i uveli u škole, u današnje vrijeme postaje sve popularnija i u našem školstvu.²⁰ Uvođenje istraživačke metode u nastavu predstavlja odmak od tradicionalnog frontalnog načina rada koji se još uvijek u (pre)velikoj mjeri koristi i danas u obrazovnom sustavu. Potaknuti napretkom i modernizacijom školskog sustava, suvremeni pedagoški koncepti zalažu se za interdisciplinarni pristup poučavanju u svrhu razvijanja znanja primjenjivog u različitim životnim situacijama, nasuprot verbaliziranju i memoriranju činjenica.²¹ Projektna nastava predstavlja jedan od oblika integriranog načina poučavanja. Ona se zasniva na istraživanju i obrađivanju pojmova te rješavanju zadataka i problema kroz samostalni ili grupni istraživački rad. Dok je klasična razredna nastava ograničena nastavnim planom i programom i većinom usmjerena na njegovu realizaciju, uz jasno odijeljene nastavne teme i cjeline, sa slabijim povezivanjem usvojenih znanja, vještina i sposobnosti, projektna nastava orijentirana je na učenika i otvorena prema problemskim situacijama i zadacima iz stvarnog života. Prijateljski i partnerski odnos učenika i nastavnika, u okviru projektne nastave dovodi do suradničko-timskog rada i razvijanja komunikacijskih vještina učenika, nasuprot većinom frontalnom obliku rada karakterističnom za klasičnu nastavu. Kod projektne nastave, korelacija s drugim područjima ljudske djelatnosti i znanosti lako je ostvariva, a nove nastavne metode lako primjenjive. Kod klasične nastave, povezivanje usvojenih znanja, vještina i sposobnosti mnogo je slabije izraženo. Projektna nastava ima mnoge prednosti i mnoge odgojno-obrazovne učinke na učenika, primjerice: samostalno pronalaženje informacija potrebnih za realizaciju zadataka, usvajanje novih metoda rada, stjecanje prijateljskog odnosa prema nastavniku, razvijanje sposobnosti rada u grupi i samostalnog rješavanja problema, vrednovanje i kritički odnos prema vlastitom i tuđem radu. U suvremenim obrazovnim sustavima, projektna nastava je važan oblik i način učenja te se u tom smislu može koristiti kao oblik rada i u redovnoj nastavi. Da bi nastava bila dobra i zanimljiva učenicima u njoj se trebaju izmjenjivati različite nastavne metode. Kao što stalna frontalna nastava učenicima s vremenom može dosaditi, projektna bi im mogla biti

---

²⁰ Više o metodi izobrazbe vidi u: John Dewey, *Erfahrung und Erziehung*, u: Werner Corell (ur.), *Reform des Erziehungsdenkens. Eine Einführung in J. Deweys Gedanken zur Schulreform*, Weinheim, Beltz, 1963., str. 247–296.

²¹ Interdisciplinarnost kao interakcija različitih disciplina i spoznaja dovodi lakšem rješavanju problema i zadataka.

izuzetno zanimljiva kao izborna aktivnost koja se provodi najviše jednom godišnje. Dakle, kombinacijom različitih nastavnih metoda stvorila bi se kvalitetnija i korisnija nastava i ugodnija radna atmosfera. Gledajući prednosti i mane projektne nastave s pozicije nastavnika, svakako se na početku može zaključiti kako takav oblik nastave za nastavnike predstavlja mnogo zahtjevniju i složeniju pripremu od klasične (učioničke) nastave. Od nastavnika će se zahtijevati da bude spreman na primjenu novim metoda rada, da kontrolira i usmjerava učenike te da bude spreman na svladavanje neočekivanih situacija i problema. Međutim, ukoliko se osvrnemo na željene ciljeve i korist koju učenici mogu imati od projektne nastave, svakako možemo utvrditi kako je dodatni angažman nastavnika doista vrijedan truda. Također, projektna nastava za nastavnika podrazumijeva samoinicijativno proširenje nastavnoga plana i programa te organizaciju vremenskog konteksta u koji bi se projekt trebao uklopiti. Kada bi se provodilo istraživanje vezano uz rezultate rada u projektnoj nastavi, nedvojbeno je da bi oni pokazali kako projektna nastava ukazuje na veću motivaciju za rad, jačanje i razvijanje socijalnih vještina učenika i aktivnije sudjelovanje u nastavnom procesu koje vodi kvalitetnijem, ali i dugotrajnijem usvajanju znanja.

3.1. Tema projekta i interesna skupina

Prije postavljanja zadataka i ciljeva projektne nastave, potrebno je odabrati kojoj interesnoj skupini učenika bi ta nastava mogla biti najkorisnija. Ovaj projekt je namijenjen učenicima drugih razreda, a odvijao bi se izvan redovne nastave u vremenskom okviru od osam tjedana. Nastavnik bi sve učenike drugih razreda o provođenju projekta obavijestio na redovnoj nastavi predmeta *Likovna umjetnost* na početku školske godine. Nakon toga zainteresirani učenici bi se osobno ili putem e-maila javili nastavniku i prijavili za sudjelovanje u projektu. U projektu može sudjelovati najviše trideset učenika.

Usklađivanje, povezivanje i sjedinjavanje nastavnih sadržaja jednog predmeta sa sadržajima drugih predmeta, otkrivajući veze među njima, nazivamo integriranom nastavom. Ukoliko se korelacija ostvaruje na temelju zajedničkog cilja, tada je riječ o integriranoj nastavi. Pri provođenju ovog projekta doći će do ostvarivanja korelacije s nastavnim predmetima *Povijest* i *Geografija*, kako bi se tema sagledala sa širokog aspekta. U takvom interdisciplinarnom pristupu i korelaciji s navedenim nastavnim predmetima učenici bi stekli uvid u povijesne prilike koje su dovele do gradnje crkve, usvojili bi najznačajnije događaje

posebice važne za povijest i razvoj najranije Hrvatske države i bizantske teme Dalmacije, a onda i grada Zadra, te naučili pronaći i na karti označiti najvažnije lokalitete na prostoru današnje Hrvatske u VIII. i IX. stoljeću. Kada dobijemo zadatak promovirati bilo koji segment nacionalne kulturne baštine, dolazimo do problema kako ju prezentirati u njenom punom sjaju i odakle krenuti. Za učenike taj će zadatak predstavljati velik izazov u njihovom obrazovnom napretku. U daljnjem tekstu prikazan je model projektne nastave u okviru izvannastavne aktivnosti predmeta *Likovna umjetnost* u gimnaziji kao mogućeg alternativnog pristupa, koji potencira samostalnost i aktivnost učenika i očekuje provođenje iskustvenog učenja.

3.2. Ciljevi i obrazovno-odgojna postignuća projekta

Zadaća projekta je učenike što temeljitije upoznati s vlastitom kulturnom baštinom i kod njih stvoriti želju za njenim očuvanjem. Cilj projekta je istraživanje nacionalne kulturne baštine i razvijanje, to jest jačanje interesa za nju. Znanje koje će učenici usvojiti svojom aktivnošću, interesom i radom biti će im blisko i lakše razumljivo. Važnost crkve sv. Donata neosporna je kako u hrvatskoj, tako i u europskoj kulturnoj baštini. Upravo je zbog svoje posebnosti i važnosti pogodna za istraživački projekt koji će doprinijeti boljem razumijevanju različitih umjetničkih tokova toga vremena. Pri usporedbi sa srodnim europskim primjerima, vrlo se lako može utvrditi posebnost crkve sv. Donata, što će učenike dodatno potaknuti da počnu što više cijeniti vlastitu kulturnu baštinu. Učenici će raditi samostalno ili u grupi, a njihovo istraživanje zahtijevat će samostalan odlazak u knjižnicu. Na taj način usvajati će vještine samostalnog rada, rada u paru i interdisciplinarnog istraživanja i učenja. Uvažavanje tuđeg mišljenja, međusobna suradnja i kritičko razmišljanje željeni su ishodi ovakvog načina rada, koji vode ostvarenju zajedničkog cilja. Navedeni način rada također će doprinijeti razvijanju učeničkih socijalnih, društvenih, komunikacijskih, ali i organizacijskih vještina te znanja i umijeća vezanih uz rad u grupi, koji će se evidentno usaditi u njihovu opću svijest te će ih biti sposobni primijeniti i u nekim drugim situacijama njihovog svakodnevnog života. U sklopu projektne nastave cilj je učenike što više uključiti u sve faze nastavnog procesa. Na tome putu najvažniju ulogu imaju pravilno osmišljene metodičke vježbe i zadatci koji uključuju različite metode i oblike rada, od individualnog rada do rada u skupinama. Učenici će tijekom ovoga projekta usvojiti pozitivan odnos prema hrvatskoj kulturnoj baštini, steći

osobnu odgovornost za stvaralački proces i kritičku prosudbu vlastitog ili tuđeg izraza te razviti praktično-radne vještine i kulturu rada samostalnim i skupnim oblicima umjetničkih aktivnosti.

3.3. Planiranje projekta i metode rada

Projekt se odvija u vremenskom okviru od osam tjedana, a dijelimo ga na prvi, središnji i završni dio. Prvi dio predstavlja učioničku nastavu, središnji dio jednodnevnu terensku nastavu, a završni dio evaluaciju i predstavljanje projekta. Na uvodnome sastanku nastavnik će tridesetero prijavljenih učenika podijeliti u pet grupa od po šest učenika. Grupa I obraditi će temu *Antički Zadar*, grupa II *Povijesne prilike na hrvatskim prostorima u doba izgradnje crkve sv. Donata*, a grupe III i IV temu *Sv. Donat – Rotonda Presvetoga Trojstva u Zadru*. Peta grupa imat će nešto drugačiji zadatak. U tu grupu odabrat će se šestero za informatiku najdarovitijih učenika. Svaki od njih imat će zadatak kamerom napraviti snimku jednog školskog sata, od tri navedena predavanja te predavanja i zadatka na terenskoj nastavi. Nastavnik će na uvodnom predavanju učenike upoznati s ciljevima i željenim ishodima projekta i dati im jasne upute vezane uz aktivnosti pojedinca unutar skupine, a zatim će ih upoznati s temom, metodama, načinima i oblicima rada. Učenike će potom uputiti na literaturu²² kojom će se služiti tijekom provođenja projekta, a koju će morati samostalno potražiti u knjižnici ili na internetu. Zatim će im dati materijale, tj. upute za rad, namijenjene individualnom i grupnom radu u pisanom obliku radi lakšeg snalaženje tijekom provedbe projekta. Iako projekt podrazumijeva međusobnu suradnju svih grupa, svaka od njih biti će zadužena za svoju temu, a njihov zadatak uključuje samostalan posjet knjižnici, pisanje seminara na temelju preporučene literature, snimanje video materijala te pripremu izlaganja na nastavi u obliku *PowerPoint* prezentacije. Svaki učenik unutar grupe trebao bi jednako sudjelovati u pripremi nastavnoga sata i radnih materijala, a u izlaganju će se učenici ravnopravno izmjenjivati. Učenici će se koristiti različitim metodama rada kao što su metoda pisanja, čitanja, slušanja, promatranja, izlaganja i zapažanja te rad u grupi. Posebno će ih rad u grupi navoditi na potrebu dobre međusobne suradnje i ravnopravne raspodjele zadataka.

---

²² Popis literature za svaki temu posebno je naveden u prilogima, prije vježbi vezanih uz temu koja se obrađuje. Literatura za svaku temu koristi se ujedno i pri osmišljavanju vježbi i pripremi prezentacije za izlaganje teorijskog dijela u nastavnome satu. Svi učenici će na početku svojega rada dobiti fotokopiju odgovarajućeg popisa, kao i upute u kojim knjižnicama mogu potražiti potrebne naslove.

Na uvodnom predavanju nastavnik će učenike upoznati i s elementima ocjenjivanja. Učenici će dobiti ocjene za grupni i individualni rad. Poštivanje zadanih radnih obaveza tijekom projekta i njihovo pravovremeno izvršavanje te pravilno popunjavanje radnih materijala koji će se nakon svakog sata predati nastavniku, biti će parametri za određivanje završne ocjene. Na kraju uvodnog predavanja svaki će učenik dobiti i vremenik [Prilozi: Vremenik],²³ koji će im služiti za što bolje upoznavanje s redoslijedom kojim će se provoditi etape projekta. Prve četiri grupe, tj. grupa I, II, III i IV imaju najmanje tri tjedna za pripremu i dovršetak svojih izlaganja na učioničkoj nastavi. Tijekom provedbe projekta, nastavnik će s učenicima redovito komunicirati putem elektroničke pošte ili internetske usluge *Google groups*, a usluga *Google drive* služiti će za razmjenu radnih materijala s nastavnikom ili učenicima unutar grupe. Na jednodnevnoj terenskoj nastavi nastavnik će svojim izlaganjem učenike provesti kroz faze gradnje crkve sv. Donata. Nakon povratka s terenske nastave, prije završne faze zadatak grupe V biti će svoje snimljene materijale pomoću programa *Windows Movie Maker* (ili nekog drugog programa kojim se služe), ukomponirati u dokumentarni film kojim će u završnom dijelu predstaviti projekt na Danu škole ili Danu otvorenih vrata. Učenici grupe V nakon povratka s terenske nastave imati će dva tjedna za pripremu dokumentarnog filma.

---

²³ U daljnjem tekstu u uglatim zagradama bit će navođeni prilozi koji se nalaze na kraju ovoga rada.

4. Prvi dio projekta: Učionička nastava

Učionička nastava traje tri tjedana i započinje spomenutim uvodnim predstavljanjem projekta (predavanjem nastavnika) u trajanju od jednog školskog sata. Iduća tri tjedna obrađivati će se tri teme sljedećim redoslijedom: *Antički Zadar*, *Povijesne prilike na hrvatskim prostorima u doba izgradnje crkve Sv. Donata* i *Sv. Donat – Rotonda Presvetoga Trojstva u Zadru*. U četvrtom tjednu napraviti će se sistematizacija i ponavljanje gradiva prije polaska na terensku nastavu. Pri izradi prezentacija, a posebice pri osmišljavanju metodičkih vježbi u radnim materijalima, nastavnik će učenicima davati smjernice i pratiti ih u njihovom radu. Teme i vježbe koje će se na satima izvoditi služe za upoznavanje s povijesno-društvenim i kulturnim kontekstom u kojem dolazi do izgradnje crkve sv. Donata. Učenička izlaganja sastojati će se od teorijskog dijela u vidu seminara koji će prije početka nastave predati nastavniku, *PowerPoint* prezentacije i metodičkih vježbi s radnim materijalima. U pripremi zadatka i prezentacije učenici će se upoznati s istraživačkim metodama rada koje će uključivati pronalazak relevantne, od nastavnika preporučene literature, njeno istraživanje i proučavanje te prezentaciju rezultata istraživanja. Nastavnik je taj koji će nekoliko dana prije početka prvog dijela projekta pregledati, ako je potrebno ispraviti te naposljetku odobriti pripremljeni materijal grupa I, II, III i IV. Tek tada će započeti učionička nastava, odnosno prvi dio projekta. Neke vježbe će se nakon rješavanja analizirati popraćene *PowerPoint* prezentacijom, a neke će učenici morati samostalno riješiti na temelju praćenja predavanja. Metodičke vježbe će objediniti dotadašnje znanje učenika iz likovne umjetnosti, zemljopisa, povijesti i opće kulture. Zbog specifičnog zadatka grupe V, na svakom od predavanja jedan član grupe koji će snimati predavanje kamerom trebat će pomoć ostalih kolega pri rješavanju radnih materijala. Isto tako, pri svojoj prezentaciji projekta učenici grupe V neće se koristiti ni prezentacijom u *PowerPointu*, ni radnim materijalima, nego samo dokumentarnim filmom. Njihovo će izlaganje iziskivati posebne konzultacije s nastavnikom nakon povratka s terenske nastave na kojima bi nastavnik procijenio je li njihov snimljeni materijal dobro organiziran te ih eventualno detaljnije uputio na posebne dijelove predavanja koje moraju koristiti pri montaži filma.

4.1. Prvi tjedan: *Antički Zadar*

U prvom tjednu radom će se predstaviti grupa I s temom *Antički Zadar* u trajanju od jednog školskog sata. Učenici ove grupe će na temelju preporučene literature [Vježba 1: literatura] pripremiti svoje izlaganje koje će prezentirati ostatku razreda putem prezentacije [Prezentacija 1].²⁴ Također, učenici će uz nadzor nastavnika pripremiti radne materijale [Vježba 1: radni materijal] koje će na početku sata podijeliti ostatku razreda za sudjelovanje u nastavi i što bolje praćenje predavanja. Za što efikasniju daljnju učioničku, ali i terensku nastavu, ključna je dobra i temeljita priprema te upoznavanje s povijesnim kontekstom naših prostora od davnina pa do vremena gradnje crkve sv. Donata. Stoga sat započinje izvođenjem zadatka [Vježba 1, zadatak 1] osmišljenog upravo za objašnjenje ove tematike. Razredu će se podijeliti zračni snimak zadarskog Poluotoka, a njihov zadatak bit će iscrtati, točnije olovkom podebljati položaj zadarskih ulica. Cilj ove vježbe je zainteresirati učenike za temu nastanka antičkog grada Zadra, ponoviti njima otprije poznate činjenice iz povijesti, naučiti nove podatke o povijesti naših prostora i navesti ih na samostalno donošenje zaključaka. Vježba će doprinijeti stvaranju učeničke svijesti o tome koliko je antička kultura bila rasprostranjena na prostoru Hrvatske i koliko je u najranije doba utjecala na urbani razvoj ovih prostora.

Nakon izvedene vježbe rezultati će se zajednički provjeriti putem prezentacije, a zatim slijedi izlaganje učenika. Učenici će za početak odgovoriti na pitanje kakva je struktura ulica, podsjeća li ih na što i znaju li u kojoj civilizaciji je takav pravilan raspored postojao. Time će se napraviti uvod kojim će započeti izlaganje o postanku grada Zadra. Na temelju rješenja prvoga zadatka učenici bi trebali zaključiti kako je mreža ulica grada organizirana u ortogonalnom, pravilnom rasteru, što odaje njegovu antičku povijest i urbanizaciju. Od učenika se traži da se prisjete karakteristika rimskoga urbanizma, koje su zasigurno obrađivali unutar redovne nastave predmeta, pojedinih primjera pravilnih i planiranih gradova, kao i snažnih poveznica ovakvih struktura i organizacije s onima rimskih vojnih logora.

Rimski vojni logor (*castra*) bio je savršeno planiran i organiziran te su se iz mnogih vojnih logora razvili gradovi na području limesa i drugdje.²⁵ Ulice koje su u logoru imale ulogu najvažnije komunikacije, *Via principalis* (glavna ulica) i *Via praetoria*, odgovaraju glavnim ulicama rimskoga grada, *decumanusu* i *cardu*. Sve ostale komunikacije unutar rimskoga vojnog logora raspodijeljene su u ortogonalnom sustavu kojem su okosnica upravo

²⁴ Priložene prezentacije primjer su prezentacija kakve se od učenika očekuju za obradu zadane teme.

²⁵ Usp. Mate Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, Golden marketing, 2003., str. 153.

ove dvije ulice. Ta komponenta vrlo je važna za rimski urbanizam, pa tako proučavajući urbanu strukturu rimskih planiranih gradova, možemo gotovo uvijek identificirati određene pojave proistekle iz ideje logora, bilo to u općem prostornom planiranju, bilo u modulima i u rasporedu gradskih četvrti, bilo u smještaju gradskog centra i gradske dominante.²⁶ Gradske prometnice uobičajenog naziva *cardo* i *decumanus* najčešće su orijentirane tako da *cardo* ide u pravcu sjever-jug, a *decumanus* istok-zapad.²⁷ Na malome prostoru zadarskog Poluotoka u rimsko doba je bio primijenjen strogi ortogonalni sustav, s longitudinalama i transverzalama koje zatvaraju blokove pravokutnog tlocrta. Glavni dekuman (*Decumanus maximus*) u Zadru je bila ulica koja je nastavak ceste koja je iz agera vodila kroz monumentalna gradska vrata sa slavlukom, a glavni kardo (*Cardo maximus*) ona koja s jugoistočne strane teče uz forumske taberne s trijemom.²⁸ Zadarski je *cardo* povezivao važne objekte i prostore urbanog tkiva, a počinjao je od gradske luke i emporija (tržnice) uz luku. S jedne njegove strane bile su forumske terme (danas samostan sv. Marije), a s druge strane taberne uz Forum.²⁹ Nakon opisa strukture antičkoga Zadra nastavlja se izlaganje o povijesti nastanka grada.

Arheološki nalazi dokazuju naseljenost zadarskog područja od strane Liburna već u IX. st. pr. Kr. Po dolasku rimske vlasti, grad se naglo urbanizira te postaje važnim gospodarskim središtem. Najprije postaje rimskim municipijem (nakon 59. g. pr. Kr.), a zatim kolonijom rimskih građana.³⁰ Zadarski Poluotok, izrazito izdužena oblika, odredio je površinu rimske kolonije *Iader*. Gradski zidovi uglavnom su pratili obale Poluotoka, a unutarnju strukturu su činile pravilne insule (*insulae*). Izduženost Poluotoka odredila je i izduženost insula, koje su pretežito ispunjali stambeni blokovi.³¹ Zadar (*Iader*) sačuvao je najvjerniju sliku antičkoga grada unatoč bogatoj urbanoj stratigrafiji iz postantičkih vremena. Njegova je urbanistička topografija iscrpna te nam omogućuje idealnu rekonstrukciju naselja u razvojnim fazama tijekom čitavoga antičkoga razdoblja. Prva arheološka istraživanja datiraju iz prošlog stoljeća pri čemu su manji zahvati učinjeni između dva svjetska rata (otkrivanje dijela Foruma i nekropole). Istraživanja šireg plana poduzeta su nakon Drugog svjetskog rata, kada je grad bio većinom porušen. Na temelju konkretnih materijalnih ostataka utvrđen je gradski raster i na mnogo mjesta ulični pločnik, uočeni su ostaci stambene arhitekture te je detaljno istražen

---

²⁶ Usp. Isto, str. 154.

²⁷ Usp. Isto, str. 207.

²⁸ Usp. Isto, str. 209.

²⁹ Usp. Isto, str. 210.

³⁰ Većina povjesničara slaže se da je kolonija osnovana za Augustove vladavine (27.- 14. pr.Kr.). Vidi...

³¹ Usp. Usp. Tomislav Marasović, *Dalmatia Praeromanica*, Split, Književni krug, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Zagreb, Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 2008., str. 275.

centar grada s Forumom i Kapitolijem. Mnogo je toga ostalo vidljivim iz antičkoga grada: dijelovi forumskog pločnika, elementi trijema oko foruma, sustav taberni, ostatci gradske bazilike i dr. Urbanistima u kasnijoj obnovi grada tako je pružena prilika da zadrže osnovnu ideju antičkog grada te ga obnove po načelima suvremenog urbanizma uz korištenje materijalnih ostataka antičke arhitekture.³² Grad Zadar predstavlja jedan od najjasnijih primjera razvitka urbane strukture od prvobitnoga antičkog pretkršćanskog sloja, preko starokršćanskog razdoblja u kojem nije došlo do radikalnih prestrukturiranja, pa sve do ranog srednjeg vijeka. Grad je uglavnom zadržao svoju površinu, ograničenu Poluotokom, ali je postupno dizao uličnu razinu.³³ Zadarsko gradsko područje po broju ranosrednjovjekovnih građevina i njihovoj očuvanosti, spada među najvažnije urbane cjeline u Dalmaciji i na obali Jadrana uopće.

Zadarski episkopalni kompleks smješten je na položaju foruma antičkoga grada u sjeverozapadnom dijelu Poluotoka, a sastoji se od katedrale sv. Anastazije (sv. Stošije), krstionice, episkopija, cisterne i crkve sv. Donata.³⁴ S pojavom kršćanstva u kasnoj antici u Zadru nije došlo do velikih promjena u urbanističkoj strukturi. Zadržane su ranije insule, a kršćanski episkopalni kompleks nastao je na mjestu prvobitnoga antičkog centra uz Forum i Kapitolij.³⁵ Od svih istraženih kapitolija, zadarski nam pruža najjasniju i najkoherentniju sliku, iako je njegov hram sačuvan samo u temeljima i to djelomično. Zadarski Kapitolij zamišljen je kao istaknuta dominanta koja se izdiže nad pretežito ravnim naseljem, na umjetno izgrađenom podiju koji je od foruma bio viši za oko 1,8 metara, na kojem je bio podignut hram orijentiran prema Forumu.³⁶ Iako je tek djelomično otkriven, zadarski Forum pruža mogućnost konkretne rekonstrukcije na osnovu pronađenih elemenata. Forum je bio omeđen s tri gradske komunikacije, s jugoistočne strane *cardom*, sa sjeverne strane glavnim *decumanusom*, a sa zapadne strane *cardom* koji je razdvajao kompleks Kapitolija od Forumu.³⁷ Idealnu rekonstrukciju omogućuju mnogobrojni ulomci baza, arhitrava, vijenca, friza i drugih elemenata otkrivenih tijekom istraživanja u XX. st., koji su dijelom uzidani u temelje crkve sv. Donata.³⁸

---

³² Usp. Mate Suić, *nav.dj.*, 2003., str. 38-39.

³³ Usp. Usp. Tomislav Marasović, *nav.dj.*, 2008., str. 275.

³⁴ Usp. Isto, str. 274.

³⁵ Usp. Isto, str. 275.

³⁶ Usp. Mate Suić, *nav.dj.*, 2003., str. 231.

³⁷ Usp. Isto, str. 246.

³⁸ Usp. Isto, str. 232.

Antički *Iader* je imao dvije bazilike. Na ostacima one ranije izgrađena je starokršćanska bazilika, nad kojom je kasnije nastala današnja romanička crkva sv. Stošije. Bazilika je bila prislonjena uza stražnji zid taberni koje su se nalazile sa sjeverne strane Foruma. Druga, veća bazilika, nalazila se na suprotnoj strani Foruma.³⁹ U suvremenom Zadru, u predjelu sjeverozapadno od Kapitolija danas se raspoznaje gradski predio koji nema unutrašnjeg reda i koji se nalazi izvan dominirajućeg ortogonalnog sustava, a koji je nastao najvjerojatnije u srednjem vijeku. No, moguće je da je tako bilo već i u razdoblju antike. Linijom Kapitolija završavao je pravilni raster i sustav zatvorenih insula te su se dalje prema sjeverozapadu već tada formirale cjeline koje nisu bile usklađene s temeljnim sustavom.⁴⁰ Važno je spomenuti i da je antički Zadar imao bedeme, čiju idealnu rekonstrukciju omogućuju njihovi mnogobrojni ostatci. Zadarski bedemi zasad imaju tri utvrđene faze gradnje: antičku iz Augustovog doba, kasnoantičku i srednjovjekovnu. Ostaci bedema sačuvani su iz svih faza gradnje, na nekim potezima sve do gornjeg završetka.⁴¹

Nakon opisa osnovnih karakteristika antičkog Zadra, slijedi usporedba s dva isto tako važna antička grada na tlu Hrvatske. Ovdje će se spomenuti antički grad Poreč kao primjer grada sa sličnom urbanističkom strukturom, dok će Pula predstavljati primjer posve drugačije urbanističke organizacije. Zadar i Poreč imaju mnogo analogija, kako u pogledu prirodnog smještaja grada, tako i u pogledu strukture. Također, oba grada imala su Kapitolij i Forum na periferiji, završetku poluotoka. Takva lokacija bila je u suprotnosti s načelima rimskog urbanizma, a bila je uvjetovana geografskim momentima.⁴² S druge strane, rimska kolonija Pula smještena je na prirodnom uzvišenju. Proučavanjem njene topografije iz rimskog vremena uočava se već na prvi pogled zamisao naselja s koncentričnim komunikacijama koje opasuju uzvišenje od čijeg tjemena zrakasto teče niz komunikacija koje završavaju do linije gradskog perimetra.⁴³ Današnja jezgra grada Pule zadržala je osnovnu tlocrtnu shemu antičkog rimskog grada. Pula je grad koji je za rimske pojmove imao neobičan tlocrtni oblik – kružni – te je u tom pogledu jedan od rijetkih gradova ovakve ulične mreže.

Učenici će na kraju predavanja riješiti drugi zadatak iz radnih materijala [Vježba 1, zadatak 2] te radne materijale predati nastavniku. Pomoću ove teme učenici će se upoznati s razvitkom antičke urbane civilizacije koja je postojala na našim prostorima. Odgojno-

---

³⁹ Usp. Isto, str. 251.

⁴⁰ Usp. Isto, str. 212.

⁴¹ Usp. Isto, str. 202.

⁴² Usp. Isto, str. 211.

⁴³ Usp. Isto, str. 217.

obrazovni ishodi ove teme su da učenici nakon njene obrade znaju: objasniti kontekst nastanka antičkog Zadra, prepoznati reprodukciju zadarskog poluotoka, na reprodukciji zadarskog poluotoka iscrtati *cardo* i *decumanus*, prepoznati načela rimskog urbanizma koja su i danas prisutna u pravilnoj mreži zadarskih gradskih komunikacija koja je bazirana na podjeli na kvartove-insule, objasniti smještaj gradskoga Foruma i kao usporedbu spomenuti jedan antički grad na području Hrvatske koji je imao sličnu ili različitu urbanističku strukturu.

4. 2. Drugi tjedan: Povijesne prilike na hrvatskim prostorima u doba izgradnje crkve sv. Donata

U drugom tjednu grupa II će predstaviti temu *Povijesne prilike na hrvatskim prostorima u doba izgradnje crkve sv. Donata* u trajanju od jednog školskog sata. Učenici će proučiti literaturu [Vježba 2: literatura] koja će im poslužiti za pripremu prezentacije [Prezentacija 2] te pripremu radnih materijala [Vježba 2: radni materijal] za ostale učenike. Kako bi se učenicima što vjernije dočarale društveno-povijesne prilike u kojima su se nalazili hrvatski prostori u VIII. i IX. stoljeću, nastavni sat će započeti izvođenjem zadatka [Vježba 2, zadatak 1] u kojem će učenici imati priliku prezentirati svoje znanje iz nastavnog predmeta *Povijest*. Zadatak sadrži lentu vremena, a učenici će trebati najznačajnije vladare iz povijesti hrvatske kneževine navedene u radnim materijalima kronološki upisati u lentu vremena na način da brojke pridružene određenom vladaru upišu u kućice na lenti vremena. Vremenska lenta služiti će za što bolje praćenje daljnjeg tijeka predavanja. Nakon što učenici riješe zadatak, rješenja će se odmah zajednički provjeriti putem prezentacije.⁴⁴ Cilj ovog zadatka je napraviti uvod u nastavnu temu, provjeriti učeničko poznavanje nacionalne ranosrednjovjekovne povijesti te usvojiti nove važne informacije za daljnji tijek projekta. Pri izvođenju vježbe napraviti će se korelacija s nastavnim predmetom *Povijest*, a učenike će se pobliže upoznati s najvažnijim vladarima Kneževine hrvatske i njihovim značajnim pothvatima koji su utjecali na cijelu hrvatsku povijest. Nakon analize zadatka nastavlja se predavanje unutar najavljenje teme.

Godine 796., u okviru franačkih snaga, prvi se puta spominju slavenske postrojbe pod zapovijedanjem kneza Vojnomira (791.-oko 810.) koje su sudjelovale u pohodu protiv Avara. Nakon Avarskog poraza, ratnička slavenska plemena zauzimaju i naseljavaju antičke

---

⁴⁴ Rješenje zadatka čine točni brojevi poredani na lenti vremena sljedećim redoslijedom: 9, 1 i 6, 3, 2, 7, 8, 5, 4.

pokrajine na istočnoj obali Jadrana, Dalmaciju i Panoniju. Predvodničku skupinu tih naroda na području gdje je desetljećima nakon toga nastala Hrvatska kneževina, tvorio je narod koji onodobna vrela poznaju pod nazivom „Hrvati“.⁴⁵ Iz sačuvanih pisanih i arheoloških vrela moguće je sa sigurnošću razabrati da su Hrvati na prostor nekadašnje rimske provincije Dalmacije doselili kao organizirana ratnička snaga.⁴⁶ Dolazak Hrvata na ove prostore bio je složen proces koji se vjerojatno odvijao u zaleđu dalmatinskih gradova, ali i nešto dublje u unutrašnjosti. U ranom srednjem vijeku Hrvatsku je činio prostor omeđen zaleđem istočnog Jadrana koji se prostirao do zapadne Hercegovine, zapadne i središnje Bosne, pa do Like, Gacke i Krbave te u primorskim krajevima do Vinodola i Labina. Tek na izmaku ranog srednjeg vijeka pod vlast hrvatskog vladara dospjeli su i dotad gradovi bizantske teme Dalmacije i njihova neposredna okolica (Split, Trogir, Zadar, Osor, Krk i Rab).⁴⁷ Početkom IX. stoljeća u Europi su postojale dvije moćne sile, Bizant i Franačka. Krunjenjem Karla Velikog za cara 800. godine u Rimu, započinje njihov rat za prevlast u Dalmaciji. U središtu zbivanja njihovog spora bio je Jadran, kao jedino područje na koje su s valjanim argumentima, mogla pretendirati oba Carstva.⁴⁸ Razdoblje u kojem nastaju predromaničke forme zadarske rotunde obilježile su složene političke prilike na području Jadrana. To je razdoblje nakon pada ravenkog egzerhata kada je bizantski car na području Dalmacije osnovao arhontiju, posebnu provinciju koju su tvorili mnogi dalmatinski gradovi, a Zadar je imao posebnu ulogu kao sjedište vojnog upravitelja Dalmacije, arhonta.

Kao predstavnici Dalmacije pri carigradskoj vlasti djelovali su zadarski arhont Pavao te zadarski biskup Donat (2. pol. VII. st.-811.). Franački dvorski kroničar Einhard (770.-840.), biskupa Donata spominje u *Annales Regni Francorum* (787.-793.), a prema njegovim navodima, biskup Donat je 805. godine bio izaslanik dalmatinskih gradova na dvoru cara Karla Velikog (771.-814.) u Diedenhofenu (danas Thionville), zajedno s mletačkim velikašima i duždovima Obelarijem i Beatom. Također, u Dandolovom ljetopisu⁴⁹ je zabilježeno kako su biskup Donat i mletački dužd Beat bili i na dvoru bizantskog cara Nicifora I. (Nikefor, 802.-811.) u Carigradu (tada *Konstantinopolu*) i kako se susret

---

⁴⁵ Usp. AA. VV., *Hrvati i Karolinzi: Rasprave i vrela*, Ante Milošević, Željko Rapanić (ur.), Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2000., str. 78.

⁴⁶ Usp. Isto, str. 79.

⁴⁷ Usp. Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb, Novi Liber, 1995., str. 29.

⁴⁸ Usp. Ivo Goldstein, *Bizant na Jadranu: Bizant na Jadranu od Justinijana I. do Bazilija I.*, Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1992., str. 152.

⁴⁹ *Dandolo ljetopis* je ljetopis mletačkog dužda Andree Dandola (1343.-1354.), poznatog ljetopisca Mletačke Republike, koji je napisao dvije knjige o povijesti Venecije u kojima se nalaze i *Kronike Dalmacije* te spominje podjela Hrvatske. Vidi...

dogodio vjerojatno 804. godine, kada su u ime Karla Velikoga pregovarali o razgraničenju između *bizantske teme* i hrvatskog kneževskog teritorija u Dalmaciji.⁵⁰ Pokušaj franačkog vladara da zavlada Dalmacijom potpuno propada 812. godine, kada potpisivanjem ugovora u Aachenu dalmatinski gradovi trajno ostaju u vlasti Carigrada.⁵¹ Aachenskim mirom između Karla Velikog (800.-814.) i cara Mihajla (811.-813.) dogovoreno je da prostor Hrvatske uđe unutar Franačkog političkog utjecaja, izuzev dalmatinskih gradova koji su pripali Bizantu. Time su se hrvatske zemlje podijelile na obalni pojas i unutrašnjost. Franci su zavladali zapadnim dijelom nekadašnje rimske provincije Dalmacije i osnovali vojno ustrojene teritorijalne jedinice – grofovije i markgrofovije. Poglavar Hrvata, u ondašnjoj karolinškoj terminologiji *dux Dalmaciae*, je po hijerarhiji karolinških dužnosnika bio izravno podređen furlanskome markgrofu. Prvotni teritorij pod njegovim nadzorom početkom IX. stoljeća vrlo je teško odrediti. Na sjeveru je područje hrvatskog kneza graničilo s još jednom franačkom kneževinom koju su stvorili doseljeni Slaveni, Donjom Panonijom, koja je u svom početku sezala do rijeke Save, što se može zaključiti iz činjenice da je i njezin *dux* bio podređen furlanskome markgrofu. S druge strane, izvan dosega vlasti franačkoga *duxa* ostali su primorski gradovi Zadar, Trogir, Split i Dubrovnik.⁵²

Godine 818. na hrvatskim prostorima postajala su dva kneza, oba Slavena. Ljudevit (oko 810.-823.) je bio knez franačke pokrajine Donje Panonije, a Borna (oko 810.-821.) knez franačke Dalmacije. Godine 819. dolazi do Ljudevitovog ustanka protiv franačke vlasti. Točan uzrok njegova ustanka nije poznat no mogući razlog je loš odnos furlanskog markgrofa Kadolaha (?-819.) prema Ljudevitu koji mu je bio podčinjen. Borna i Ljudevit izravno su se sukobili na Kupu. Borna je naposljetku poražen, ponajviše zato što su ga iznevjerili saveznici Gačani, koje je nakon toga oružanim pohodom ponovno pokorio te proširio vlast na njihovo područje.⁵³ Ta promjena zabilježena je i novom titulom pa tako on više nije bio *dux Dalmaciae* nego *dux Dalmaciae atque Liburniae*, čime je i carska vlast priznala njegov pothvat.⁵⁴ Ratovanje s Ljudevitom trajalo je pet godina pri čemu je nekoliko franačkih vojski doživjelo poraze, a slično je bilo i s Bornom. Ljudevitovo glavno uporište bio je Sisak, gdje je najvjerojatnije i stolovao. Njegov je ustanak naposljetku završio tako da su ga Bornini rođaci

⁵⁰ Usp. Mrežna stranica: http://www.zadar.travel/hr/o-zadru/znameniti-zadrani/19-12-2012/sveti-donat-zadranin#.VV8fTU_tmko [2. svibnja 2015.]

⁵¹ Usp. Pavuša Vežić, *Sveti Donat: Rotonda svetog Trojstva u Zadru*, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2002., str. 6–7.

⁵² Usp. AA. VV., Ante Milošević, Željko Rapanić (ur.), *nav.dj.*, 2000., str. 80.

⁵³ Usp. Isto, str. 81.

⁵⁴ Usp. Isto, str. 83.

na prevaru ubili.⁵⁵ Nakon sloma pobunjenika 822. godine, hrvatska kneževina proširila se sjevernije, na dio dotadašnje Ljudevitove kneževine, na prostor savsko-dravskoga međurječja.⁵⁶ U međuvremenu, 821. godine umro je i Borna.

Od Ljudevitovog ustanka pa sve do kneza Trpimira nisu zabilježeni gotovo nikakvi ratni sukobi. Odnosi uspostavljeni Aachenskim mirom uglavnom su se poštivali od strane oba carstva. Do sukoba je dolazilo jedino na moru zbog Venecije koja se sve više osamostaljivala od Bizanta. Njenoj plovidbi smetali su hrvatski i neretvanski gusari. Tako je mletački dužd Petar Tradenik (?-865.) poveo rat protiv hrvatskog kneza Mislava (oko 835.-845.), kao i neretvanskog kneza.⁵⁷ U razdoblju nakon vladavine Borne i njegovih nasljednika središte Hrvatske učvrstilo se u blizini Splita. To je bio jedan od najvažnijih izlaza kontinentalne unutrašnjosti na more gdje je knez Mislav imao svoje posjede, od kojih je dio možda poklonio splitskom nadbiskupu, što se kasnije spominje u Trpimirovoj darovnici (852.).⁵⁸ Najranije srednjovjekovne državne tvorevine nisu imale stalnih sjedišta vlasti no ipak se najvjerojatnije središte Hrvatske u IX. stoljeću može prepoznati u Klisu, važnoj utvrdi koja je dominirala salonitanskim agerom. U toj ključnoj utvrdi, Klisu, stolovao je knez Trpimir (oko 845.-864.). Trpimir je osnivač dinastije koja je iduća dva i pol stoljeća vladala Hrvatskom. U isto vrijeme sve se više premještaju političke funkcije i oko Knina koji će kasnije prerasti u najrazvijenije hrvatsko središte. Trpimir se u stvaranju prvotne državne organizacije koja je uspostavljana u njegovo vrijeme, oslanjao na pomoć Crkve koja je bila najorganiziranija institucija na hrvatsko-dalmatinskom prostoru. U podnožju utvrde podigao je benediktinski samostan u Rižinicama iznad Solina koji je vjerojatno bio prva redovnička zajednica na hrvatskom teritoriju.⁵⁹ Upravo je tamo pronađen ostatak oltarne pregrade, zabat, na kojem se spominje Trpimirovo ime.

Najstariji sačuvani spomenik hrvatskoga prava, a koji se veže uz kneza Trpimira je *Trpimirova darovnica*. Njome je Trpimir potvrdio darovnicu koju je splitskoj nadbiskupiji poklonio knez Mislav, njegov prethodnik, te joj je i osobno darovao posjede i crkvicu sv. Jurja na Putalju. U njoj se po prvi puta javlja hrvatsko ime kao ime naroda i naziv hrvatskog vladara – *dux croatorum* (knez hrvata). Jezične i sadržajne analize su dokazale da je najvjerojatnije nastala 852. godine. U njoj se može iščitati da je hrvatski knez u to vrijeme još

---

⁵⁵ Usp. Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, 1994., str. 17-18.

⁵⁶ Usp. AA. VV., Ante Milošević, Željko Rapanić (ur.), *nav.dj.*, 2000., str. 83.

⁵⁷ Usp. Neven Budak, *nav.dj.*, 1994., str. 12.

⁵⁸ Usp. Isto, str. 19.

⁵⁹ Usp. Isto, str. 20.

priznavao franačko vrhovništvo iako je franačka snaga slabila dok je Hrvatska bila u očitom usponu.⁶⁰ Trpimirova vladavina postavila je temelje samostalnoj i jakoj Hrvatskoj, čvrsto je povezavši s tekovinama europske civilizacije. Njegovo doba za sobom nam je ostavilo prvi spomen hrvatskog imena, prvi hrvatski zapis, prvi kameni natpis, prvi samostan, prvi i dosada jedini trag vladarske rezidencije.⁶¹ Trpimirov sin Zdeslav je prognan, a vlast je zatim preuzeo knez Domagoj (oko 864.-876.) koji je bio najvjerojatnije Neretljanin. U njegovo su vrijeme sukobi sa Mlečanima bili prilično česti zbog toga što su Domagojevi gusari napadali njihove brodove. Nakon kneza Trpimira koji je ratovanjem učvrstio kontinentalne granice kneževine, knez Domagoj se usmjerio na ratovanje na moru čime je želio osigurati obalu.⁶² Domagojevom smrću, pružila se nova prilika dinastiji Trpimirović. Postavljanjem Trpimirovog sina Zdeslava (878.-879.) na vlast, politika bizantskog cara Bazilija I. (867.-886.) na istočnom Jadranu dosegla je svoju krajnju točku. Bizant je zavladao dalmatinskim gradovima i njihovim zaleđem.⁶³ Vrhunac bizantskog angažmana na Jadranu u IX. stoljeću, bilo je osnivanje teme Dalmacije, posebno organizirane vojne pokrajine na čelu sa strategom koji je stolovao u Zadru. Povod takvom načinu organiziranja bili su pomorski napadi Arapa, te gusarenje i vječna prijetnja koja je dolazila s kopna. Organiziranje nove teme imalo je uspjeha jer nije više bilo žalbi na napade gusara kao što je to bio slučaj za vrijeme kneza Domagoja. Također, nije više bilo Arapskih napada, a spriječeni su bili i napadi iz zaleđa. Isto tako, došlo je do velikih promjena u odnosu sa zaleđem te su dalmatinski gradovi novac koji su trebali davati strategu počeli predavati vladarima u zaleđu.⁶⁴ Car je proveo i reformu crkvene organizacije te je dalmatinske biskupe izuzeo od papine jurisdikcije i podredio ih carigradskom patrijarhu. U trenutku kada se činilo da će bizantska vlast na istočnom Jadranu potrajati, dolazi do naglih promjena.⁶⁵ Protiv Zdeslava je ubrzo izbila pobuna pa je tako ubijen, a na prijestolje je došao Branimir (879.-892.) koji je vjerojatno stolovao u Ninu. Za vrijeme kneza Branimira 879. godine, Hrvatska je doživjela prvi kulturni procvat u svojoj povijesti. Iako car Bazilije nije intervenirao nakon ubojstva svog štićenika Zdeslava, Branimir je na početku svoje vladavine želio potražiti moćnog međunarodnog saveznika pa je tako odlučio potražiti pomoć od pape koji je imao velik autoritet i na zapadu i u Bizantu. Tako je

---

⁶⁰ Usp. Isto, str. 21.

⁶¹ Usp. Isto, str. 78.

⁶² Usp. Isto, str. 24.

⁶³ Usp. Neven Budak, Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Zagreb, Školska knjiga, 2006., str.115.

⁶⁴ Usp. Ivo Goldstein, *nav.dj.*, 1992., str. 181.

⁶⁵ Usp. Neven Budak, Tomislav Raukar, *nav.dj.*, 2006., str. 116.

Papa Ivan VIII. (872.-882.) blagoslovio hrvatskog vladara Branimira i njegov narod 21. svibnja 879. godine. Time je riješen politički položaj Hrvatske te pitanje crkvene jurisdikcije nad Ninskom biskupijom.

Ninska biskupija, koja je najvjerojatnije osnovana u vrijeme kada je Domagoj postao knezom, bila je golema i podložna papi, dok je ostatak dalmatinskog svećenstva i nakon političkih promjena ostao vjeran carigradskom patrijarhu.⁶⁶ Nin je bio važno crkveno središte u kasnoj antici i tamo je najvjerojatnije stolovao arhiprezbiter koji je bio podložan zadarskom biskupu. Ako pretpostavimo da se kasnoantička biskupija nije održala, osnivanje Ninske biskupije predstavlja vrlo važan događaj u hrvatskoj crkvenoj povijesti jer se tada prvi puta na hrvatskom prostoru organizirala crkvena hijerarhija.⁶⁷ Pokršćavanje Hrvata odvijalo se kao dugotrajan, višestoljetni proces, a sve je najvjerojatnije započelo kratko po doseljenu te dobilo na intenzitetu u prvoj polovici IX. stoljeća. Na prostoru Hrvatske osjećale su se razlike i podjela na Istočnu i Zapadnu crkvu kao posljedica pokršćavanja iz raznih središta.⁶⁸ Branimir je želio ujediniti crkvu na hrvatsko-dalmatinskom području jer mu se to činilo najboljim potezom u pokušaju osvajanja dalmatinskih gradova.⁶⁹ Nakon smrti splitskog nadbiskupa Ivana, knez Branimir na njegovo mjesto dovodi dotadašnjeg biskupa svoje kneževine, Teodozija (879.-886.), koji uzima titulu salonitanskog nadbiskupa, želeći pod tom titulom s dubokom tradicijom ujediniti dvije razdvojene crkvene jurisdikcije.⁷⁰ Tako su se nakratko te dvije crkve spojile (886.-890.), no nakon Teodozijeve smrti, ponovno su razjedinjene. U vrijeme Branimirove vladavine, kršćanstvo je u Hrvatsku najbrže prodiralo, a to je bilo i razdoblje vrlo intenzivne gradnje crkava. Branimirovu važnost potvrđuje činjenica da je pronađeno pet kamenih natpisa na kojima je uklesano njegovo ime. O prvom ranosrednjovjekovnom vrhuncu hrvatske kneževine u njegovo doba, svjedoče nam dva procesa: vrhunac kristijanizacije i sve intenzivnije širenje hrvatskog imena, tj. ubrzan proces etnogeneze. S obzirom na to da nema nijedne vijesti o pokršćavanju Hrvata nakon Branimirovog vremena, čini se da je do kraja IX. stoljeća hrvatsko društvo uglavnom pokršteno.⁷¹ Natpisi s imenom kneza Branimira pronađeni su od Nina na sjeverozapadu do Muća sjeverno od Splita, na prostoru dugom oko 200 kilometara, a nastali su u njegovo

---

⁶⁶ Usp. Isto, str. 117.

⁶⁷ Usp. Neven Budak, Tomislav Raukar, *nav.dj.*, 2006., str. 68–72.

⁶⁸ Usp. Neven Budak, *nav.dj.*, 1994., str. 98.

⁶⁹ Usp. Isto., str. 27.

⁷⁰ Usp. AA. VV., Ante Milošević, Željko Rapanić (ur.), *nav.dj.*, 2000., str. 93.

⁷¹ Usp. Ivo Goldstein, *nav.dj.*, 1995., str. 261.

vrijeme. U Šopotu kod Benkovca pronađen je natpis koji se sastoji od kamene grede (arhitrava) i trokutastog zabata. Na njemu se prvi puta u povijesti na jednom kamenom natpisu spominje *Cruatorum* – Hrvat, što predstavlja najstariji spomen nacionalnog imena u epigrafiji u ovom dijelu Europe.⁷² Nakon Branimirove smrti (oko 892. godine), na prijestolje je došao Muncimir (892.-910.). Njegovo sjedište nalazilo se u Bijaćima kraj Trogira. Podigao je crkvu u Uzdlju pored Knina, a na sačuvanom natpisu, fragmentu oltarne pregrade, spominje se njegovo ime i titula *princeps*, koja je dotada bila nepoznata hrvatskim vladarima. O sljedećih nekoliko desetljeća, ne znamo gotovo ništa te je i dalje uvriježena pretpostavka da je Muncimira naslijedio Tomislav oko 910. godine.⁷³ Na prostoru gdje će se prvotno razviti Hrvatska kneževina, a potom i Hrvatsko kraljevstvo, jedini grad koji nije doživio reduciranje vanjskih gabarita bio je Jadera, današnji Zadar. Zadarska lokalna vlast priznavala je vlast cara u Konstantinopolu, ali je i samostalno donosila odluke što se posebice može zaključiti prema spomenutim događajima i diplomatskoj aktivnosti zadarskog biskupa Donata. Ta autonomna i relativno samostalna politička organizacija tek će u XI. stoljeću biti uklopljena u političke okrive Hrvatskoga kraljevstva.⁷⁴

Nakon predavanja nastavnik upućuje učenike na rješavanje drugog zadatka iz radnih materijala vezanih za ovu nastavnu temu [Vježba 2, zadatak 2]. U njemu će se ponoviti najvažnija središta i lokaliteti u Dalmaciji i Hrvatskoj kneževini iz VIII. i IX. stoljeća, koji su bili spomenuti tijekom predavanja. Učenici će imati zadatak na temelju zagonetke u kojoj će biti objašnjeno po čemu je određen grad ili lokalitet poznat u hrvatskoj povijesti, odgonetnuti o kojem je gradu ili lokalitetu riječ i točno rješenje upisati na za to predviđenu liniju. Idući zadatak [Vježba 2, zadatak 3] koju će učenici potom trebati riješiti vezan je uz prethodni, a objediniti će njihovo znanje *Geografije* i snalaženja na karti Republike Hrvatske. Učenicima će se podijeliti slijepa karta Hrvatske na kojoj će biti naznačeni neki od većih gradova za lakše snalaženje.⁷⁵ Njihov zadatak bit će da na temelju zagonetke iz prethodnog zadatka, u kojem im tekst ujedno služi i kao orijentacija na karti, na karti označene pozicije traženih važnih gradova i lokaliteta u Dalmaciji i Hrvatskoj kneževini u VIII. i IX. stoljeća. Učenici će tako trebati pronaći i označiti gradove/mjesta koji su bili rješenja u prijašnjem zadatku, odnosno Bijaće, Klis, Nin, Rižinice, Sisak i Šopot. Nakon rješavanja zadatka točna rješenja će

---

⁷² Usp. Isto, str. 262.

⁷³ Usp. Neven Budak, nav.dj., 1994., str. 29–30.

⁷⁴ Usp. AA. VV., Ante Milošević, Željko Rapanić (ur.), nav.dj., 2000., str. 96.

⁷⁵ Gradovi koji će biti označeni su Zagreb, Rijeka, Zadar, Split i Dubrovnik.

se provjeriti te prikazati putem prezentacije. Obradena tema i zadatci koji će se izvoditi služe kako bi se učenici upoznali s povijesno-društvenim kontekstom nastajanja najranije Hrvatske države u kojoj je grad Zadar imao vrlo važnu ulogu. Odgojno-obrazovni ciljevi ove teme su da učenici nakon njene obrade znaju: opisati povijesne prilike na hrvatskim prostorima u VIII. i IX. stoljeću, nabrojati najvažnije osobe koje su utjecale na hrvatsku povijest i znati ih kronološki poredati, znati nabrojati najvažnija središta ili lokalitete u Dalmaciji i Hrvatskoj kneževini, nabrojati i objasniti najvažnije povijesne događaje važne za grad Zadar.

4.3. Treći tjedan: Sv. Donat – Rotonda Presvetoga Trojstva u Zadru

U trećem tjednu svojim će se izlaganjem predstaviti učenici grupe III i IV koje će obraditi temu *Sv. Donat – Rotonda Presvetoga Trojstva u Zadru*. S obzirom na to da će se tema izvoditi u trajanju od dva školska sata, svaka grupa bit će zadužena za jedan školski sat. Učenici grupa III i IV će na temelju od nastavnika preporučene literature [Vježba 3: literatura] pripremiti svoja izlaganja koja će predstaviti putem prezentacije [Prezentacija 3]. Učenici će pripremiti i radne materijale [Vježba 3: radni materijal] koje će na početku sata podijeliti ostatku razreda za što bolje praćenje predavanja i rješavanje zadataka. Sat započinje izvođenjem zadatka [Vježba 3, zadatak 1] u kojem će učenici trebati povezati pojmove (i njihove definicije) – rotonda, apsida, galerija, bifora, kapitel, lezena, spolij, tambur i tribelon – s reprodukcijama na kojima su oni prikazani. Odgovori će se nakon izvođenja vježbe zajednički provjeriti putem animacije u prezentaciji. Ovom vježbom učenici će naučiti i usvojiti nove pojmove bitne za razmatranu temu, a koji će se koristiti u daljnjim predavanjima.

Prije analize crkve sv. Donata učenicima se prikazuje fotografija zadarskog Poluotoka s pažnjom na episkopalni kompleks i položaj crkve sv. Donata [sl. 7.] te objašnjava koje su građevine bile sastavni dio episkopalnog kompleksa. U tom pogledu dobro je usporediti prikaze nekadašnjeg [sl. 1.] i današnjeg [sl. 3.] stanja episkopalnog kompleksa. Cilj je učenicima objasniti nekadašnji položaj i ulogu crkve sv. Donata unutar episkopalnog kompleksa i naglasiti promjene koje su se pri adaptaciji crkve kroz stoljeća dogodile. Bitno je pritom naglasiti da je crkva sv. Donata vjerojatno služila kao biskupska kapela te spomenuti kasnija devastacija pripadajućih okolnih građevina. Učenicima će se i ukratko opisti zahvati koji su se izvodili prilikom prve i druge faze gradnje crkve sv. Donata, u čemu će pomoći

prikazi tlocrta građevine. Na predavanju će se spomenuti i druge crkve na prostoru Hrvatske koje su datacijski bliske, no tipološki različite od crkve sv. Donata.

Crkva sv. Donata u Zadru najmonumentalnije je crkveno zdanje ranog srednjeg vijeka u Dalmaciji. Ona spada među najznačajnije primjere ranosrednjovjekovne arhitekture na istočnoj obali Jadrana, ali je i jedna od monumentalnijih sačuvanih centralnih crkava karolinškoga doba na tlu Europe. Građevina se i danas ističe u vizuri staroga grada, odnosno zadarskoga poluotoka,⁷⁶ a smještena je uz samu katedralu sv. Anastazije (sv. Stošije). Zadarski episkopalni kompleks nastao je u doba kasne antike na rubu rimskoga foruma koji je u antičkome gradu imao funkciju glavnog trga. Episkopalni kompleks tvore katedrala s aneksima (dijakonikon, baptisterij, katekumeneion) i biskupova rezidencija s pratećim sadržajima (episkopij). U kvadrantu između katedrale i episkopija podignuta je tijekom druge polovice VIII. stoljeća te nadograđena u prvoj polovici IX. stoljeća rotunda Presvetoga Trojstva. O njoj piše car Konstantin Porfirogenet (905.-959.) u svojem djelu *De administrando imperio* (oko 950.). »U opisu Zadra car Konstantin donosi poseban opis zadarske katedrale i crkve svetog Donata: Ima i druga crkva u blizini ove (katedrale), Sveta Trojica, i poviše nje jedna druga, nalik katehumenima u koju se uzlazi vijugavim stubištem.«⁷⁷ Prema M. Suiću riječ *katehumena* može imati mnogo značenja, pa je stoga najpravičnije prevesti riječ pojmom koji joj zaista odgovara i koji bi bio u skladu s vremenom u kojem je nastalo carevo djelo, odnosno riječju *matronej*, što također može značiti citirani grčki izraz i odgovara terminu koji se i danas, uz naziv galerija, upotrebljava kao naziv gornje crkve sv. Donata.⁷⁸ I P. Vežić navodi kako se naziv *matronej* u zadarskoj tradiciji koristio umjesto naziva galerija, što se očuvalo i do danas.⁷⁹

Kako bismo crkvu sv. Donata uklopili u kontekst ranosrednjovjekovne graditeljske baštine, važno je na ovome mjestu učenicima spomenuti još neke od crkvenih građevina spomenutoga razdoblja. Učenike će se ovdje uputiti na rješavanje drugog zadatka iz radnih materijala [Vježba 3, zadatak 2] u kojem će trebati povezati tlocrte i reprodukcije odabranih građevina – crkve sv. Križa u Ninu, sv. Trojice u Splitu i sv. Spasa na Vrelu Cetine. Nakon zajedničke usmene provjere točnih rješenja drugog zadatka, spomenut će se imena građevina

---

⁷⁶ Grad je izgrađen na prostoru prastaroga naselja *Diadore, Iadere*, naselju za kojega je car Konstantin Porfirogenet napisao da je postojalo već u doba osnivanja Rima. Usp. Mate Suić, *Zadar u „De administrando imperio“ Konstantina Porfirogeneta* u: Radovi Zavoda JAZU u Zadru 17–18, Zadar, 1981., str. 7.

⁷⁷ Mate Suić, *nav.dj.*, 1981., str. 7.

⁷⁸ Usp. Isto, str. 8.

⁷⁹ Usp. Pavuša Vežić, *nav.dj.*, 2002., str. 5.

koja će učenici potom napisati ispod reprodukcija, za lakše snalaženje u daljnjem tijeku predavanja. Nakon analize vježbe nastavlja se s predavanjem.

U općoj tipologiji crkvene arhitekture, u predromaničkoj crkvenoj arhitekturi Dalmacije, podjednako su zastupljene dvije osnovne morfološke skupine – centralne i longitudinalne građevine.⁸⁰ Crkva sv. Križa u Ninu ima osnovni križni tlocrt koji se približuje obliku četverokonhe, a središnji prostor koji je četvrtast presvođen je kupolom pomoću trompi. Crkva sadrži i dekorativne pojedinosti na vanjštini, kao što su vrlo plitke niše na zidnim plohama, a sličnim elementima raščlanjena je i kupola.⁸¹ Najizrazitiji tip u skupini centralnih građevina ranosrednovjekovne arhitekture Dalmacije čini tip crkava koji se u literaturi naziva šesterolist. Najbolje sačuvani primjer građevine šesterolislina tlocrta je crkva sv. Trojice u Splitu. Središnji kružni prostor građevine presvođen je kupolom, a oko njega se radijalno niže šest konhi nejednake veličine i nepravilnog polukružnog tlocrta, presvođene polukalotama. Tri istočne konhe možemo smatrati apsidama, jer pripadaju prezbiteriju. Konhe, osim one zapadne, su s vanjske strane raščlanjene vrlo plitkim nišama⁸² (slijepim lukovima). Posebnu skupinu pak čine starohrvatske crkve s oblim kontraforima u koju spada crkva sv. Spasa na Vrelu Cetine. »Crkva ima naglašenu longitudinalnost koju tvori po uzdužnoj osi složeni westwerk s protironom, tornjem i narteksom u prednjemu dijelu građevine, te naosom i troapsidnim svetištem u stražnjemu. Pritom se protiron i toranj nalaze ispred narteksa i znatno su uži od njega i naosa. (...) Po izvanjskome oplošju ziđa raspoređeni su masivni obli kontrafori.«⁸³

Učenici će zatim samostalno riješiti preostale zadatke [Vježba 3, zadatci 3 i 4] iz radnih materijala u kojima će trebati povezati fotografije vanjštine crkve sv. Donata, kapele Karla Velikog u Aachenu i crkve San Vitale u Ravenni s njihovim tlocrtima te opisati sličnosti tih tlocrtnih rješenja. U četvrtom zadatku učenici bi trebali navesti kako su svi tlocrti slični po tome što su centralni i imaju ophod. Također, trebali bi prepoznati da crkva sv. Donata i San Vitale imaju jasno uočljiv narteks. Na primjeru tlocrta kapele Karla Velikog potrebno je spomenuti da je kapela dio prostranog carskog kompleksa. Nakon toga, na prezentaciji će se prikazati shematski presjeci razmatranih građevina pri čemu će se istaknuti kako se sličnost građevina, osim u tlocrtu očituje i u izgledu unutrašnjosti, odnosno u podijeli

⁸⁰ Usp. Tomislav Marasović, *Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji*, Split, Književni krug, 1994., str. 51.

⁸¹ Usp. Isto, str. 56.

⁸² Isto.

⁸³ Pavuša Vežić, *Dalmatinski trikonhosi*, u: *Ars adriatica* 1, Zadar, 2011., 27–66., str. 49.

na prizemlje i galeriju. Ovi zadatci vrlo su važni zato što se u njima crkva sv. Donata stavlja u europski kontekst i komparira s europskim primjerima kasnoantičke i ranosrednjovjekovne arhitekture. Ako posegnemo za sličnim arhitektonskim rješenjima onome crkve sv. Donata, a unutar korpusa kasnoantičke i ranosrednjovjekovne arhitekture na tlu Europe, ne možemo a da ne spomenemo i kompariramo zadarsku crkvu sa spomenute dvije, i u literaturi najčešće spominjane centralne građevine. Ali ako usporedimo unutrašnjost navedenih građevina s unutrašnjošću naše crkve, svakako se možemo složiti s konstatacijom P. Vežića da je očitija povezanost i srodnost stranih primjera nego povezanost i sličnost neke od njih sa zadarskim primjerom.⁸⁴ Doista, neosporno je da se utjecaj tipologije kružne građevine s galerijom prepoznaje, no zadarski je primjer posve drugo rješenje. Dok su navedeni primjeri „ogoljeni“, sv. Donat tijesno je bio povezan s okolnim prostorijama i funkcionirao je kao unutrašnja kapela [sl. 2.].

Tijekom godina postavljala su se brojna pitanja o prvotnoj namjeni crkve sv. Donata. T. Vedriš postavlja nekoliko pitanja vezanih uz kult sv. Anastazije i njegovu povezanost s rotodom Presvetoga Trojstva u Zadru. Polazi od pretpostavke da je rotunda Presvetoga Trojstva sagrađena kako bi se u njoj pohranile relikvije sv. Anastazije, a također ističe i mogućnost da je projekt za njezinu gradnju došao također iz Carigrada te da je u arhitektonskom smislu mogao sličiti projektu martirija sv. Anastazije u Carigradu.⁸⁵ Isto tako T. Vedriš navodi kako su se tim pitanjem prije njega bavili i neki drugi autori, poput F. Bulića koji je prvi predložio tu pretpostavku te M. Vasić, P. Vežić i J. Belamarić.⁸⁶ P. Vežić smatra kako je zadarska rotunda vjerojatno bila rezidencijalna kapela unutar biskupskoga sklopa, a njegovoj tvrdnji u prilog ide otkriće o nadogradnji novog krila biskupove palače koja se izravno nadovezivala na narteks, povezana zajedničkim zidom i vratima.⁸⁷ U XVIII. stoljeću, kada dolazi do preuređenja crkve, stare stube su razorene, no tragovi ležišta otkrivaju nam kako su današnje stube postavljene na mjestu starijih. Godine 1603. vizitator M. Priuli (1547.-1603.) zabilježio je kako je četrdeset i sedam stuba vodilo prema galeriji. Također, iznad prvih sedam stepenica nekada se nalazio podest o čemu svjedoče zazidana vrata na tom mjestu kojima se vjerojatno pristupalo prostorijama koje su se nalazile između kontrafora.

---

⁸⁴ Usp. Pavuša Vežić, *nav.dj.*, 2002., str. 28.

⁸⁵ Usp. Trpimir Vedriš, *Po čemu je u 9. stoljeću rotunda sv. Trojstva u Zadru mogla sličiti crkvi sv. Anastazije u Carigradu?* u „*Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno-arheološka baština 2*“, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2010, 63–79., str. 64.

⁸⁶ Usp. Isto, str. 62.

⁸⁷ Usp. Pavuša Vežić, *nav.dj.*, 2002., str. 27.

Godine 1732. godine građevinskim radovima južna je prigradnja izdvojena iz funkcije crkve, čime je započelo odvajanje cijele crkve iz sustava episkopalnog kompleksa.⁸⁸ Za vrijeme habsburške uprave u Dalmaciji, 1789. godine, crkva je desakralizirana i funkcijama odvojena od biskupskoga sklopa te predana na korištenje gradskoj upravi. Nakon toga služila je kao vojno skladište, a 1880. godine pretvorena je u arheološki muzej. U XIX. stoljeću crkva je bila predmet dviju modernih restauratorskih pothvata. Stariji su izvršili talijanski konzervatori u razdoblju između dva svjetska rata, pri čemu su uklonjeni tragovi svih dogradnji oko rotonde i čime je crkva dobila današnji prepoznatljiv izgled. Kasnije radove izvršili su lokalni konzervatori osamdesetih godina prošloga stoljeća, među kojima je najistaknutiju ulogu imao upravo Pavuša Vežić.

Prva istraživanja građevine započela su, dakle, u XIX. stoljeću, a s prekidima su trajala od 1872. do 1877. godine. Za talijanske uprave u Zadru 1928. godine razorena je južna prigradnja crkve te je razina poda snižena za jedan metar. Također, otvori na katu, koji su bili zamišljeni kao unutrašnji prolazi, ogoljeni su i zazidani.⁸⁹ Mnogi su autori istraživali crkvu sv. Donata u Zadru. Prvi, već spomenuti opis građevine dao je bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet. Građevina se potom do XIV. stoljeća nije spominjala u povijesnim izvorima, a njeno današnje ime, sv. Donat, prvi se puta počinje koristiti u XV. stoljeću.⁹⁰ Prilično točan tlocrt crkve prikazan je na maketi grada Zadra iz XVI. stoljeća koja se nalazi u Pomorskom muzeju u Veneciji i koja ima posebno veliku vrijednost u izučavanju urbanizma i fortifikacija srednjovjekovnoga Zadra na što upozorava I. Petricioli.⁹¹ Znanstveni i stručni radovi vezani uz građevinu počeli su se pisati sredinom XIX. stoljeća, a pisali su ih domaći, ali i strani autori. Najznačajniji među njima su Ivan Kukuljević Sakcinski (1816.-1889.); Rudolf Eitelberger (1817.-1885.); Thomas Graham Jackson (1835.-1924.); Alois Hauser (1841.-1896.); Giovanni Smirich (1842.-1929.); Frane Bulić (1846.-1934.); Ljubo Karaman (1886.-1971.); Kenneth John Conant (1894.-1984.); Richard Krautheimer (1897.-1994.); Mate Suić (1915.-2002.); Ivo Petricioli (1925.-2009.) i Pavuša Vežić (1947.). U navedenom nizu autora neki su se bavili dokazivanjem ranosrednjovjekovnog, a drugi kasnoantičkog podrijetla građevine. Kasnoantičko podrijetlo građevine zastupali su, primjerice, Ćiril Metod Iveković

⁸⁸ Usp. AA. VV., Ante Milošević, Željko Rapanić (ur.), *nav.dj.*, Split, 2000., str. 155.

⁸⁹ Usp. Pavuša Vežić, *nav.dj.*, 2002., str. 9–10.

⁹⁰ Usp. AA. VV., Ante Milošević, Željko Rapanić (ur.), *nav.dj.*, 2000., str. 155.

⁹¹ Usp. Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Prošlost Zadra, sv.2: Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Zadar, Novi list, 1976., str. 37.

(1864.-1933.), Bruno Bersa (1863.-1932.) i Mate Suić (1915.-2002.).⁹² »U razdoblju od 1980.-1985. okončani su istraživački i konzervatorski radovi na crkvi sv. Donata, izvorno sv. Trojstva, koji su s prekidima trajali više od jednog stoljeća još tamo od vremena zadarskog konzervatora Giovannija Smiricha 1872. godine. Rezultati istraživanja potvrdili su ranosrednjovjekovno podrijetlo građevine iz ranog IX. stoljeća s dva njena predromanička sloja: prvim, u kojem je crkva bila slobodno stojeća rotonda i drugim, kojim je prerasla u sklop stekavši galeriju i niz prigradnji uokolo jezgre.«⁹³ Na temelju opsežnih istraživačkih i konzervatorskih radova P. Vežić je u nizu svojih članaka prvi iznio tezu o dvjema fazama u izgradnje crkve sv. Donata u Zadru. Prvu fazu gradnje je datirao u drugu polovicu VIII. stoljeća, a drugu fazu u prvu polovicu IX. stoljeća. Do zaključka je došao na temelju proučavanja položaja drvenih greda s predromaničkim ukrasima koje su pronađene ispod poda galerije. Na temelju precizne datacije greda zaključio je kako su one prvotno nastale kao drvena krovna konstrukcija prve faze crkve sv. Donata te da su kasnije pri drugom projektu ugrađene u pod galerije. Jedna greda posve je očuvana, dok je preostalih sedam sačuvano fragmentarno.⁹⁴ »Grede su otkrivene za vrijeme konzervatorskih radova na galeriji rotunde 1970. godine. Pronađene su u ostacima grednjaka nekadašnjeg drvenog poda. Ulomci, ili samo tragovi drva u ležajevima, svjedoče o četrdesetak greda, među kojima je bilo većih i manjih dijelova s rovašenim ukrasima na sedam greda. Oni su poput konzola zacijelo stršili u prostoru, noseći vjerojatno strehu. Samo je jedna među njima bila sačuvana gotovo u čitavoj dužini. (...) Četiri grede imaju geometrijske ornamente, jedna pleterne ukrase, a dvije biljne motive, lozice. Na jednoj od greda nalaze se i grozdovi s pticama, a tragovi crvene boje u žljebovima svjedoče da su ukrasi bili i oličeni olovnom oksidom (Pb3O4). Među likovima valja izdvojiti tzv. perece u pleternim ornamentima, grozdove s pticama među biljnima te volute (kuke) među geometrijskima. No, posebno su zanimljivi baš ti geometrijski ukrasi, prepleti jednostrukih i dvostrukih krugova s križem u sredini. Likovne odlike svih ornamenata ukazuju na srodnosti s karolinškom umjetnošću druge polovine VIII. stoljeća. Rezultati dendrokronološke analize starosti drvene građe dobiveni metodom 14C, radioaktivnog ugljika, govore upravo o VIII. stoljeću kao vremenu sječe stabala od kojih su istesane navedene

---

⁹² Usp. Mirja Jarak, *Jel li dokazano ranosrednjovjekovno podrijetlo prvotne rotunde sv. Trojstva?* u: *Opuscula archaeologica* 19, Zagreb, 1995., str. 117.

⁹³ Vedrana Delonga: *Rezultati novijih istraživanja srednjovjekovnih arheoloških spomenika u Dalmaciji*, *Starohrvatska prosvjeta* III/21, 1991, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 1995, 1–28, str. 5.

⁹⁴ Usp. Pavuša Vežić, *nav.dj.*, 2002., str. 17–18.

grede.«⁹⁵ Vežić ističe kako je moguće da je prvotna konstrukcija građevine pokazivala određene tehničke probleme, kao što je pucanje zidova. Na početku IX. stoljeća zidovi su ojačani te su postali djelom složene strukture sa dvije nove prigradnje od kojih je jedna u unutrašnjosti crkve vodila na galeriju, novi element koji je počivao na šest pilona i dva stupa, tvoreći ophod oko središnjeg dijela crkve. Galerija je bila proširena u novo krilo preko kojeg je bila spojena s građevinom koja je kasnije postala biskupskom palačom.⁹⁶ Među mnoštvom autora mora se spomenuti i Mirju Jarak koja se bavila pitanjem datacije građevine. M. Jarak dovodi u pitanje tezu P. Vežića da datacija greda koje su pronađene u podu galerije ujedno označuju i dataciju prvotne faze crkve sv. Donata kao slobodnostojeće rotunde. Autorica polazi od pretpostavke da postoji mogućnost da su drvene grede nastale mnogo kasnije i da su ugrađene pri obnovi krovišta crkve. Također, zanimljivo je kako nadalje navodi da je razlog tome najvjerojatnije bio potres koji se spominje 766. godine i koji je mogao biti razlog promjene plana gradnje zbog ojačavanja u potresu oštećene građevine.⁹⁷ Autorica u svom članku ispituje kasnoantičko podrijetlo crkve sv. Donata, što temelji na zaključcima vezanim uz tehniku gradnje crkve neobrađenim kamenjem, koja predstavlja odmak od antičke tradicije. Gljivaste otvore crkve autorica također navodi kao važan čimbenik pri dataciji građevine, smatrajući da se oni teško mogu svrstati u period ranog srednjeg vijeka. Izlagači će na kraju spomenuti današnji kontekst u kojem crkva sv. Donata postoji u kulturnom životu Zadra. Crkva je već dugo izvan svoje izvorne funkcije, a od 1893. do 1954. godine u njoj je bio smješten zadarski Arheološki muzej. Zbog izvanrednih akustičkih karakteristika u sv. Donatu se već desetljećima održava međunarodni festival srednjovjekovne i renesansne glazbe – *Glazbene večeri u sv. Donatu*.

Cilj obrade crkve sv. Donata unutar izloženoga predavanja je što bolja priprema za terensku nastavu koja slijedi. Odgojno-obrazovni ciljevi ove teme su da učenici nakon njene obrade znaju: nabrojati građevine u sklopu episkopalnog kompleksa u Zadru; objasniti kontekst u kojem dolazi do izgradnje crkve Presvetoga Trojstva; opisati i datirati faze njene gradnje; analizirati i snaći se na tlocrtu crkve; komparirati tlocrt, arhitektonske i prostorne elemente crkve s drugim sličnim primjerima europske arhitekture; objasniti namjenu crkve nekada i danas.

---

⁹⁵ AA. VV., Ante Milošević, Željko Rapanić (ur.), *nav.dj.*, 2000., str. 163–164.

⁹⁶ Usp. Mladen Ančić: *Church with incomplete biography: plans for the consolidation of Byzantine rule on the Adriatic at the beginning of the ninth century*, u: Danijel Dzino and Ken Parry (ur.), *Byzantina Australiensia* vol. 20, Brisbane, Australian Association for Byzantine Studies, 2014., str. 72–73.

⁹⁷ Usp. Mirja Jarak, *nav.dj.*, 1995., str. 12.

5. Središnji dio projekta: Terenska nastava

Nakon učioničke nastave, započinje središnja faza projekta koju čini odlazak na jednodnevnu terensku nastavu u Zadar, gdje će učenici slušati predavanje nastavnika. Po dolasku u Zadar nastavnik će učenike najprije okupiti na Forumu gdje će im dati jasne upute i podijeliti Radne knjižice [Prilozi: Radna knjižica] i Slikovni materijal za praćenje nastave na terenu [Prilozi: Slikovni materijal za praćenje nastave na terenu]. Nastavnik će učenicima na dinamičan način prezentirati sve najvažnije informacije o građevini i fazama njene gradnje. Jedan od učenika iz grupe V bit će zadužen za snimanje predavanja. Predavanje nastavnika na terenskoj nastavi pratiti će zadatci u Radnoj knjižici koju će učenici trebati popunjavati, a što će zahtijevati pažljivo praćenje predavanja. Radna knjižica sadržava različite tipove zadataka, kao što su usporedbe, snalaženje na tlocrtu i prepoznavanje. Izlaganjem na terenskoj nastavi učenicima će se ukazati na važnost crkve sv. Donata kao nacionalnog i svjetskog kulturno-umjetničkog dobra. Putem zadataka učenici će upoznati građevinu direktnim kontaktom, upoznati njene predromaničke konstruktivne i prostorne elemente te naučiti samostalno povezivati naučeno gradivo s viđenim na terenu. Svoje predavanje na terenskoj nastavi nastavnik će bazirati na tezama sljedećih istraživača: Pavuše Vežića, Mirje Jarak, Mate Šuića, Vedrane Dolonga i Trpimira Vedriša.⁹⁸

5.1. Analiza današnjega izgleda crkve sv. Donata

Prije samog izlaganja učenici će riješiti prva dva zadatka iz Radnje knjižice [Radnja knjižica zadatci 1 i 2]. U prvome zadatku će trebati kronološki poredati događaje upisivanjem odgovarajućeg broja na vremensku lentu. Cilj zadatka je utvrditi gradivo naučeno na učioničkoj nastavi i napraviti uvod za lakše praćenje daljnjeg tijeka predavanja na terenu. Nakon toga učenici će se s nastavnikom uputiti u kraći obilazak prostora episkopalnog kompleksa, a potom će riješiti drugi zadatak u kojemu će trebati na tlocrtu episkopalnog kompleksa odgovarajućim brojem označiti mjesto na kojem se nalaze crkva sv. Donata, krstionica katedrale, katedrala sv. Anastazije (sv. Stošije), zvonik katedrale, biskupska palača

---

⁹⁸ Usp. Pavuša Vežić, *nav. dj.*, 2002.; Usp. Mirja Jarak, *nav. dj.*, 1995., 117–123.; Usp. Mate Šuić, *nav. dj.*, 1981, 5–15.; Usp. Vedrana Dolonga, *nav. dj.*, 1995, 1–28.; Usp. Trpimir Vedriš, *nav. dj.*, 2010, 63–79.

i Forum. Cilj ovog zadatka je navesti učenike na pomno promatranje prostora oko sebe, s naglaskom na njegovu organizaciju i vještinu usporednoga snalaženja u prostoru i na tlocrtu. Učenici će se zatim uputiti u crkvu sv. Donata gdje će započeti predavanje nastavnika.

Po svojoj monumentalnosti (visine 27 m i širine 22 m), cilindričnom obliku i unutrašnjim prostorom podijeljenim na dvije etaže, crkva sv. Donata ističe se originalnošću bez izravnih uzora. Iz tlocrta se iščitava kako je riječ o centralnoj građevini s prstenastim ophodom – deambulatorijem i tri potkovaste apside na istočnoj strani. Unutrašnjost građevine čini jedinstven središnji prostor te ophod koji je podijeljen na prizemlje i galeriju koju podupiru snažne svodne konstrukcije i stubovi. Unutrašnjost građevine je dinamična, što je uvjetovano rasporedom stubova i stupova koji formiraju prstenasti ophod. Šest je masivnih zidanih pilona i dva monolitna stupa koja se nalaze pred svetištem. Oni su u statički sustav povezani lukovima te u tom smislu tvore arkadu, a slična se struktura ponavlja i na katu. Na građevini su upotrijebljeni brojni spoliji [sl. 17.], pa su tako i kolone i kapiteli koji se nalaze ispred svetišta spoliji koji su se nekada najvjerojatnije nalazili na antičkome forumu [sl. 6.].⁹⁹ Kapiteli su korintski te kompozitni s volutama i akantusovim lišćem, a iznad njih, kao i iznad pilona, nalaze se jednostavni imposti [sl. 21., sl. 22.]. U temeljima građevine također se nalaze spoliji, pa se tako vrlo lako mogu uočiti cilindri kaneliranih stupova [sl. 13.] koji su zajedno s upotrijebljenim dijelovima trabeacije vjerojatno doneseni s rimskog hrama na Kapitoliju. Isto tako, u temeljima pilona nalaze se i ulomci koji su vjerojatno bili dijelovi postolja stupova u hramu, na kojima se nalaze i natpisi. Zid je raščlanjen nizom od jedanaest visokih polukružnih niša [sl. 14.] koje su upisane u zidnu masu, a na istočnoj strani nalaze se tri duboke polukružne apside koje su natkrivene polukalotastim svodom. Na apsidama se nalaze monofore tzv. gljivastog oblika [sl. 16.]. Kretanje je u prizemlju usmjereno svetištu s trima apsidama koje su dodatno naglašene zbog osvjetljenja koje kroz njih ulazi u prostor svetišta. Velik dio danje svjetlosti u građevinu ulazi kroz monofore koje se nalaze na tamburu [sl. 15.] građevine. Ono što se u unutrašnjosti posebice ističe jest monumentalni trostruki otvor ispred svetišta koji se naziva *tribelon* [sl. 20.], a takav se trostruki otvor ponavlja i na galeriji [sl. 23.]. U prostor matroneja (galerije) vodi zavojito stubište [sl. 18.] i vrata [sl. 19.] koja se nalaze iznad glavnog ulaza u građevinu. Visina i širina galerije na neki način su uravnotežene za razliku od prizemlja građevine u kojem je dominantna vertikalna. Svetište matroneja također tvore tri apside koje kao da se izravno nastavljaju na apside donjeg prostora

---

⁹⁹ Usp. Pavuša Vežić, *nav. dj.*, 2002., str. 13.

građevine, no i one su visinom znatno niže. Svaka od njih također ima nišu koja je upisana u masu zida. Stupovi ispred apsida na galeriji su skraćeni, a i piloni su znatno niži. Na stupovima ispred svetišta nalaze se dva kapitela od kojih je jedan kasnoantički, prilično dobro ušćuvan, dok je drugi preklesan u predromaničke oblike. Na južnoj strani matroneja nalaze se zazidane monumentalne bifore [sl. 10.] vidljive s vanjske strane građevine, koje su nekada vjerojatno omogućavale komunikaciju s prigradnjama na toj strani. Građevina ima narteks na zapadnoj strani koji, osim u crkvu sv. Donata, u produžetku vodi i u dvorište katedrale. Prostor narteksa natkrivaju svodne konstrukcije koju čine trompe nad stražnjim dijelom prolaza i lukovi svodova ispod stubišta i predvorja galerije u prednjem dijelu. Prostor matroneja se proširuje u manju prostoriju koja se nalazi iznad narteksa. Glavni ulaz u rotundu omeđuje okvir koji je sastavljen od dijelova ranijih vrata, a na nadvratniku su uklesana tri križa. Crkva ima i dva bočna ulaza, sa svake strane svetišta po jedan. Također, u crkvi se naziru ostaci romaničkih fresaka, u predjelu iznad rasteretnog luka.¹⁰⁰ U unutrašnjosti crkve nalaze se šest kamenih vješalica u obliku školjke koje vise sa svoda i imaju funkciju svjetiljka. Također, nad svakim portalom crkve nalazi se element skulpturalne dekoracije vrijedan spomena.¹⁰¹ Na vanjskom oplošju, s južne strane, zid je raščlanjen lezenama [sl. 9.] i zazidanim prolazima na katu [sl. 11.]. Na istočnoj strani jasno se vide tri visoke apside [sl. 8.], dok se iznad središnjeg djela građevine ističe uzdignut tambur. Iznad lijevog ulaza u crkvu nalazi se grb Pietra Vendramina (1726.-1729.), mletačkog providura. Nad središnjim portalom nalazi se natpis [sl. 12.] koji glasi: PRESBYTERIS POPVLO PORTAM PIETATE PARAVIT PRAESVL PLAVDE PATRI PLEBS PIETATE PATI,¹⁰² s istaknutom godinom MDCCXXXII. Iznad desnog portala nalazio se grb nadbiskupa Vicka Zmajevića (1670.-1745.) s natpisom koji glasi: AD COMMODIOREM SCALAE SANCTAE ET EXCELSAE VIRGINIS VENERATIONEM ANNO MDCCXXXIII.¹⁰³

Nakon ovog dijela predavanja nastavnik će učenike uputiti na rješavanje triju zadataka iz Radne knjižice [Radna knjižica: zadatci 3, 4 i 5]. U trećem zadatku učenici će trebati na tlocrtu prizemlja crkve sv. Donata brojkom označiti sljedeće zadane dijelove i elemente: središnja apside, bočne apside, deambulatorij, glavni ulaz u crkvu, narteks, bočni ulaz u crkvu, niše, lezene. Četvrtim zadatkom provjerit će se snalaženje učenika u unutrašnjosti

¹⁰⁰ Usp. Isto, str. 12.

¹⁰¹ Usp. Isto, str. 13.

¹⁰² Na zaslužnije štovanje svetih stuba i uzvišene Djevice u godini 1733. (slobodni prijevod: Z. Novak)

¹⁰³ Sa svećenicima i narodom podignuo je ova vrata biskup. Plješći, puče, Ocu što podnosi u pobožnosti. (slobodni prijevod: Z. Novak)

crkve, pri čemu će učenici imati zadatak promotriti prikazane fotografije unutrašnjosti građevine te na tlocrtu točkom označiti mjesto, a strelicom smjer pogleda promatrača, odnosno poziciju s koje je snimljena. Pri rješavanju petoga zadatka učenici će izaći iz crkve i promotriti njeno vanjsko oplošje te riješiti zadatak srodan prethodnome. Cilj ovih zadataka je navesti učenike na aktivno promatranje arhitekture, a posebno s naglaskom na snalaženje u prostoru i na tlocrtu.

5.2. Analiza prvoga projekta crkve sv. Donata

Iz tlocrta [sl. 4.] je vidljivo kako je arhitekturu prvotne slobodnostojeće rotunde iz druge polovice VIII. stoljeća tvorila prostorna kompozicija s kružnom jezgrom i prstenastim ophodom. Tadašnja organizacija prostora bila je vrlo slična ili gotovo ista kao današnja organizacija prizemlja, s tri blago potkovaste apside na istoku, radijalno postavljene prema središtu rotunde. Prema P. Vežiću, nad jezgrom se vjerojatno uzdizala kupola ili samo tambur s drvenom krovnom konstrukcijom, a nad ophodom bačvasti zidani svod i drvena krovna konstrukcija. O tome nam svjedoče ranije spomenuti pronađeni fragmenti drvene građe koja je u kasnijoj adaptaciji iskorištena kao grednjak u podu galerije. Unutrašnji prostor raščlanjen je nizom od jedanaest visokih polukružnih niša koje su upisane u dubinu zida. Iz tlocrta se iščitava kako ih se četiri nalazi na južnom, a sedam na sjevernom dijelu ophoda. Vanjski je plašt raščlanjen vertikalnim lezenama koje prate ritam niša u unutrašnjosti građevine i ojačavaju zid građen od lomljenog i u žbuku položenog kamena.¹⁰⁴ Pri pogledu na tlocrt možemo također uočiti da je unutrašnji prsten sačinjen od osam stupova, za koje Vežić ističe da su to zapravo mramorne monolitne kolone koje su zajedno s kapitelima preuzete iz ranijih antičkih građevina.¹⁰⁵ Na istoku se nalazi svetište koje tvore tri apside od kojih je srednja nešto šira od bočnih. Izvana su raščlanjene lezenama, a u unutrašnjosti nisu raščlanjene. U tjemenu svake apside visjela je po jedna patera, a u osi niša među njima se nalaze jednostruki prozori. Moguće je da je troapsidalnost povezana s izvornom posvećenošću crkve Presvetom Trojstvu. Građevina je i prema prvome projektu imala tri ulaza. Na zapadnoj strani, točno nasuprot svetišta s apsidama, nalazi se glavni ulaz u crkvu. Također sa svake strane svetišta (apsida) nalazio se po jedan bočni ulaz od kojih je sačuvan samo zidarski otvor, bez okvira vrata.

---

¹⁰⁴ Usp. Pavuša Vežić, *nav.dj.*, 2011., str. 82.

¹⁰⁵ Usp. Pavuša Vežić, *nav.dj.*, 2002., str. 16–17.

Konstruktivnim odlikama građenja i općim oblikom crkvi sv. Donata ne nalazimo direktan uzor te u tom smislu predstavlja originalnu zamisao. Ako sažmemo sve navedene karakteristike građevine možemo utvrditi kako je riječ o centralnoj građevini kružnog oblika, s deambulatorijem kojega tvore osam kolona, s trodijelnim svetištem i perimetrom raščlanjenim s obje strane. Vežić navodi kako je arhitektonska kompozicija ovoga tipa bila pretežito namijenjena za memorijalne kapele te da postoji i velik broj krstionica koje su izvedene na sukladan način. Prema Vežiću, prvobitni predložak takvome tipu kršćanske građevine predstavljala je Rotonda Anastasis crkve sv. Groba u Jeruzalemu. U ranom srednjem vijeku se na tlu Europe pojavljuje skupina rotonda, a od građevina koje su konstrukcijski riješene na sličan način Vežić spominje crkvu Sant'Angelo u Perugii i Santa Maria u Paviji, krstionice u Noceri i Torcellu te crkvu Santa Sofia u Beneventu. Crkva sv. Sofije u Beneventu, koja je podignuta u VIII. stoljeću, važna nam je zato što ona također ima tri apside na istočnoj strani s glavnim vratima točno nasuprot, a bočnima sa svake strane apsida, kao i crkva sv. Donata. Kako navodi Vežić, na području Hrvatske mogući uzor sv. Donatu, možemo uočiti na primjeru crkve na lokalitetu Gradina kod Solina. Riječ je o centralnoj građevini s tlocrtnom osnovom sličnom kvadratu, a u unutrašnjosti je formiran kružni prsten kojega čini red od osam stupova. Na istočnoj strani nalaze se tri apside, no one nisu postavljene radijalno. Izvana je zid artikuliran lezenama pravokutnog presjeka, a iznutra polukružnim nišama koje su upisane u zidnu masu.¹⁰⁶

Nastavnik će učenike zatim uputiti da riješe zadatke iduća dva zadatka iz Radne knjižice [Radna knjižica: zadatci 6 i 7]. U šestom zadatku učenici će ponoviti svoje poznavanje terminologije te će tako trebati upisati broj ispred navedenog pojma u kvadratić kraj reprodukcije koja mu odgovara. Pojmovi koji će se u ovom zadatku provjeravati su tambur, spolij, apsida, bifora, lezena, kapitel, tribelon i pilon. Cilj ovoga zadatka je utvrđivanje ranije naučenog gradiva, odnosno prepoznavanje i bolje razumijevanje arhitektonskih elemenata. U idućem zadatku učenici će trebati promotriti unutrašnjost i vanjštinu crkve te pronaći na reprodukcijama prikazane spolije i odgovarajućim brojem na tlocrtu crkve označiti gdje se određen spolij nalazi. Cilj je navesti učenike na promatranje prostora u kojem se nalaze, na što bolje zapažanje detalja i snalaženje na tlocrtu. Nakon toga nastavnik će nastaviti svoje predavanje.

---

¹⁰⁶ Usp. Isto, str. 20.

Skulpturalna dekoracija prvog projekta slobodnostojeće zadarske rotone sačuvana je kao spolij i iskorištena pri realizaciji drugog projekta. Na konzolnim istacima i kamenim konzolama nalaze se dekoracije prutova i žljebova. Na kamenim su gredama uklesani različiti biljni ukrasi, bršljan s listovima i pticama, tj. povijuša s rozetama, a na četrnaest kamenih patera također se nalazi slična skulpturalna dekoracija. Motiv ljiljanovih cvjetova i njegova varijacija nalaze se na jednom kapitelu i impostu između apsida na galeriji i na vijencu iznad glavnog ulaza, a na impostima su uklesani križevi. Skulpturalni dekorativni elementi mogu se pripisati ranijoj crkvi, a oni su u konstrukciju kompleksne građevine dospjeli kao spoliji. Datiraju se na temelju usporedbe sa sukladnim elementima kamenih ulomaka prisutnih na području cijelog episkopalnog kompleksa te se svrstavaju u drugu polovicu VIII. stoljeća.¹⁰⁷

5.3. Analiza drugoga projekta crkve sv. Donata

Prema drugom projektu [sl. 5.] koji se datira u prvu polovicu IX. stoljeća, crkva sv. Donata adaptirana je u mnogo kompleksniju građevinu s galerijom. U toj fazi u isto je vrijeme nadograđena galerija i niz prostorija koje su bile spojene s rotandom i galerijom. Pri tome su niše u unutrašnjem plaštu zazidane, a ispred ulaza nadodano je predvorje – narteks. Svod narteksa dobio je funkciju pridržavanja predvorja galerije. Sa sjeverne strane prigradeno je presvođeno stubište kojim se pristupa galeriji. S južne strane također je proširena galerija, a s istočne strane dodano je predvorje stubišta. Stubište izvana podupiru jaki kontrafori koji u prizemlju imaju prolaze. U prvoj polovici IX. stoljeća dolazi do nadogradnje u kojoj je, među ostalim, uz crkvu prigradeno novo krilo biskupove palače izravno nadovezane na narteks, koje je s crkvom sv. Donata bilo povezano zajedničkim zidom i vratima. P. Vežić traga za analogijama druge faze gradnje i ističe kako su i mnogi drugi autori građevinu uspoređivali s crkvom San Vitale u Raveni i kapelom Karla Velikog u Aachenu. »Sve odlike, sagledane zajedno, ukazuju na istovremeno korištenje bizantskih i karolinških elemenata u arhitektonskoj kompoziciji zadarske rotone i pokazuju motive iz bivalentne kulturne tradicije u jadranskome podneblju tijekom VIII. i IX. stoljeća«.¹⁰⁸

Na vanjskom oplošju današnje crkve, na katu su vidljivi zazidani otvori na galeriji koji su nekada bili unutrašnji prolazi iz crkve u zgradu koja je srušena te nisu izvorno pripadali vanjskome zidu. Na sjevernoj strani crkve ulazilo se u prostorije koje više ne postoje, a sve to

¹⁰⁷ Usp. AA. VV., Ante Milošević, Željko Rapanić (ur.), *nav.dj.*, 2000., str. 159.

¹⁰⁸ Usp. Pavuša Vežić, *nav.dj.*, 2002., str. 29–30.

je bio rezultat preuređenja crkve u kasnijim razdobljima. Prizemlje je visinom ostalo isto visini rotunde kod prvotnog projekta. Unutarnji nosači koji tvore ophod prema drugom projektu većinom su zamijenjeni zidanim pilonima, odnosno sa šest monolitnih stubova te dva stupa. Dvije monolitne mramorne kolone ispred svetišta tvore tribelon. U vrijeme adaptacije prema drugom projektu ophod je nanovo presvođen, a polukružne niše koje su raščlanjivale unutrašnje oplošje građevine su zazidane.

Prostor galerije od prizemlja se razlikuje i brojem otvora koji su služili kao poveznica s prigradenim prostorijama pored crkve. Proširenja galerije su sa samom galerijom bila povezana prolazima, pa su tako po dva dvostruka prolaza vodila u proširenja na sjevernoj i južnoj strani galerije. Kako navodi Vežić »proširenja su, kao i sama galerija, bila prekrivena drvenom krovnom konstrukcijom. Za razliku od njih, malena obla prostorija iznad narteksa te apside na galeriji, a s njima i skrivena prostorija podno sjeverne apside, natkrivene su polukalotastim kamenim svodom. Iznad središnjeg kruga u rotondi uzdiže se kružni tambur«.¹⁰⁹

Na temelju teza izloženih na terenu, zaključiti će se kako je crkva sv. Donata originalna građevina bez neposrednoga uzora na razini projekta i razvoja forme, primjene arhitektonskih elemenata ili konstruktivnih rješenja.¹¹⁰ Time će nastavnik završiti svoje izlaganje na terenu, nakon kojeg će uputiti učenike da riješe osmi zadatak iz Radne knjižice [Radna knjižica: zadatak 8]. U njemu učenici trebaju odgovoriti na šest pitanja vezanih uz povijest crkve sv. Donata, a s ciljem da preispitaju naučeno gradivo. Posljednji učenik iz grupe V na terenskoj nastavi imat će dodatan zadatak napraviti i snimiti kratki intervju sa stanovnicima grada Zadra koji će se uvrstiti u dokumentarni film. Prije polaska iz Zadra nastavnik i učenici će se okupiti na Forumu ispred crkve sv. Donata gdje će napraviti zajedničku fotografiju koja će se također uvrstiti u dokumentarni film za predstavljanje projekta. Također, učenici će nastavniku predati svoje Radne knjižice koje će im nastavnik zajedno s ostalim radnim materijalima ocijeniti. Terenska nastava unaprijedit će učeničko poznavanje hrvatske kulturne baštine, a njeni odgojno obrazovni ishodi su da učenici razviju interes za vlastitu kulturnu baštinu te potaknu druge na brigu o njenom očuvanju.

---

¹⁰⁹ Isto. str. 27.

¹¹⁰ Usp. Isto. str. 30.

6. Završni dio projekta: Predstavljanje i evaluacija učeničkoga rada

Nakon povratka s terenske nastave učenici grupe V imali bi tri tjedna za obradu prikupljenog materijala i pripremu za predstavljanje projekta. Ovi bi učenici trebali sakupiti svoje snimljene materijale s učioničke i s terenske nastave te ih montirati u dokumentarni film kojim će predstaviti projekt. U svoj film pomoću programa *Windows Movie Maker* ubacili bi i kraći tekst kojim bi se napravio uvod sa svim osnovnim podacima o projektu – koliko je projekt trajao, kako su učenici bili podijeljeni u grupe i koje su teme obrađivali. Predstavljanje projekta moglo bi se organizirati povodom Dana škole ili Dana otvorenih vrata. Na predstavljanju projekta trebali bi biti prisutni svi učenici koji su u projektu sudjelovali, ostali učenici škole, nastavnici i roditelji. Predstavljanje projekta trajalo bi jedan školski sat, a nakon gledanja dokumentarnog filma otvorila bi se rasprava na kojoj bi se promišljalo o uspjesima u radu projekta, ali dakako i o mogućnostima njegovog poboljšanja. Učenici bi tada otvoreno mogli iznijeti svoja mišljenja i stavove o provedenom projektu. Također, nastavnici, ostali polaznici škole i roditelji mogli bi postavljati pitanja vezana uz projekt na koja bi polaznici ili nastavnik odgovarali. Dobrim informiranjem ostalih učenika o provedenom projektu mogla bi se potaknuti ideja za ostvarenjem novog projekta.

Angažman učenika ocjenjivat će se na dva načina. Učenici će dobiti ocjene iz grupnog i individualnog rada. Učenici su tijekom projekta u grupnom radu imali zadatak pronaći preporučenu literaturu, napisati seminar te pripremiti *PowerPoint* prezentaciju i radne materijale za izlaganje. Za uspješno rješavanje navedenih zadataka učenici će dobiti grupnu ocjenu. Grupe učenika će za svaki od četiri zadatka (seminar, *PowerPoint* prezentacija, izlaganje i radni materijal) dobiti po pet bodova. Iz toga proizlazi da svaka grupa za svoj rad može dobiti maksimalno 20 bodova. Navedeno se odnosi na grupu I, II, III i IV. Učenici grupe V zbog specifičnosti svoga zadatka nisu trebali pripremati radne materijale niti pisati seminar no morali su pokazati svoje iznadprosječno poznavanje rada s računalnom tehnologijom. Oni će na kraju, pri predstavljanju projekta, za svoj dokumentarni film kao grupa dobiti maksimalno 20 bodova. Svaki učenik bit će i individualno ocijenjen. Nastavnik će na kraju svakog predavanja pokupiti riješene radne materijale koje će ispraviti. Svaki od tri pravilno popunjena radna materijala nosit će 15 bodova, čime se sveukupno iz radnih materijala može steći 45 bodova. Isto tako, svaki će učenik za svoj dio izlaganja na

predavanju (Grupa V – za svoj kvalitetno snimljeni materijal nakon predavanja) biti nagrađen s maksimalno 25 bodova. Radna knjižica s terenske nastave nositi će najveći broj bodova – 100 bodova. Zbrojem svih bodova dolazimo do zaključka da je tijekom projekta moguće steći sveukupno 180 bodova. Prema tome, za ocjenu odličan (5) potrebno je ostvariti od 158 do 180 bodova, za vrlo dobar (4) od 135 do 157 bodova, za dobar (3) od 112 do 134 bodova i za dovoljan (2) od 89 do 111 bodova.

7. Zaključak

Crkvu sv. Donata svakako možemo svrstati među najvažnije kulturno-povijesne spomenike Republike Hrvatske. Njene predromaničke forme, realizirane kroz dvije faze gradnje, odaju karolinške i bizantske utjecaje prilagođene potrebama lokalne starokršćanske tradicije. Iako crkva u određenim segmentima nalazi srodnosti s pojedinim inozemnim spomenicima spomenutima u ovome radu, ona je specifična i bez izravnih uzora. Upravo je to čini idealnim primjerom za provedbu projektne nastave iz nastavnog predmeta *Likovna umjetnost*.

Obrađene teme unutar navedenoga projekta – od razvoja antičkog grada, do povijesnih prilika u razdoblju gradnje crkve Presvetoga Trojstva (poslije sv. Donata) te kompleksnost njenih građevnih faza, zahtijevaju spajanje određenih znanstvenih disciplina. Projektom nastavom tako će se ispuniti važan zahtjev suvremene nastave – interdisciplinarnost. Kombinacijom individualnog i grupnog rada učenika, izlaganjem njihovih seminara te predavanjem nastavnika, učenicima će se približiti karakteristike i posebnosti crkve sv. Donata, a interdisciplinarnim pristupom pružiti širi pogled na kontekst njezina nastanka. Učenici će tijekom provođenja projekta proširiti svoje znanje i iz drugih nastavnih predmeta kao što su *Geografija* i *Povijest*, što će im olakšati usvajanje gradiva na redovnoj nastavi tih predmeta.

Iscrpnim istraživanjem i proučavanjem, prilagođenima njihovom uzrastu, učenici će se upoznati s visokim kulturnim vrijednostima crkve sv. Donata. Svijest o potrebnom očuvanju nacionalne kulturne baštine prva je faza u shvaćanju i vrednovanju umjetnosti općenito. Upravo samostalnim angažmanom, istraživanjem i proučavanjem, učenici će postati svjesni velike važnosti i vrijednosti crkve sv. Donata u hrvatskoj kulturnoj baštini, te će time i pridonijeti njenom očuvanju.

8. Prilozi

8.1. Vremeni

2015.

CRKVA SV. DONATA U ZADRU: PROJEKTNASTAVA IZ PREDMETA *LIKOVNA UMJETNOST*

VREMENIK (8 tjedana)

Uvodno predavanje

Prvi dio: učionička nastava (trajanje 3 tjedna)

1. tjedan: tema *Antički Zadar* (Grupa I)
2. tjedan: tema *Povijesne prilike na hrvatskim prostorima u doba izgradnje crkve sv. Donata* (Grupa II)
3. tjedan: tema *Sv. Donat – Rotonda Presvetoga Trojstva u Zadru* (Grupa III i IV)

*

4. tjedan: *ponavljanje gradiva i priprema za teren* (Svi)

*

Središnji dio: jednodnevna terenska nastava u Zadar

5. tjedan: tema *Crkva sv. Donata: Rotonda Presvetoga Trojstva u Zadru*

*

6. – 7. tjedan: obrada prikupljenog materijala i priprema za predstavljanje projekta

*

Završni dio: prezentacija projekta (trajanje jedan školski sat)

8. tjedan: prikaz dokumentarnog filma *Projekt: Crkva sv. Donata u Zadru*

8.2. Vježba 1: *Antički Zadar*

8.2.1. Vježba 1: *Antički Zadar* – literatura

1. Nenad Cambi, *Antika*, Zagreb, Naklada Ljevak, 2002.
2. Mirko Marković, *Antička naselja i grčko-rimska zemljopisna imena na tlu današnje Hrvatske*. Zagreb, Naklada Jesenski i Turk, 2004.
3. Tomislav Marasović, *Dalmatia praeromanica: ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji*, Split, Književni krug, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika; Zagreb, Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 2008.
4. Bruno Milić, *Razvoj grada kroz stoljeća: prapovijest – antika*, Zagreb, Školska knjiga, 1990.
5. Mirjana Sanader, *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Zagreb, Školska knjiga, 2009.
6. Mate Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, Golden marketing, 2003.

8.2.2. Vježba 1: *Antički Zadar* – radni materijal

Ime i prezime učenika: _____

1. Na zračnoj snimci Zadarskog poluotoka iscrtajte tj. podebljajte položaj ulica.

2. Objasnite koje je elemente rimskog urbanizma grad Zadar sadržavao?

8.2.3. Prezentacija 1: *Antički Zadar*

Godina 2016.

CRKVA SV. DONATA U ZADRU

Projektna nastava iz predmeta *Likovna umjetnost*

1. DIO PROJEKTNE NASTAVE:

Učionička nastava – 1. tjedan

Tema: *Antički Zadar*

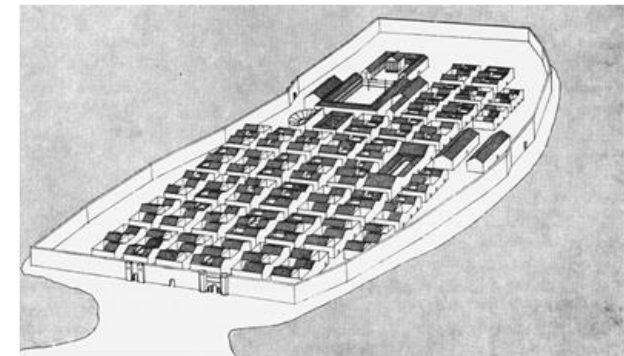

Učionička nastava – 1. tjedan: *Analiza zadatka*

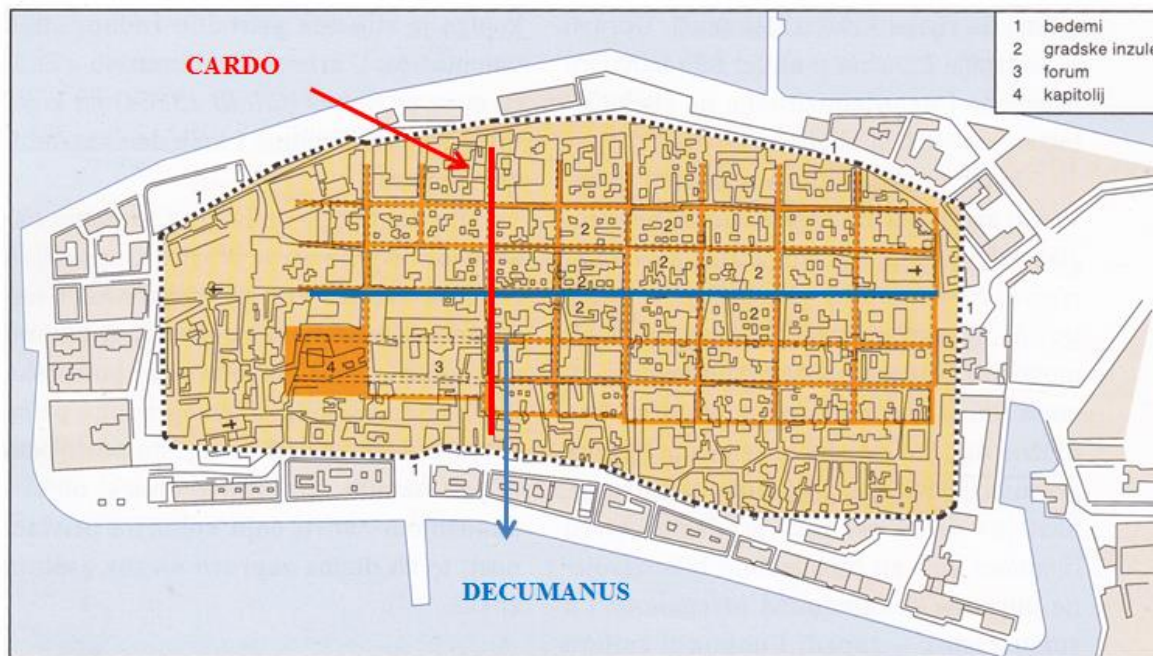
(sadržaj cijele prezentacije pojavljuje se postupnom animacijom)

- pravilno organiziran sustav karakteristika je rimske civilizacije, točnije rimskog vojnog logora
- na prostoru zadarskog Poluotoka u rimsko doba je bio primijenjen strogi ortogonalni sustav, s longitudinalama i transversalama koje zatvaraju blokove pravokutnog tlocrta

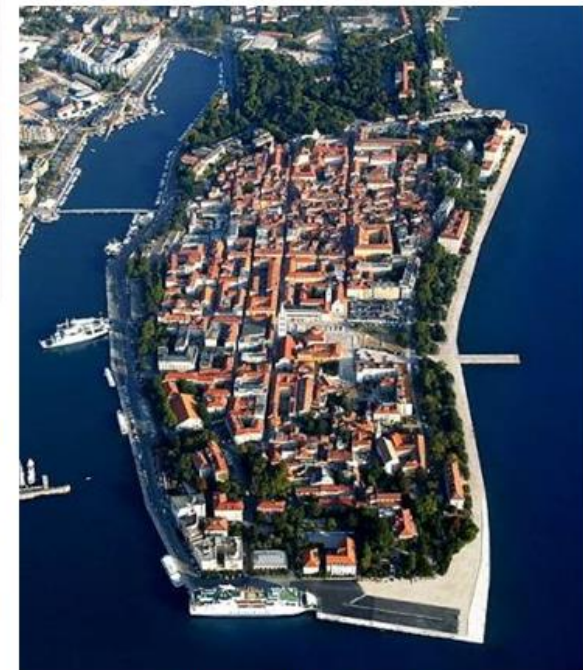
Mogućnost doživljaja: rimski grad Jader (Iader, Zadar); pogled iz zraka na urbanu cjelinu antičkog Zadra (prema Suiću)

Tlocrt antičkoga Zadra (prema M. Suiću)

- arheološki nalazi dokazuju naseljenost zadarskog područja od strane Liburna već u IX. stoljeću
- antički grad Zadar smješten je na poluotoku, a čini ga pravokutni sustav ulica s podjelom na male kvartove – *insule*
- nakon pada Salone, Zadar preuzima ulogu dalmatinskog središta u okviru Bizantskog Carstva te postaje sjedištem arhonta

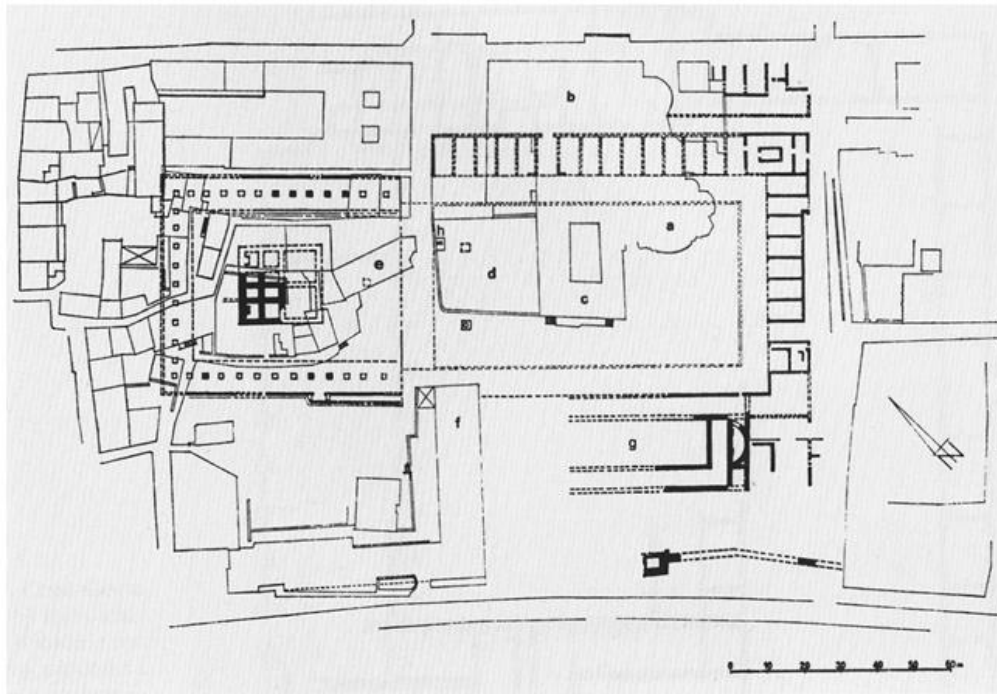
- glavne gradske prometnice uobičajeno se nazivaju *cardo* i *decumanus*
- *cardo* obično ide u pravcu sjever-jug, a *decumanus* istok-zapad

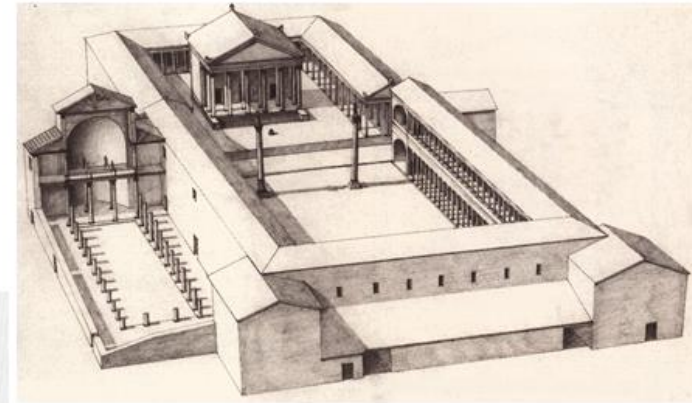
Prikaz antičke jezgre Zadra

- na temelju konkretnih materijalnih ostataka utvrđen je gradski raster i na mnogo mjesta ulični pločnik, uočeni ostaci stambene arhitekture te detaljno istražen centar grada s Forumom i Kapitolijem
- mnogo je toga ostalo vidljivim: dijelovi forumskog pločnika, elementi trijema oko foruma, sustav taberni, ostatci gradske bazilike, i dr.

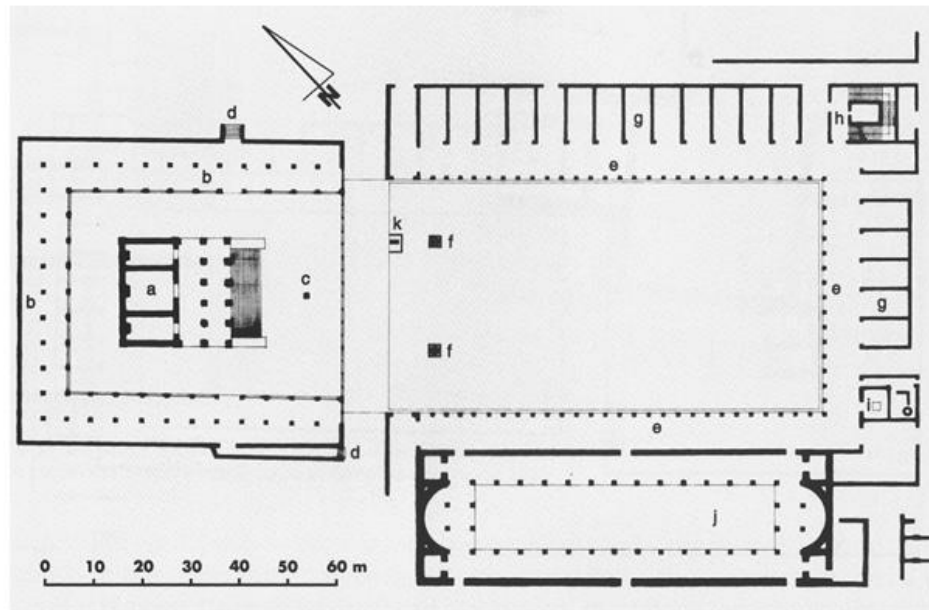

Kompleks foruma i kapitolija, Zadar (*Iader*): odnos prema kasnijoj izgradnji na istome prostoru; a) crkva sv. Donata; b) katedrala na mjestu starije javne bazilike; c) biskupska palača; d) biskupski vrt; e) crkva sv. Ilije s okolnim zgradama, f) stara, pretežito srednjovjekovna izgradnja na kapitoliju i oko njega; g) severijanska bazilika

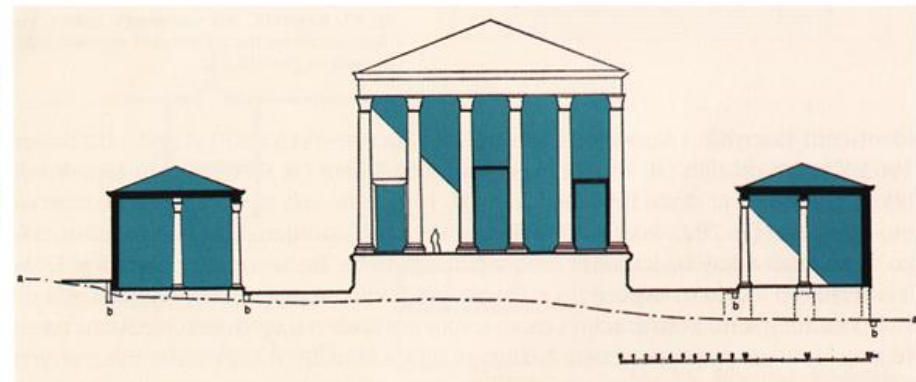
Kompleks foruma i kapitolija, Zadar (*Iader*): pokušaj rekonstrukcije severijanske faze

- pojavom kršćanstva u kasnoj antici u Zadru nije došlo do velikih promjena u urbanističkoj strukturi
- zadržane su ranije insule, a kršćanski episkopalni kompleks nastao je na mjestu prvobitnoga antičkog centra uz Forum i Kapitolij

Kompleks foruma i kapitolija, Zadar (*Iader*) nakon završetka izgradnje: a) kapitolijski hram s trodijelnom celom; b) dvostruki trijem oko kapitolija; c) žrtvenik ispred hrama; d) bočni prilazi na kapitolij; e) jednostruki trijem s lođom oko foruma; f) monumentalni ukrasni stupovi; g) niz taberni s dvije strane foruma; h) ugaoni sklop taberni, stubište za uspon na lođu trijema; i) nimfej s javnom česmom i tatinom; j) severijanska bazilika; k) zedenac; Suić; položaj zdenca prema Fadić 1986a

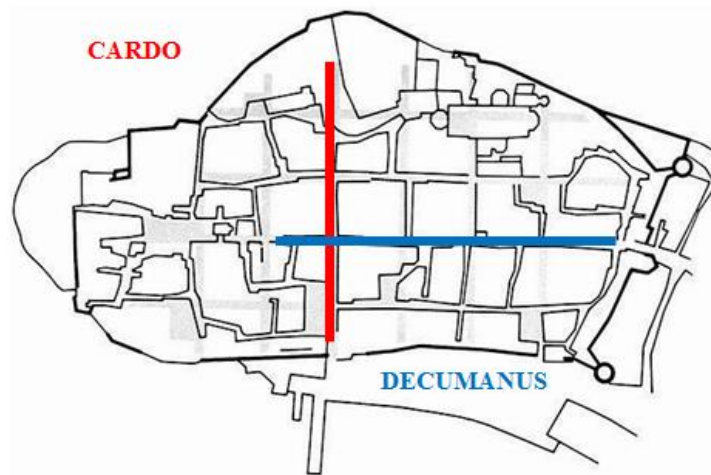
- Kapitolij je zamišljen kao istaknuta dominanta koja se izdiže nad pretežito ravnim naseljem, na umjetno izgrađenom podiju koji je od foruma bio viši za oko 1,8 metara
- od svih istraženih, zadarski Kapitolij nam pruža najjasniju sliku, iako je njegov hram sačuvan samo u temeljima i to djelomično

Kapitolij, Zadar (*Iader*): visinski odnos hrama i peribola, presjek u ravnini hramskog pročelja; a) prirodna nivoleta terena; b) presjek kroz kanale za skupljanje kišnice

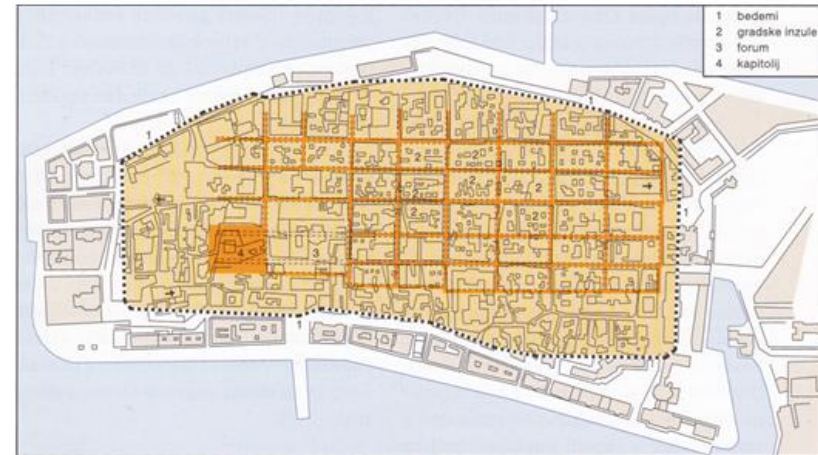

- Zadar i Poreč imaju mnogo analogija i prirodnim smještajem i unutrašnjim rasporedom
- uzevši u obzir sličnosti u prirodnom smještaju, u općoj orijentaciji naselja i prostornoj organizaciji grada, možemo zaključiti kako su odnosi bili vrlo slični; oba su imala kapitolij i forum na periferiji, završetku poluotoka

Tlocrt antičkog grada Parentiuma

- rimska kolonija Pula smještena je na prirodnom uzvišenju
- proučavanjem njene topografije iz rimskog vremena uočava se već na prvi pogled zamisao naselja s koncentričnim komunikacijama koje opasuju uzvišenje od čijeg tjemena zrakasto teče niz komunikacija koje završavaju do linije gradskog perimetra

Tlocrt antičkoga Zadra (prema M. Suiću)

Pula, tlocrt antičkog grada prema A. Gnirsu

Izvori reprodukcija u prezentaciji

Slide 1: Preuzeto s mrežne stranice: http://hr.wikipedia.org/wiki/Crkva_sv._Donata_u_Zadru

Slide 3: Preuzeto s mrežne stranice: <http://www.sandstrandkroatien.com/> i preuzeto iz: Mate Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, Golden marketing, 2003., str. 310.

Slide 4: Preuzeto s mrežne stranice: <http://fiskalne-blagajne.hr/o-nama/> i preuzeto iz: Mirjana Sanader, *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Zagreb, Školska knjiga, 2004., str. 76.

Slide 5: Preuzeto preuzeto iz: Mate Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, Golden marketing, 2003., str. 239. i 245.

Slide 6: Preuzeto preuzeto iz: Mate Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, Golden marketing, 2003., str. 238. i 239.

Slide 7: Preuzeto s mrežne stranice: <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2859> i preuzeto iz: Mirjana Sanader, *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Zagreb, Školska knjiga, 2004., str. 76. i 128.

8.3. Vježba 2: Povijesne prilike na hrvatskim prostorima u doba izgradnje crkve sv. Donata

8.3.1. Vježba 2: Povijesne prilike u doba izgradnje crkve sv. Donata – literatura

1. Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, 1994.
2. Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb, Novi Liber, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1995.
3. Trpimir Macan, *Povijest hrvatskog naroda*, Školska knjiga, Zagreb, 1999.
4. Ivan Mužić, *Hrvatski vladari od sredine VI. do kraja IX. stoljeća*, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2013.
5. Ivan Mužić, *Hrvatska povijest devetoga stoljeća*, Split, Naklada Bošković, 2011.
6. Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb, Školska knjiga, 1997.

8.3.2. Vježba 2: Povijesne prilike na hrvatskim prostorima u doba izgradnje crkve sv. Donata – radni materijal

Ime i prezime učenika: _____

1. Na lentu vremena kronološki poredajte hrvatske ranosrednjovjekovne vladare na način da odgovarajući broj ispred imena vladara upišete u pravokutnik koji se nalazi ispod početne godine njegove vladavine.

796.	818.	835.	845.	864.	878.	879.	892.
	/						

1. knez Borna
2. knez Ljudevit
3. knez Mislav
4. knez Branimir
5. knez Muncimir
6. knez Trpimir
7. knez Domagoj
8. knez Zdeslav
9. knez Vojnomir

2. Odgonetnite na koji grad ili lokalitet u Hrvatskoj se odnose navedeni podatci u rečenicama te svoje odgovore upišite na predviđene linije.

1. Lokalitet se nalazi 35 kilometara jugoistočno od Zadra. Tamo su pronađeni zabat i greda s natpisom kneza Branimira. _____
2. Sjedište hrvatskih knezova i kraljeva iz dinastije Trpimirović. Nalazi se na strateški vrlo važnoj poziciji na 5 kilometara od Splita. _____
3. Nalazi se jugoistočno od Zagreba na utocima Odre u Kupu i Kupe u Savu. Tamo je stolovao knez Panonije, a danas je tamo sjedište jedne od najvećih županija u Hrvatskoj. _____
4. Nalazi se 15 kilometara sjeverozapadno od Zadra. Bio je političko, vjersko i kulturno središte srednjovjekovne Hrvatske. _____
5. Lokalitet pored Solina, gdje je knez Trpimir podigao benediktinski samostan. _____
6. Sjedište kneza Muncimira, nalazi se na međi trogorskog i donjokaštelanskog polja. _____

3. Na karti obilježite gradove i lokalitete koji su rješenja prethodnog zadatka na način da za svaki od njih točkom označite njegovu poziciju i iznad nje napišete njegov naziv. Gradovi označeni na karti neka vam posluže kao pomoć!

1. DIO PROJEKTNE NASTAVE:

Učionička nastava – 2. tjedan

Tema: *Povijesne prilike na hrvatskim prostorima u doba izgradnje crkve sv. Donata*

Učionička nastava – 2. tjedan: *Analiza zadatka*

(sadržaj cijele prezentacije pojavljuje se postupnom animacijom)

796.	818.	835.	845.	864.	878.	879.	892.
9	1 / 6	3	2	7	8	5	4

1. knez Borna
2. knez Trpimir
3. knez Mislav
4. knez Muncimir
5. knez Branimir
6. knez Ljudevit
7. knez Domagoj
8. knez Zdeslav
9. knez Vojnomir

Franačko Carstvo, 814. godine

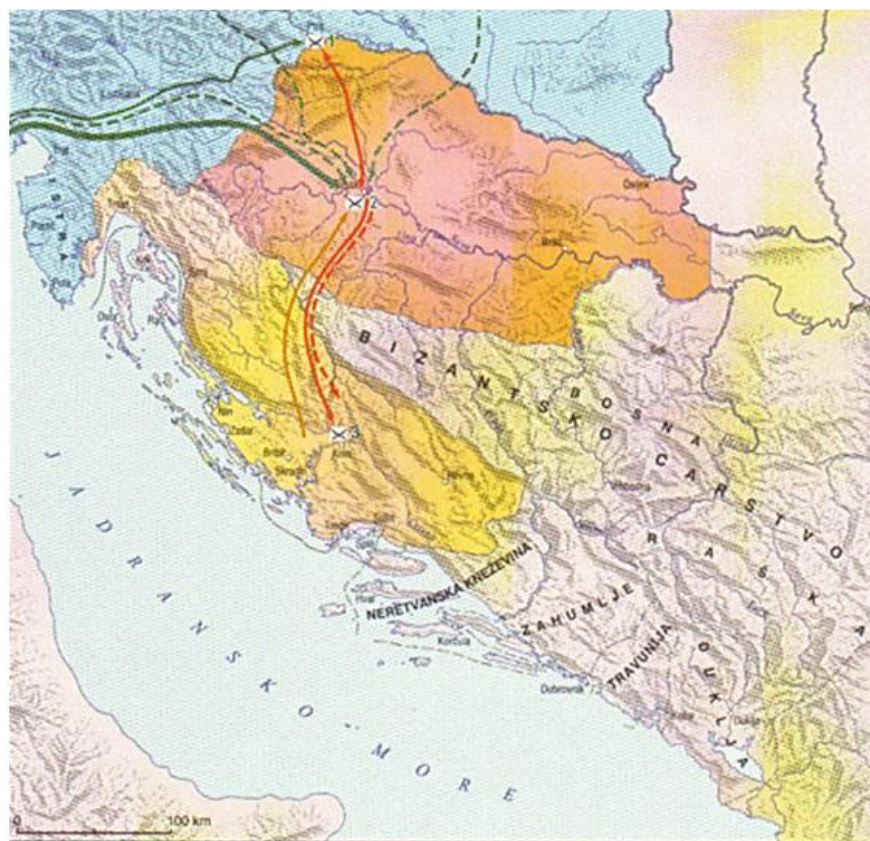
- slavenske postrojbe pod zapovijedanjem kneza Vojnomira, prvi se puta spominju 796. godine u okviru franačkih snaga
- početkom IX. stoljeća u Europi su postojale dvije moćne sile, Bizant i Franačka
- krunjenjem Karla Velikog za cara 800. godine u Rimu, započinje njihov rat za prevlast u Dalmaciji
- kao predstavnici Dalmacije pri carigradskoj vlasti djelovali su zadarski arhont Pavao te zadarski biskup Donat

- pokušaj franačkog vladara da zavlada Dalmacijom potpuno propada 812. godine, potpisivanjem ugovora u Aachenu
- mirom u Aachenu dogovoreno je da prostor Hrvatske uđe unutar Franačkog političkog utjecaja, izuzev dalmatinskih gradova koji su pripali Bizantu, čime su se hrvatske zemlje podijelile na obalni pojas i unutrašnjost

Jugoistočna Europa krajem IX. stoljeća

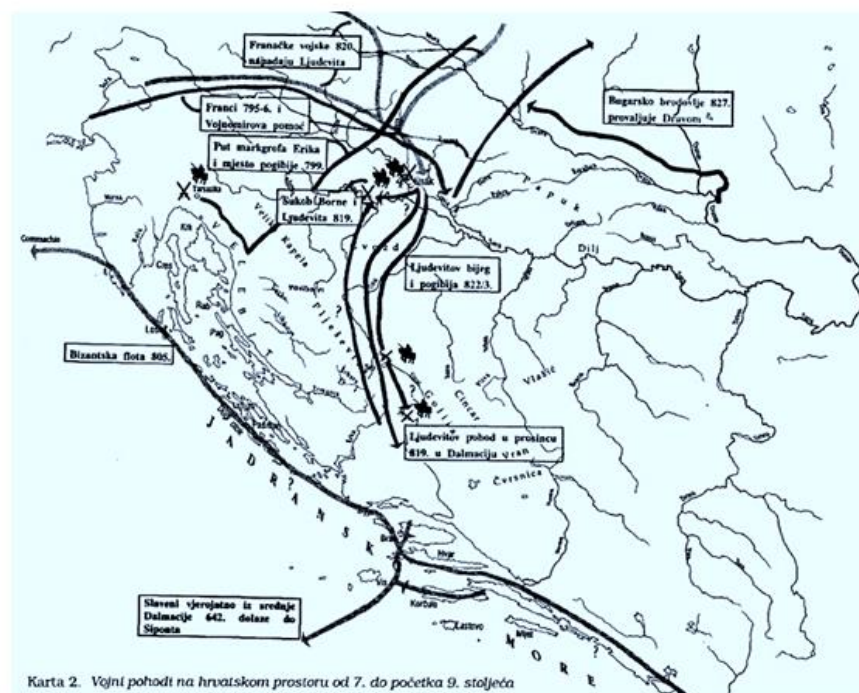

Franačko Carstvo
 Hrvatska za vladavine kneza Borne
 Panonska Hrvatska za vladavine kneza Ljudevita Posavskoga

bitke:
 1 sukob Ljudevita i Balderika na Dravi 819.
 2 sukob Ljudevita i Borne na Kupu 819.
 3 Ljudevitozov pohod na Hrvatsku 819.

- Ljudevit (810.-823.) je bio knez franačke pokrajine donje Panonije, a Borna (810.-821.) knez Franačke Dalmacije
- 819. dolazi do Ljudevitozovog ustanka protiv Franačke vlasti
- nakon sloma pobunjenika 822. godine, Hrvatska kneževina proširila se sjevernije, na dio dotadašnje Ljudevitozove Kneževine

- u ranom srednjem vijeku Hrvatsku je činio prostor omeđen zaleđem istočnog Jadrana koji se prostirao do zapadne Hercegovine, zapadne i središnje Bosne, pa do Like, Gacke i Krbave te u primorskim krajevima do Vinodola i Labina. Tek na izmaku ranog srednjeg vijeka, pod vlast hrvatskog vladara dospjeli su i dotad gradovi bizantske teme Dalmacije i njihova neposredna okolica (Split, Trogir, Zadar, Osor, Krk i Rab)
- na hrvatskim prostorima, 818. godine, postajala su dva kneza, oba Slavena

Karta 2. Vojni pohodi na hrvatskom prostoru od 7. do početka 9. stoljeća

- najvjerojatnije središte Hrvatske u IX. stoljeću može se prepoznati u Klisu, važnoj utvrdi koja je dominirala salonitanskim agerom, a toj ključnoj utvrdi stolovao je knez Trpimir
- najstariji sačuvani spomenik hrvatskog prava, a koji se veže uz kneza Trpimira je Trpimirova darovnica u kojoj se po prvi puta javlja hrvatsko ime kao ime naroda i naziv hrvatskog vladara – *dux croatorum* (knez hrvata)
- jezične i sadržajne analize dokazale su da je Trpimirova darovnica najvjerojatnije nastala 852. godine

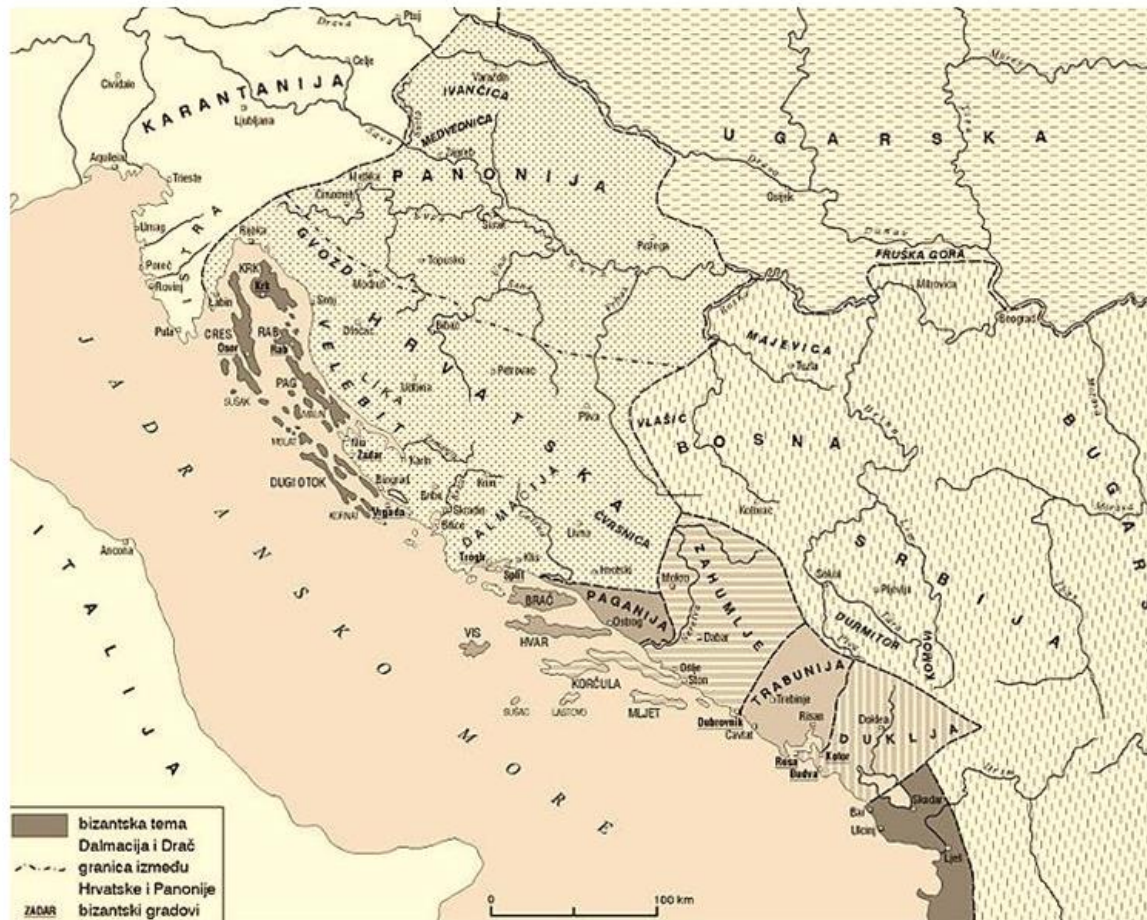

Ulomak zabata s natpisom kneza Trpimira, pronađen na lokalitetu Rižinice pored Solina

- knez Trpimir je podigao je benediktinski samostan u Rižinicama iznad Solina koji je vjerojatno bio prva redovnička zajednica na hrvatskom teritoriju, a upravo je tamo pronađen ostatak oltarne pregrade, zabat, na kojemu je zapisano njegovo ime
- njegovo doba za sobom nam je ostavilo prvi spomen hrvatskog imena, prvi hrvatski zapis, prvi kameni natpis, prvi samostan, prvi i dosada jedini trag vladarske rezidencije

- Trpimirov sin Zdeslav je prognan, a vlast je zatim preuzeo Domagoj koji je bio najvjerojatnije Neretljanin
- Domagojevom smrću, pružila se nova prilika dinastiji Trpimirović
- Postavljanjem Trpimirovog sina Zdeslava na vlast, politika bizantskog cara Bazilija na istočnom Jadranu, dosegla je svoju krajnju točku
- Bizant je zavladao Dalmatinskim gradovima i njihovim zaleđem

- vrhunac bizantskog angažmana na Jadranu u IX. stoljeću, bilo je osnivanje teme Dalmacije, posebno organizirane vojne pokrajine na čelu sa strategom koji je stolovao u Zadru
- trenutku kada se činilo da će bizantska vlast na istočnom Jadranu potrajati, dolazi do naglih promjena

Greda s imenom kneza Branimira, kraj IX. st., Šopot kod Benkovca

Zabat s natpisom kneza Mutimira, 895., Uzdlje kod Knina

- protiv Zdeslava je ubrzo izbila pobuna pa je tako ubijen, a na prijestolje je došao Branimir
- za vrijeme kneza Branimira, Hrvatska je doživjela prvi kulturni procvat u svojoj povijesti
- u Šopotu kod Benkovca pronađen je natpis koji se sastoji od kamene grede (arhitrava) i trokutastog zabata na kojemu se prvi puta u povijest na jednom kamenom natpisu spominje naziv *Cruatorum* – Hrvat, što predstavlja najstariji spomen nacionalnog imena u ovom dijelu Europe
- nakon Branimirove smrti (oko 892. godine), na prijestolje je došao Muncimir čije je središte bilo u Bijaćima kraj Trogira
- na sačuvanom natpisu, fragmentu oltarne pregrade, spominje se njegovo ime i titula *princeps*, koja je dotada bila nepoznata hrvatskim vladarima

Analiza zadatka

1. Lokalitet se nalazi 35 kilometara jugoistočno od Zadra. Tamo su pronađeni zabat i greda s natpisom kneza Branimira. **ŠOPOT KOD BENKOVCA**
2. Sjedište hrvatskih knezova i kraljeva iz dinastije Trpimirović. Nalazi se na strateški vrlo važnoj poziciji na 5 kilometara od Splita. **KLIS**
3. Nalazi se jugoistočno od Zagreba na utocima Odre u Kupu i Kupe u Savu. Tamo je stolovao knez Panonije, a danas je tamo sjedište jedne od najvećih županija u Hrvatskoj. **SISAK**
4. Nalazi se 15 kilometara sjeverozapadno od Zadra. Bio je političko, vjersko i kulturno središte srednjovjekovne Hrvatske. **NIN**
5. Lokalitet pored Solina, gdje je knez Trpimir podigao benediktinski samostan. **RIŽINICE**
6. Sjedište kneza Muncimira, nalazi se na međi trogirskog i donjokaštelanskog polja. **BIJAĆI**

Analiza zadatka

Izvori reprodukcija u prezentaciji

Slide 3: Preuzeto s mrežne stranice: <http://fiskalne-blagajne.hr/iz-medija/>

Slide 4: Preuzeto s mrežne stranice: [https://en.wikipedia.org/wiki/Kingdom_of_Croatia_\(925%E2%80%93931102\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Kingdom_of_Croatia_(925%E2%80%93931102)) i
<http://constructionlitmag.com/culture/bright-spot-dark-ages-how-charlemagne-almost-saved-western-civilization/>

Slide 5: Preuzeto s mrežne stranice: https://hr.wikipedia.org/wiki/Ljudevitov_ustanak i <http://www.hervardi.com/slovenijeh.php>

Slide 6: Preuzeto s mrežne stranice: https://hr.wikipedia.org/wiki/Srednjovjekovna_hrvatska_dr%C5%BEava i
<http://krk.fcpages.com/hr/hvb/trpimir.jpg>

Slide 7: Preuzeto s mrežne stranice: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=7941>

Slide 8: Preuzeto s mrežne stranice: <http://proleksis.lzmk.hr/13431/> i <https://hr.wikipedia.org/wiki/Muncimir>

8.4. Vježba 3: Sv. Donat – Rotonda Presvetoga Trojstva u Zadru

8.4.1. Vježba 3: Sv. Donat – Rotonda Presvetoga Trojstva u Zadru – literatura

1. Mirja Jarak, *Je li dokazano ranosrednjovjekovno podrijetlo prvotne rotunde sv. Trojstva?* u: *Opuscula archaeologica* 19, Zagreb, 1995., str. 117–123.
2. Tomislav Marasović, *Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji*, Split, Književni krug, 1994.
3. Ivo Petricioli, *Od Donata do Radovana: pregled umjetnosti u Dalmaciji od 9. do 13. stoljeća*, Split, Književni krug, 1990.
4. Trpimir Vedriš, *Po čemu je u 9. stoljeću rotunda sv. Trojstva u Zadru mogla sličiti crkvi sv. Anastazije u Carigradu?* u: *Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno-arheološka baština* 2, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2010., str. 63–79.
5. Pavuša Vežić, *O centralnim građevinama Zadra i Dalmacije u ranom srednjem vijeku*, Zadar, Arheološki muzej, 1991.
6. Pavuša Vežić, *Sv. Donat: rotunda Sv. Trojstva u Zadru*, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2002.

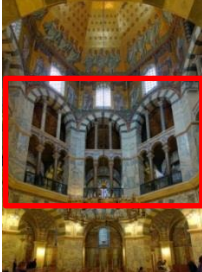
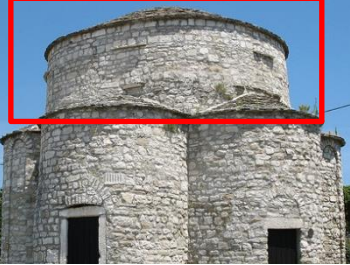
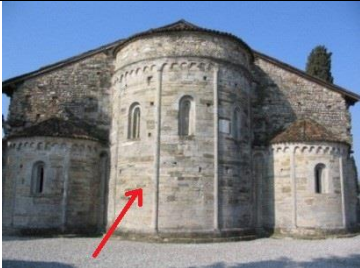
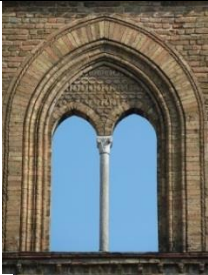

8.4.2. Vježba 3: Sv. Donat – Rotonda Presvetoga Trojstva u Zadru – radni materijal

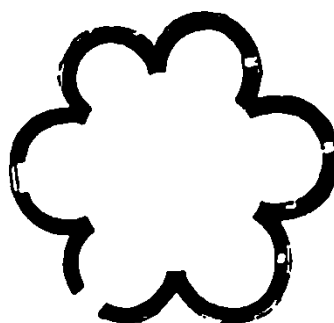
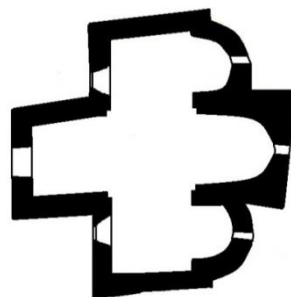
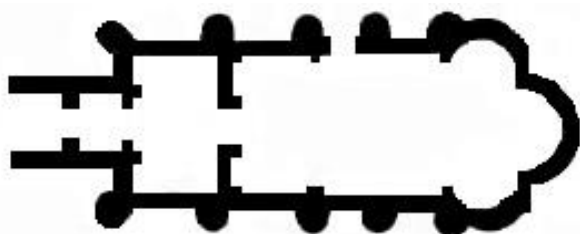
Ime i prezime učenika: _____

1. Povežite navedene pojmove s reprodukcijama na način da odgovarajući pojam upišete na liniju ispod reprodukcije koja ga prikazuje (ili na kojoj je označen).

- **ROTONDA** – građevina kružna tlocrta nadsvedena kupolom; poseban oblik centralne građevine
- **LEZENA** – vertikalna zidna istaka, služi za pojačanje konstrukcije i kao ukras
- **GALERIJA** – prohodni prostor iznad bočnih brodova u bazilikama ili iznad ophoda u rotondama; prema glavnom brodu ili središnjem prostoru otvara se nizom arkada
- **BIFORA** – prozor podijeljen stupićem na dva dijela, svaki s posebnim završnim lukom
- **TAMBUR** – cilindrična konstrukcija kružnoga ili poligonalnoga tlocrta koja nosi kupolu
- **TRIBELON** – monumentalizirajući arhitektonski element, otvor koji je s dva stupa podijeljen u tri dijela, obično sva tri lučno zaključena
- **APSIDA** – polukružni prostor crkve (svetište) ili druge građevine nadsveden polukupolom
- **SPOLIJ** – dio stare građevine upotrijebljen kao građevni materijal za neku novu građevinu
- **KAPITEL** – sastavni dio stupa, njegov gornji i najčešće ukrašen dio koji nosi teret grede ili luka

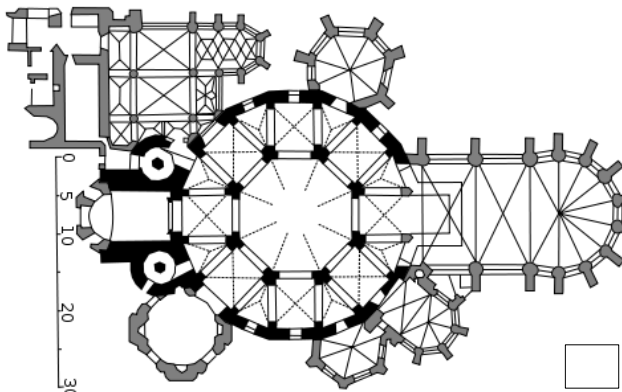

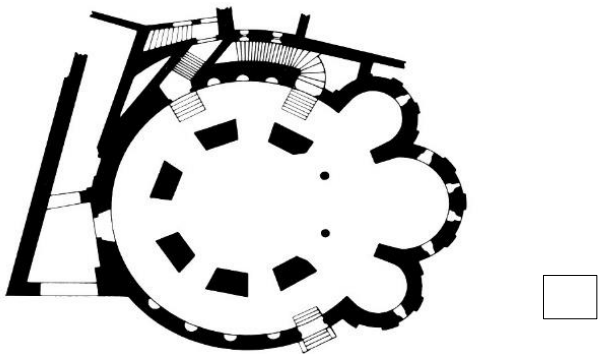

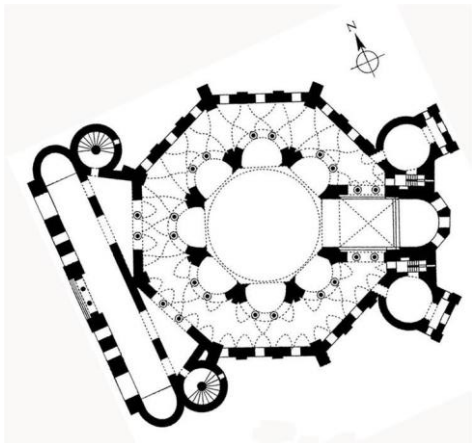
 <p>1. _____</p>	 <p>2. _____</p>	 <p>3. _____</p>
 <p>4. _____</p>	 <p>5. _____</p>	 <p>6. _____</p>
 <p>7. _____</p>	 <p>8. _____</p>	 <p>9. _____</p>

2. Povežite reprodukciju građevine s odgovarajućim tlocrtom na način da olovkom iscrtate liniju koja ih spaja.

3. Povežite građevinu s njenim tlocrtom na način da u kućice pored tlocrta upišete broj odgovarajuće reprodukcije s lijeve strane.

<p>1.</p> 	
<p>2.</p> 	
<p>3.</p> 	

4. Imaju li tlocrti iz prethodnog zadatka kakvih sličnosti? Objasnite.

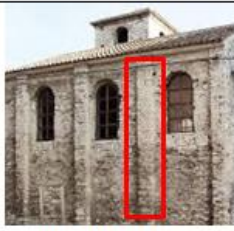
1. DIO PROJEKTNE NASTAVE:

Učionička nastava – 3. tjedan

**Tema: *Sv. Donat – Rotonda Presvetoga
Trojstva u Zadru***

Učionička nastava – 3. tjedan: *Analiza zadatka*

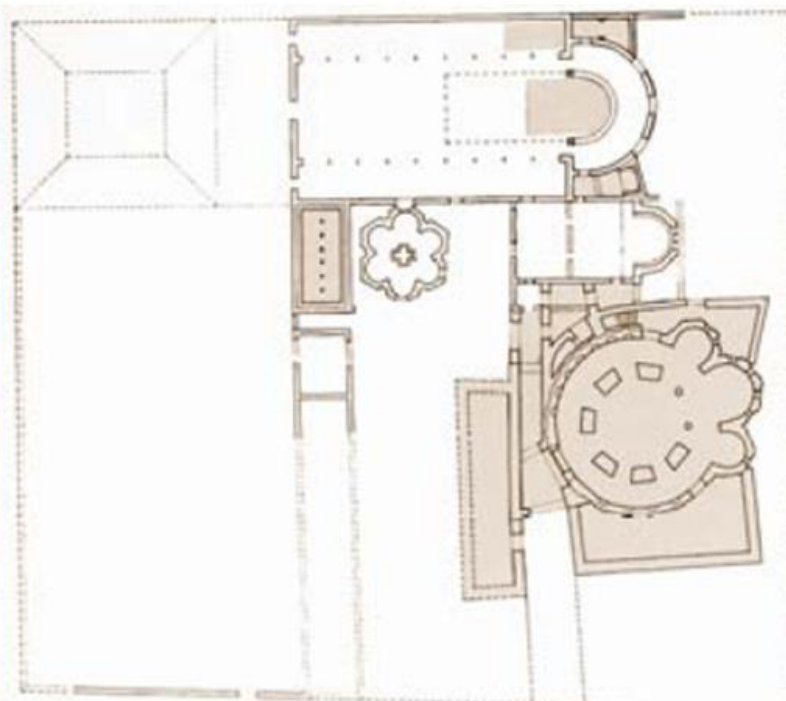
(sadržaj cijele prezentacije pojavljuje se postupnom animacijom)

		
1. <u>TRIBELON</u>	2. <u>GALERIJA</u>	3. <u>TAMBUR</u>
		
4. <u>APSIDA</u>	5. <u>BIFORA</u>	6. <u>SPOLIJ</u>
		
7. <u>ROTONDA</u>	8. <u>KAPITEL</u>	9. <u>LEZENA</u>

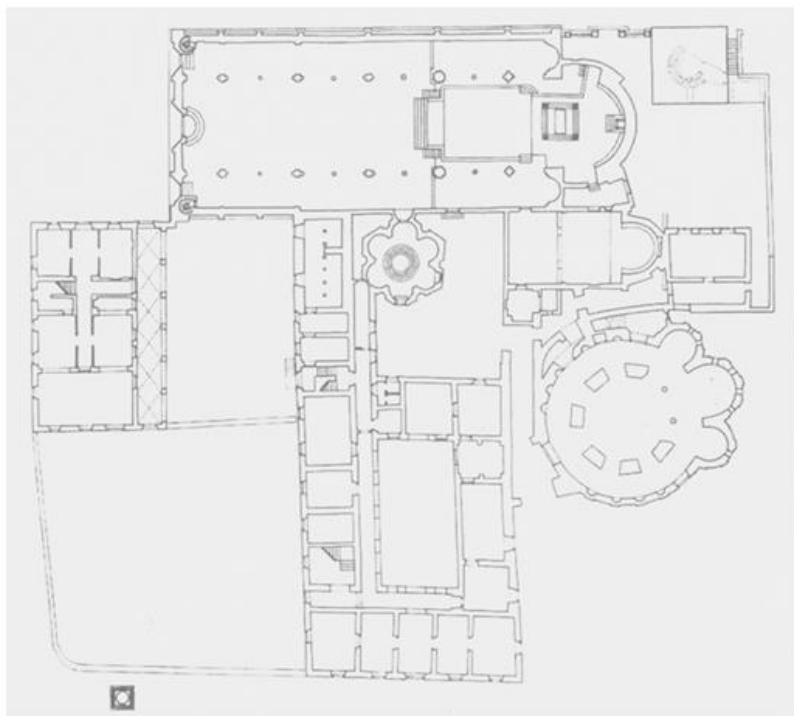

Položaj zadarskog episkopalnog kompleksa i crkve sv. Donata

Tlocrt starokršćanskog episkopalnog kompleksa s označenim dogradnjama iz IX. st.

- episkopalni kompleks tvore katedrala s aneksima (dijakonikon, baptisterij, katekumeneion) i biskupova rezidencija s pratećim sadržajima (episkopij)

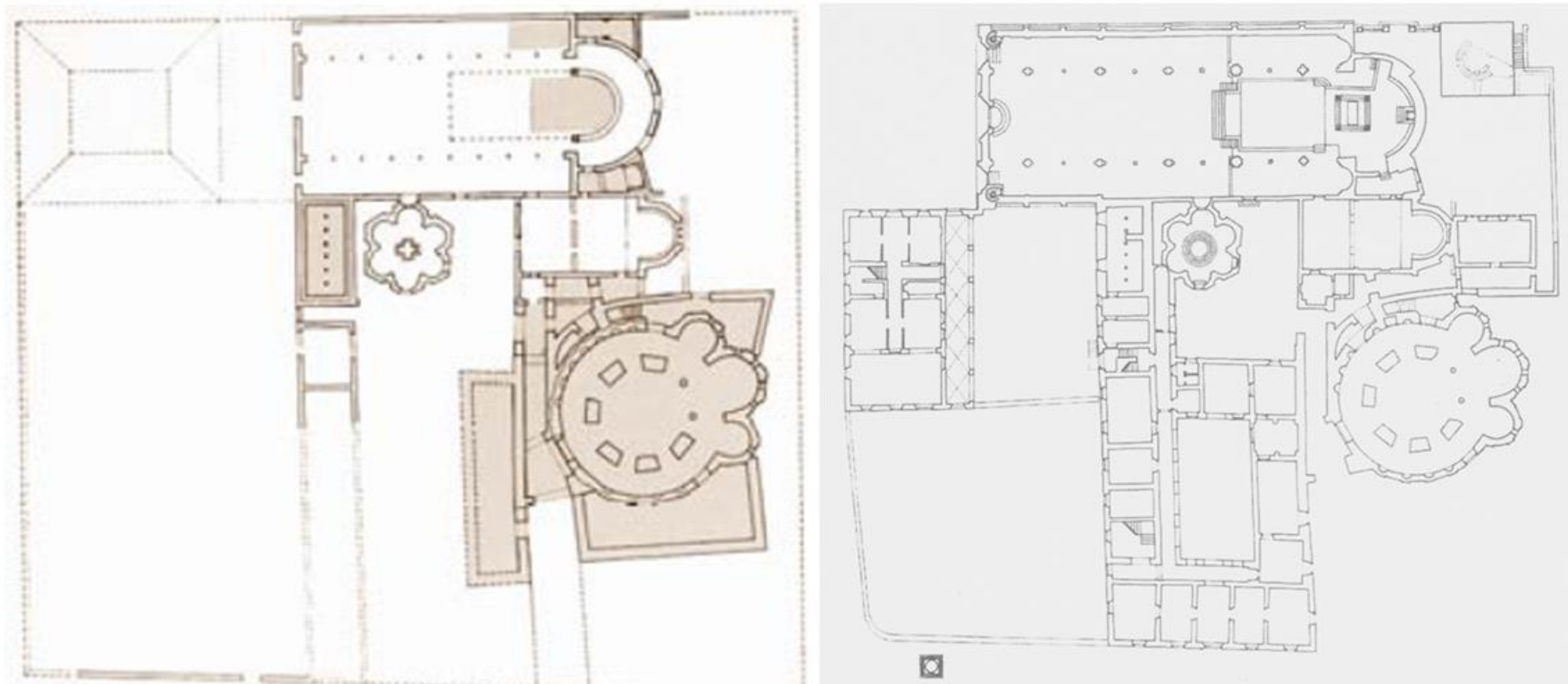

Prostorna koncepcija današnjeg stanja episkopalnog kompleksa

- u kvadrantu između katedrale i episkopija podignuta je tijekom II. polovice VIII. stoljeća te nadograđena u I. polovici IX. stoljeća rotonda Presvetoga Trojstva

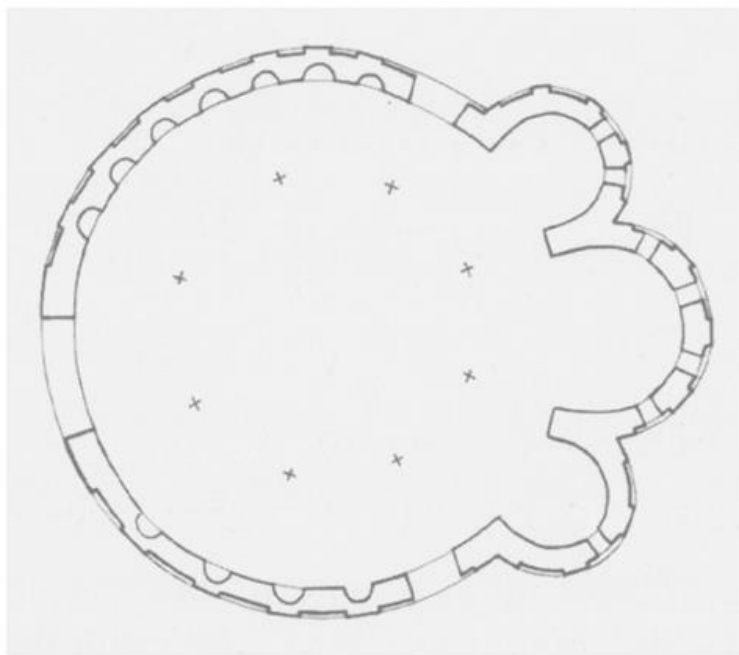

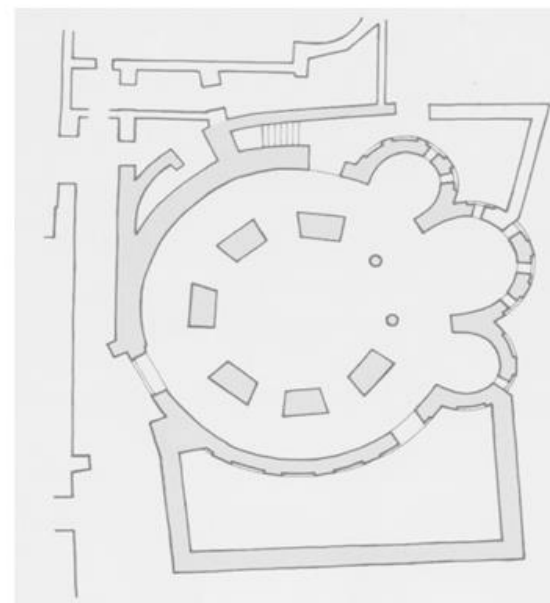
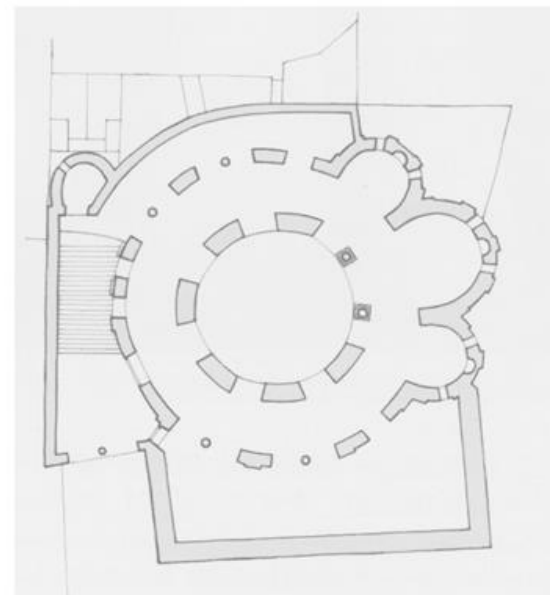

**Usporedba starokršćanskog episkopalnog kompleksa s označenim
dogradnjama iz IX. st. i prostorne koncepcije današnjeg stanja**

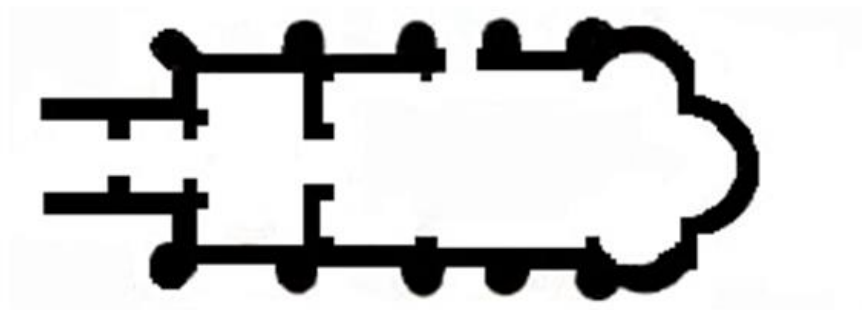

Tlocrt rotonde Presvetoga Trojsta iz VIII. st.

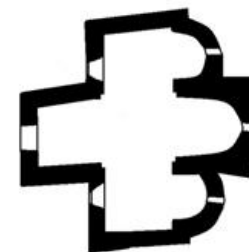

Crkva sv. Donata - tlocrti donjeg i gornjeg dijela rotonde Presvetoga Trojstva iz IX. st.

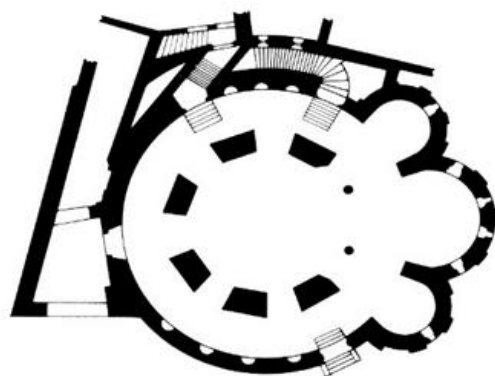

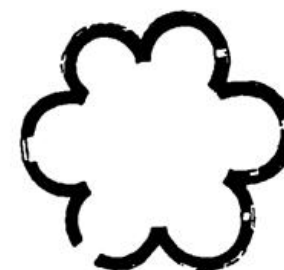
Tlocrt Crkve sv. Spasa, IX. st., Cetina

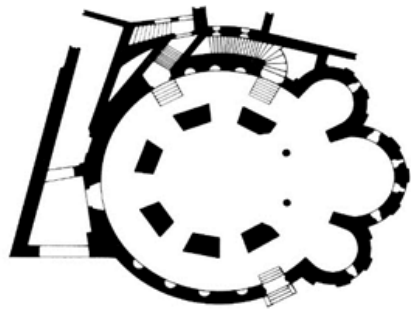
Tlocrt Crkve sv. Križa, IX. st., Nin

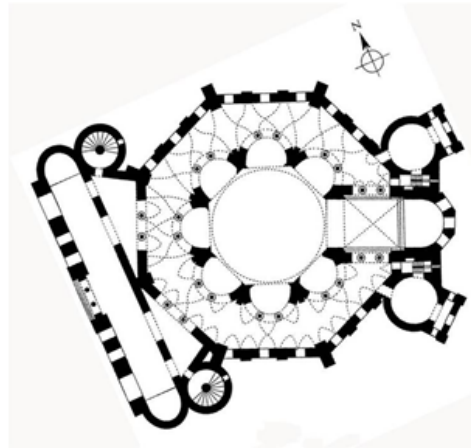
Tlocrt Crkve sv. Donata, IX. st., Zadar

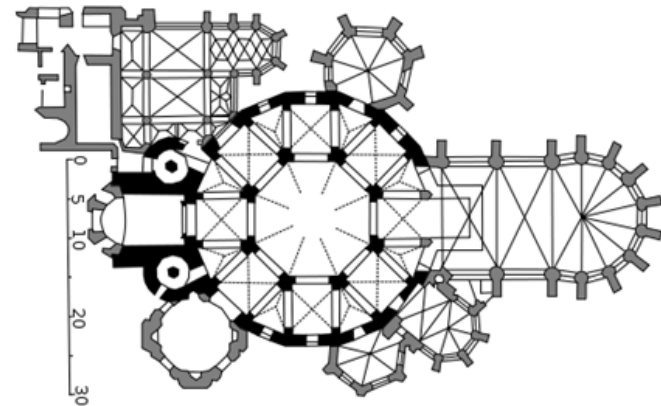
Tlocrt Crkve sv. Trojice, IX. st., Split

Tlocrt Crkve sv. Donata, IX. st., Zadar

Tlocrt Bazilike San Vitale, VI. st., Ravenna

Tlocrt Dvorske kapele Karla Velikog, IX. st., Aachen

Presjek Crkve sv. Donata, IX. st., Zadar

Presjek Bazilike San Vitale, VI. st., Ravenna

Shematski prikaz vertikalnog presjeka Dvorske kapele Karla Velikog, IX. st., Aachen

Izvori reprodukcija u prezentaciji

Slide 2: Preuzeto s mrežne stranice: <http://povijestokulnog.blogspot.hr/2011/09/bifora-lat.html>, <http://www.zupaporec.com/foto-galerija/category/1-eufrazijeva-bazilika.html>, <http://www.history.grad-krk.hr/hr/kj/nadgrobnispomenik>, <http://www.iic-hrvatskagrupa.hr/svetistasazeci.html>, <https://bs.wikipedia.org/wiki/Apsida>, https://hr.wikipedia.org/wiki/Crkva_sv._Donata_u_Zadru, <http://www.samostan-poljud.com/>, https://en.wikipedia.org/wiki/Palatine_Chapel,_Aachen

Slide 3: Preuzeto s mrežne stranice: <http://www.mareta-nekretnine.hr/> i <http://www.zadar.travel/hr/o-zadru/znameniti-zadrani/19-12-2012/sveti-donat-zadranin#.VVudFvntmk>

Slide 4: Preuzeto s mrežne stranice: <http://www.zadar.travel/hr/o-zadru/znameniti-zadrani/19-12-2012/sveti-donat-zadranin#.VVudFvntmk> i https://hr.wikipedia.org/wiki/Crkva_sv._Donata_u_Zadru i preuzeto iz: Pavuša Vežić, *Sv. Donat: Rotonda sv. Trojstva u Zadru*, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2002., str. 6

Slide 5: Preuzeto iz: Pavuša Vežić, *Sv. Donat: Rotonda sv. Trojstva u Zadru*, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2002., str. 6. i <http://www.zadar.travel/hr/o-zadru/znameniti-zadrani/19-12-2012/sveti-donat-zadranin#.VVudFvntmk>

Slide 6: Preuzeto iz: Pavuša Vežić, *Sv. Donat: Rotonda sv. Trojstva u Zadru*, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2002., str. 17 i 25

Slide 7: Preuzeto s mrežne stranice: <http://www.zadar.travel/hr/vodic/muzeji/16-12-2010/crkva-sv-donata#.VrBixLLhCM8>, <http://www.hkv.hr/reportae/lj-krinjar/5655-reportaa-starohrvatska-crkva-svetog-spasa-na-izvoru-rijeke-cetine.html>, <http://www.mladenpejakovic.com/bacic/index.html> i preuzeto iz: Pavuša Vežić, *Dalmatinski trikonhosi*, u: *Ars adriatica* 1, Zadar, 2011., 27–66., str. 46.

Slide 8: Preuzeto s mrežne stranice: <http://apah.lakegeneva.badger.groupfusion.net/modules/groups/homepagefiles/49961-87537-59172-10.jpg>, http://www.cbcurtis.net/benedict/Humanities%20Site/byz_art_architec.html, https://en.wikipedia.org/wiki/Palatine_Chapel,_Aachen, <https://quizlet.com/82774000/history-of-western-art-i-final-flash-cards/>, <http://www.mhas-split.hr/izlo%C5%BEba/Arhiva/BizantinciHrvatiKarolinzi/Izlo%C5%BEba/tabid/172/Default.aspx> i <http://www.zadar.travel/hr/vodic/muzeji/16-12-2010/crkva-sv-donata#.VrBixLLhCM8>

Izvori reprodukcija u 2. zadatku

Preuzeto s mrežne stranice: <http://lidija-photo.com/hr/fotografije-grada-splita/crkva-svete-trojice/#gallery/0d079062bf6634eb6bc315b699fda2e/3465>, <http://www.hkv.hr/reportae/lj-krinjar/5655-reportaa-starohrvatska-crkva-svetog-spasa-na-izvoru-rijeke-cetine.html> i <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1482535>

8.5. Radna knjižica

ROTONDA PRESVETOGA TROJSTVA – CRKVA SV. DONATA U ZADRU

Radna knjižica za terensku nastavu

Ime i prezime učenika: _____

Razred: _____

Datum: _____

Broj ostvarenih bodova: _____

Zadatak 1: Vremenska lenta

Na vremenskoj lenti kronološki poredajte sljedeće događaje upisivanjem odgovarajućeg broja u kućice:

V. st.   VIII. st.   IX. st.   XV. st.   XVIII. st.   XIX. st.   XX. st.

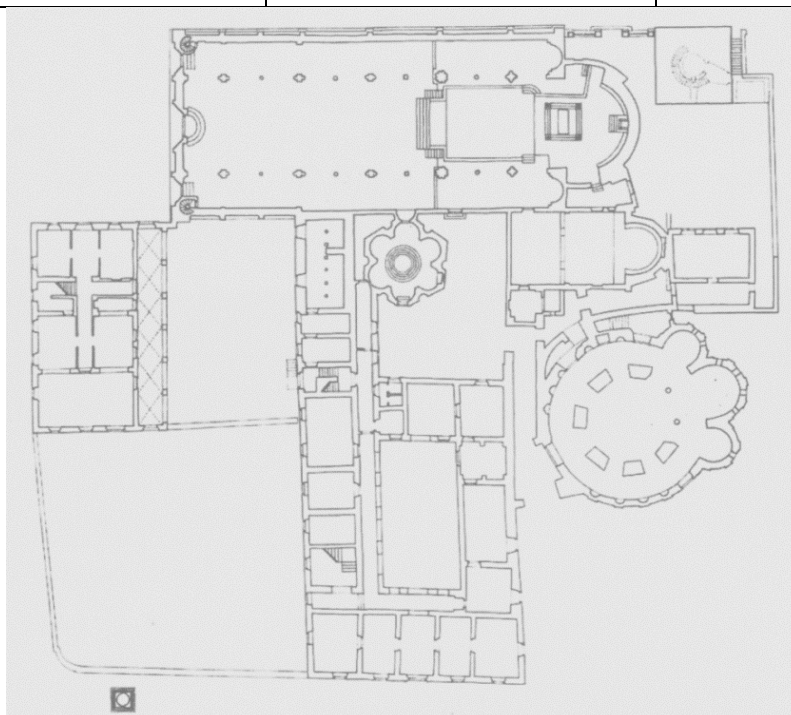
--	--	--	--	--	--	--

1. Promjena titulara crkve u sv. Donata
2. Adaptacija crkve Presvetoga Trojstva prema drugom projektu
3. Gradnja episkopalnog kompleksa
4. Gradnja crkve Presvetoga Trojstva
5. Izvršena su dva suvremena restauratorska zahvata na crkvi
6. Razorena je južna prigradnja crkve i spuštена je razina poda
7. Crkva sv. Donata je desakralizirana i odvojena od biskupskog sklopa

Zadatak 2: Snalaženje u prostoru episkopalnog kompleksa u Zadru

Na tlocrtu episkopalnog kompleksa označite navedene građevine/forum odgovarajućim brojem.

1. Crkva sv. Donata	2. Katedrala sv. Anastazije	3. Zvonik katedrale
4. Krstionica katedrale	5. Forum	6. Biskupska palača

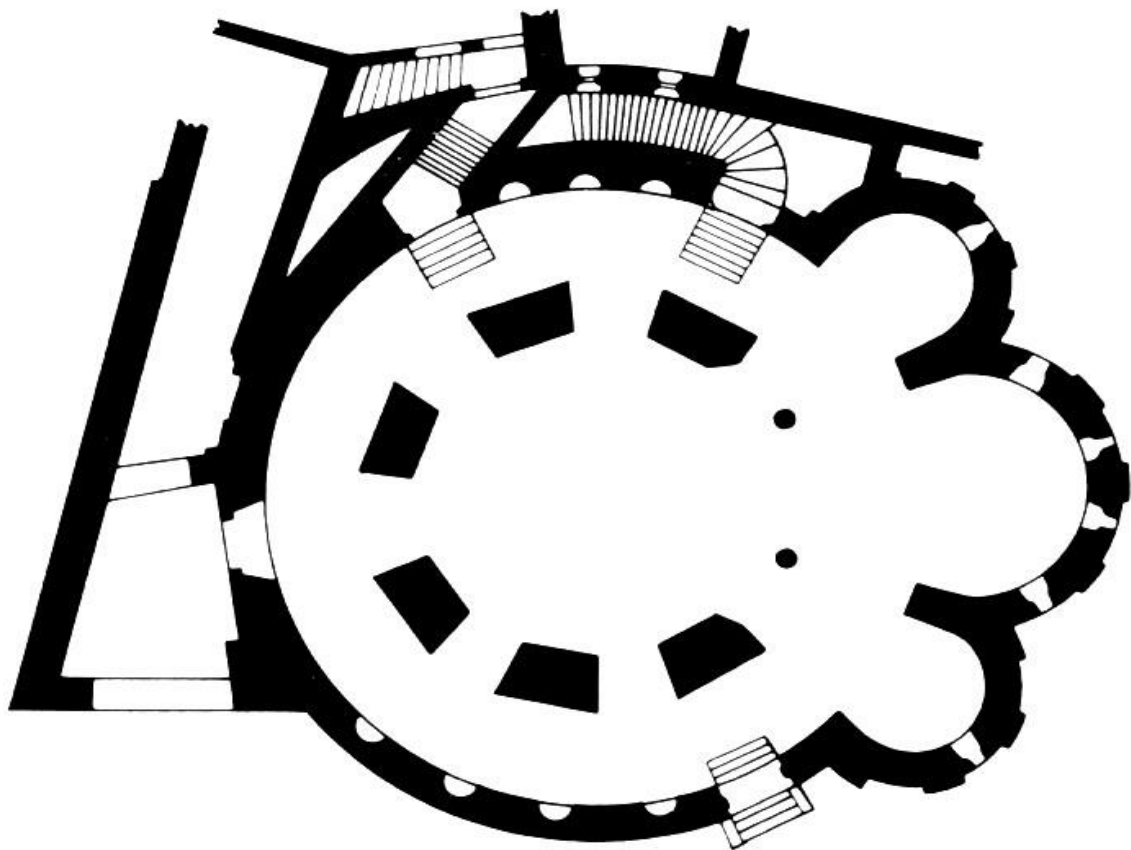

Zadatak 3: Snalaženje na tlocrtu crkve sv. Donata

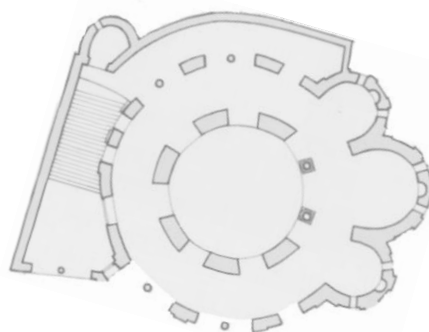
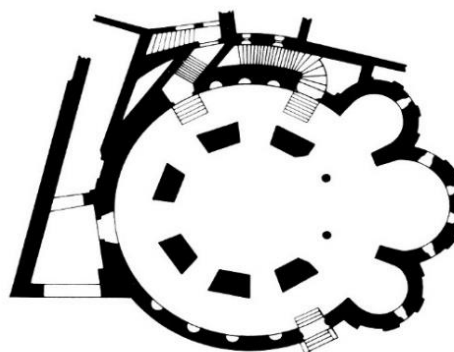
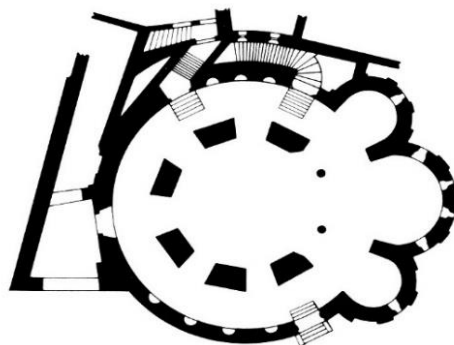
Na tlocrtu odgovarajućim brojem (1-8) označite sljedeće dijelove:

1. Središnju apsidu
2. Bočne apside
3. Deambulatorij
4. Glavni ulaz u crkvu
5. Narteks
6. Bočni ulaz u crkvu
7. Niše
8. Lezene

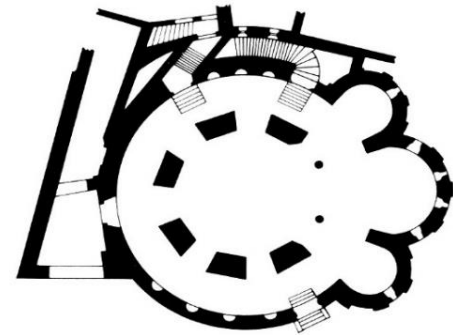

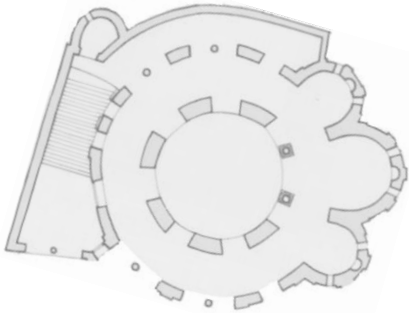

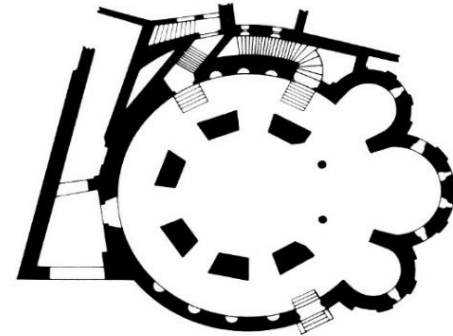

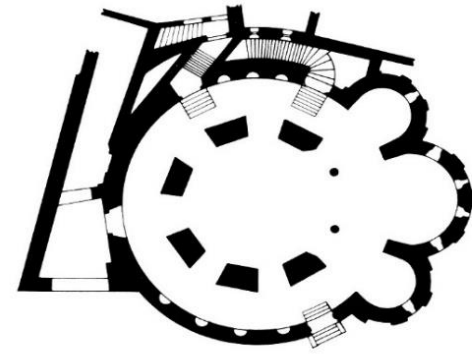

Zadatak 4: Snalaženje u unutrašnjosti crkve sv. Donata

Promotrite prikazane fotografije unutrašnjosti građevine te na tlocrtu točkom označite mjesto, a strelicom smjer pogleda promatrača.

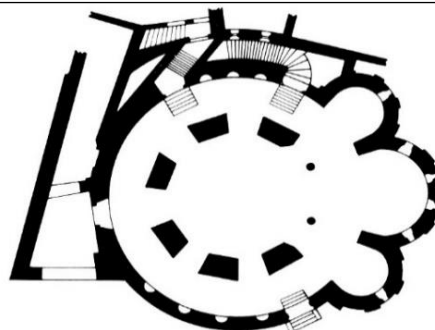
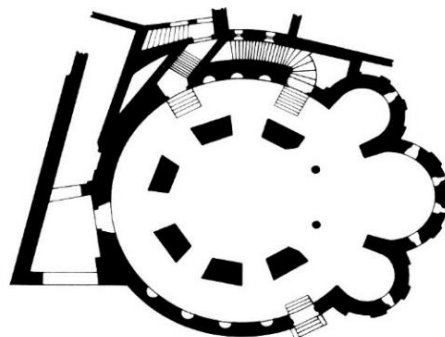
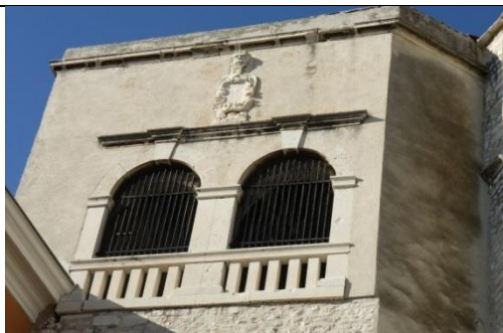
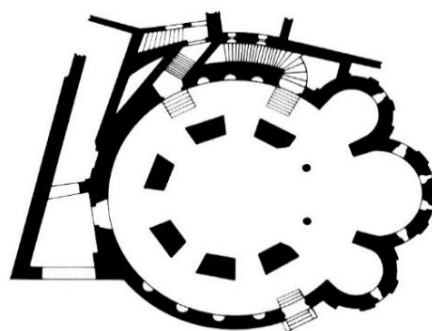
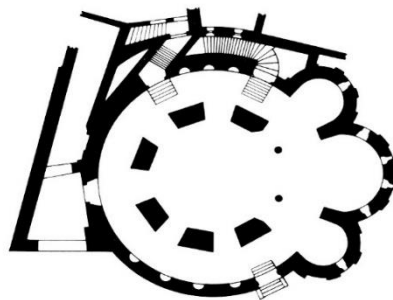

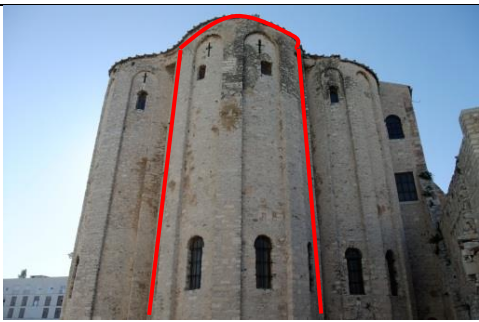

Zadatak 5: Snalaženje u prostoru oko crkve sv. Donata.

Promotrite prikazane fotografije te na tlocrtu točkom označite mjesto, a strelicom smjer pogleda.

Zadatak 6: Poznavanje terminologije

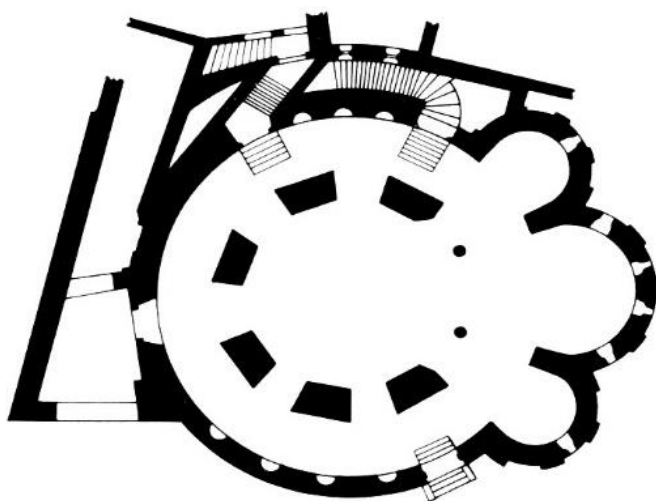
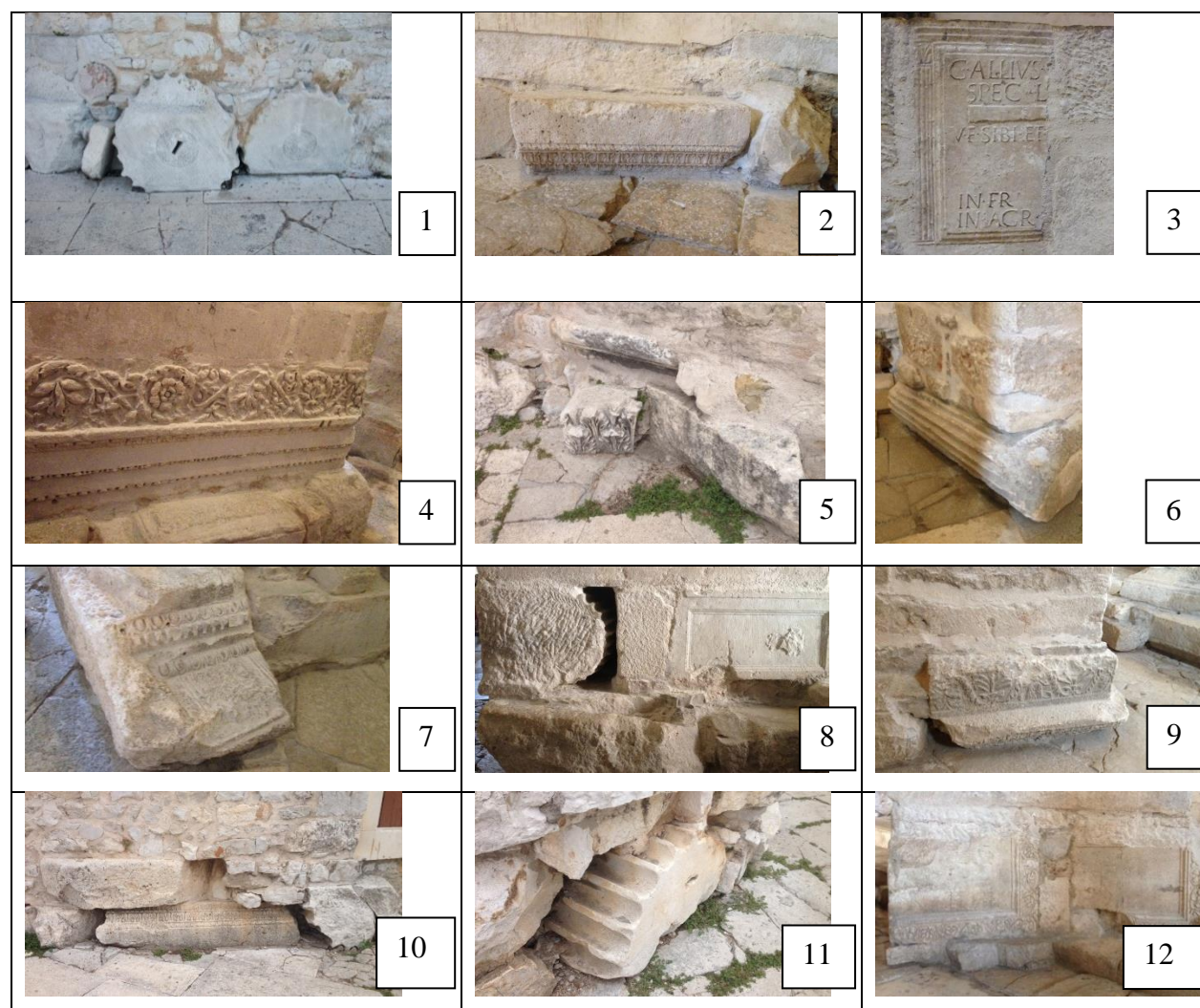
Upišite broj ispred navedenog pojma u kvadratić kraj reprodukcije koja mu odgovara.

1. TAMBUR	2. SPOLIJ	3. APSIDA	4. BIFORA (slijepa)
5. LEZENA	6. KAPITEL	7. TRIBELON	8. PILON
		☐	☐
		☐	☐
		☐	☐
		☐	☐

Zadatak 7: Prepoznavanje spolija

Pronađite i na tlocrtu prizemlja crkve sv. Donata, odgovarajućom brojkom označite gdje se određeni spolij nalazi.

Zadatak 8: Ponavljanje

Odgovorite na zadana pitanja.

1. U koliko se faza odvijala gradnja crkve sv. Donata u Zadru?

_____.

2. Navedite stoljeća kada je crkva građena.

_____.

3. Kojem stilskom razdoblju građevina pripada?

_____.

4. Što se promijenilo u izvedenom projektu spram izvornoga?

_____
_____
_____
_____.

5. Koja je najvjerojatnije bila prvotna namjena crkve sv. Donata?

_____.

6. Koja joj je današnja funkcija?

_____.

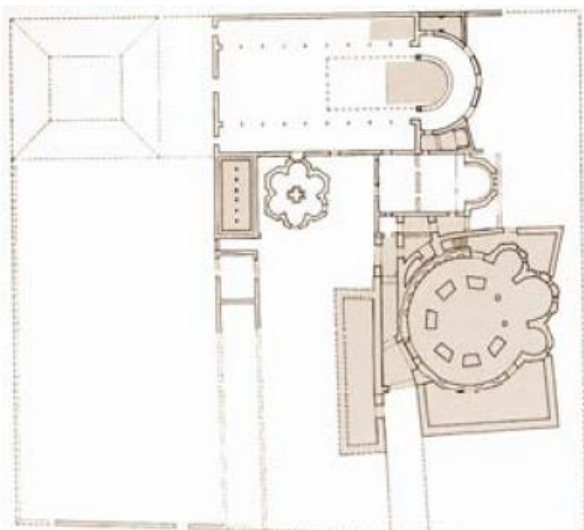
Zadatak 9 (samo grupa V): Razgovor s prolaznicima

Zaustavite pet Zadrana i kamerom snimite njihove odgovore na sljedeća pitanja:

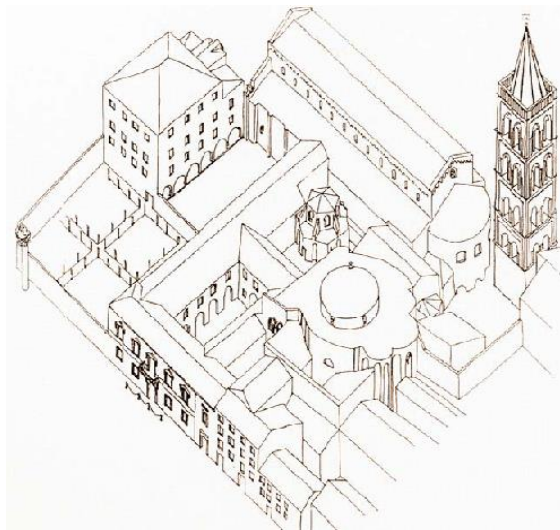
1. Zna li u kojem je stoljeću sagrađena crkva sv. Donata?
2. Je li građena odjednom ili se prvotni projekt promijenio?
3. Mislite li da je prema izvornom projektu građevina trebala izgledati ovako kao što izgleda danas ili su neki njeni sastavni dijelovi uklonjeni?
4. Smatrate li da se danas dovoljno brine o njenom očuvanju?
5. Zna li koja je njezina današnja namjena?

Napomena: možete postaviti i dodatna pitanja prema svojem izboru!

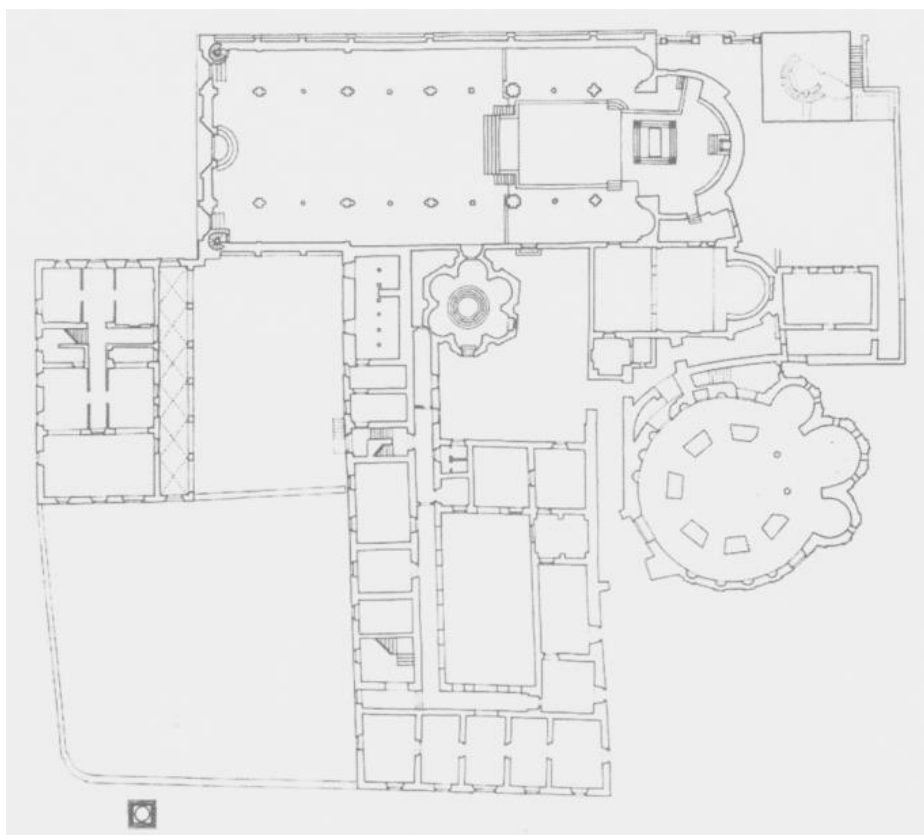
8.6. Slikovni material za pračenje nastave na terenu

Sl. 1. Tlocrt starokrščanskega episkopalnega kompleksa s označenim dogradnjama iz IX. st.

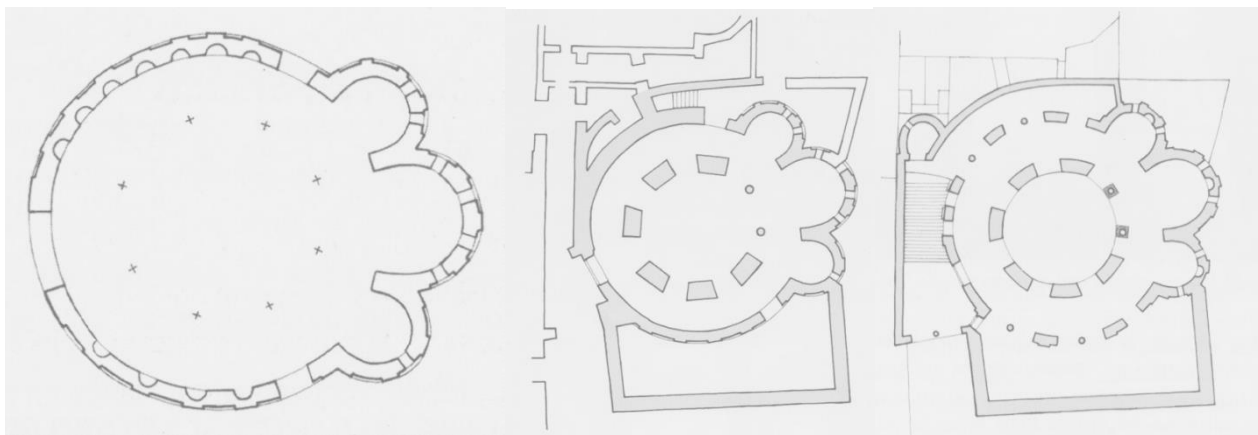

Sl. 2. Aksonometrijski prikaz episkopalnega kompleksa s Crkvom sv. Donata s početka XX. st.

Sl. 3. Prostorna koncepcija današnjeg stanja Episkopalnog kompleksa

Sl. 4. Tlocrt rotonde iz VIII. st.

Sl. 5. Crkva sv. Donata - Tlocrti donjeg i gornjeg dijela rotonde iz IX. st.

Sl. 6. Ostaci antičkog foruma ispred crkve sv. Donata, Zadar

Sl. 7. Pogled na crkvu sv. Donata i zvonik katedrale sv. Stošije, Zadar

Sl. 8. Pogled na apside crkve sv. Donata, Zadar

Sl. 9. Lezene povezane slijepim lukovima na apsidama crkve sv. Donata, Zadar

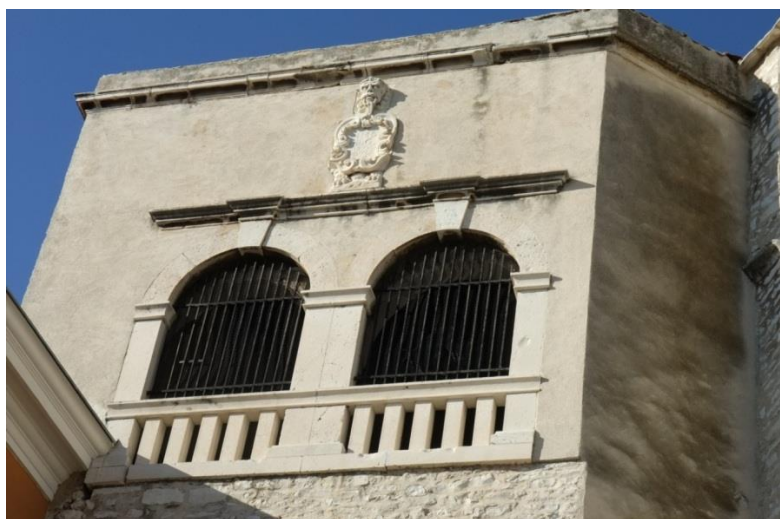

Sl. 10. Zazidani prolaz u obliku bifore na galeriji crkve sv. Donata, Zadar

Sl. 11. Zazidan prolaz u prostoru galerije crkve sv. Donata, Zadar

Sl. 12. Grb iznad glavnog ulaza u crkvu sv. Donata, Zadar

Sl. 13. Ostaci kaneliranih stupova u temeljima crkve sv. Donata, Zadar

Sl. 14. Niše u unutrašnjosti crkve sv. Donata, Zadar

Sl. 15. Pogled u kupolu crkve sv. Donata, Zadar

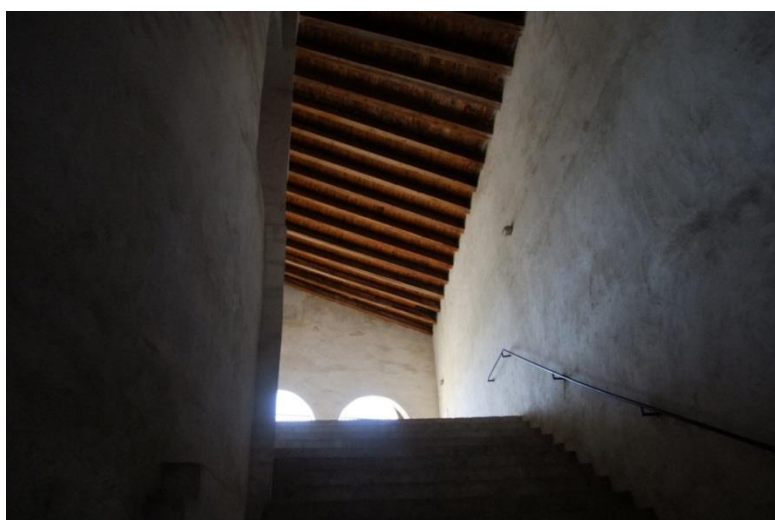

Sl. 16. Gljivasti prozorski otvori u glavnoj apsidi crkve sv. Donata, Zadar

Sl. 17. Spoliji u unutrašnjosti crkve sv. Donata, Zadar

Sl. 18. Pogled na stubište i drvenu krovnu konstrukciju na ulazu u galeriju crkve sv. Donata, Zadar

Sl. 19. Vrata na ulazu u galeriju crkve sv. Donata, Zadar

Sl. 20. Pogled na tribelon s galerije crkve sv. Donata, Zadar

Sl. 21. Korintski kapitel na galeriji
crkve sv. Donata, Zadar

Sl. 22. Kompozitni kapitel ispred glavne
apside u prizemlju crkve sv. Donata,
Zadar

Sl. 23. Pogled na tribelon galerije crkve sv. Donata, Zadar

9. Popis i izvori reprodukcija

Slika 1. Tlocrt starokršćanskog episkopalnog kompleksa s označenim dogradnjama iz IX. st. (mrežna stranica: <http://www.zadar.travel/hr/vodic/povijesni-spomenici/22-05-2007/crkva-sv-donata#.VVmy8vntmko> [10.5.2015.])

Slika 2. Aksonometrijski prikaz episkopalnog kompleksa s Crkvom sv. Donata s početka XX. st. (mrežna stranica: <http://www.zadar.travel/hr/vodic/povijesni-spomenici/22-05-2007/crkva-sv-donata#.VVmy8vntmko> [10.5.2015.])

Slika 3. Prostorna koncepcija današnjeg stanja Episkopalnog kompleksa (preuzeto iz: Pavuša Vežić, *Sv. Donat: Rotonda sv. Trojstva u Zadru*, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2002., str. 6

Slika 4. Tlocrt rotonde iz VIII. st. (preuzeto iz: Pavuša Vežić, *Sv. Donat: Rotonda sv. Trojstva u Zadru*, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2002., str. 17

Slika 5. Crkva sv. Donata - Tlocrti donjeg i gornjeg dijela rotonde iz IX. st. (preuzeto iz: Pavuša Vežić, *Sv. Donat: Rotonda sv. Trojstva u Zadru*, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2002., str. 25

Slika 6. Ostaci antičkog foruma ispred crkve sv. Donata, Zadar (fotografirala: Zrinka Novak, srpanj, 2014.)

Slika 7. Pogled na crkvu sv. Donata i zvonik katedrale sv. Stošije, Zadar (mrežna stranica: http://hr.wikipedia.org/wiki/Crkva_sv._Donata_u_Zadru [10.5.2015.])

Slika 8. Pogled na apside crkve sv. Donata, Zadar (fotografirala: Zrinka Novak, srpanj, 2014.)

Slika 9. Lezene povezane slijepim lukovima na aspidama crkve sv. Donata, Zadar (fotografirala: Zrinka Novak, srpanj, 2014.)

Slika 10. Zazidani prolaz u obliku bife na galeriji crkve sv. Donata, Zadar (fotografirala: Zrinka Novak, srpanj, 2014.)

Slika 11. Zazidan prolaz u prostoru galerije crkve sv. Donata, Zadar (fotografirala: Zrinka Novak, srpanj, 2014.)

Slika 12. Grb iznad glavnog ulaza u crkvu sv. Donata, Zadar (fotografirala: Zrinka Novak, srpanj, 2014.)

Slika 13. Ostaci kaneliranih stupova u temeljima crkve sv. Donata, Zadar (fotografirala: Zrinka Novak, srpanj, 2014.)

Slika 14. Niše u unutrašnjosti crkve sv. Donata, Zadar (fotografirala: Zrinka Novak, srpanj, 2014.)

Slika 15. Pogled u kupolu crkve sv. Donata, Zadar (fotografirala: Zrinka Novak, srpanj, 2014.)

Slika 16. Gljivasti prozorski otvori u glavnoj apsidi crkve sv. Donata, Zadar (fotografirala: Zrinka Novak, srpanj, 2014.)

Slika 17. Spoliji u unutrašnjosti crkve sv. Donata, Zadar (fotografirala: Zrinka Novak, srpanj, 2014.)

Slika 18. Pogled na stubište i drvenu krovnu konstrukciju na ulazu u galeriju crkve sv. Donata, Zadar (fotografirala: Zrinka Novak, srpanj, 2014.)

Slika 19. Vrata na ulazu u galeriju crkve sv. Donata, Zadar (fotografirala: Zrinka Novak, srpanj, 2014.)

Slika 20. Pogled na tribelon s galerije crkve sv. Donata, Zadar (fotografirala: Zrinka Novak, srpanj, 2014.)

Slika 21. Korintski kapitel na galeriji crkve sv. Donata, Zadar (fotografirala: Zrinka Novak, srpanj, 2014.)

Slika 22. Kompozitni kapitel ispred glavne apside u prizemlju crkve sv. Donata, Zadar (fotografirala: Zrinka Novak, srpanj, 2014.)

Slika. 23. Pogled na tribelon galerije crkve sv. Donata, Zadar (fotografirala: Zrinka Novak, srpanj, 2014.)

9.1. Popis i izvori reprodukcija u Radnoj bilježnici

Naslovna strana: Pogled na crkvu sv. Donata i katedralu, Zadar (mrežna stranica: http://hr.wikipedia.org/wiki/Crkva_sv._Donata_u_Zadru [10.5.2015.])

Zadatak 2: *Prostorna koncepcija današnjeg stanja Episkopalnog kompleksa*, Zadar (mrežna stranica: <http://www.zadar.travel/hr/vodic/povijesni-spomenici/22-05-2007/crkva-sv-donata#.VVmy8vntmko> [10.5.2015.])

Zadatak 3: *Tlocrt prizemlja crkve sv. Donata*, Zadar (mrežna stranica: <http://www.zadar.travel/hr/vodic/muzeji/16-12-2010/crkva-sv-donata#.VrCAILLhCM9>)

Zadatak 4: *Reprodukcije unutrašnjosti crkve sv. Donata*, Zadar (Fotografirala Zrinka Novak, srpanj 2014.)

Zadatak 5: *Reprodukcije vanjštine crkve sv. Donata*, Zadar (Fotografirala Zrinka Novak, srpanj 2014.)

Zadatak 6: *Reprodukcije* vanjštine i unutrašnjosti crkve sv. Donata, Zadar (Fotografirala Zrinka Novak, srpanj 2014.)

Zadatak 7: Reprodukcijske spolija ugrađenih u temelje crkve sv. Donata, Zadar (Fotografirala Zrinka Novak, srpanj 2014.)

10. Popis literature

1. AA. VV., *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Anđelko Badurina (ur.), Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2000.
2. AA. VV., *Hrvati i Karolinzi: Rasprave i vrela*, Ante Milošević, Željko Rapanić (ur.), Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2000.
3. Mladen Ančić, *Church with incomplete biography: plans for the consolidation of Byzantine rule on the Adriatic at the beginning of the ninth century* u: Danijel Dzino, Ken Parry (ur.), *Byzantina Australiensia* vol. 20, Brisbane, Australian Association for Byzantine Studies, 2014., str. 71-88.
4. Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, 1994.
5. Neven Budak, Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Zagreb, Školska knjiga, 2006.
6. Nenad Cambi, *Antika*, Zagreb, Naknada Ljevak, Institut za povijest umjetnosti, 2002.
7. Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost, I. dio, Uvod: Udžbenik za I. razred gimnazije, srednje strukovne i umjetničke škole*, Zagreb, Školska knjiga, 2009.
8. Vedrana Delonga, *Rezultati novijih istraživanja srednjovjekovnih arheoloških nalazišta u Dalmaciji* u: *Starohrvatska prosvjeta* III/21, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 1991., str. 1–28.
9. John Dewey, *Erfahrung und Erziehung* u: Werner Corell (ur.), *Reform des Erziehungsdenkens. Eine Einführung in J. Deweys Gedanken zur Schulreform*, Weinheim, Beltz, 1963., str. 247–296.
10. Ivo Goldstein, *Bizant na Jadranu: Bizant na Jadranu od Justinijana I. do Bazilija I.*, Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1992.
11. Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*, Zagreb, Novi liber, 2003.
12. Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb, Novi Liber, 1995.
13. Radovan Ivančević, *Stilovi, razdoblja, život I: Od paleolita do predromanike, Udžbenik za II. razred gimnazije*, Zagreb, Profil, 2007.
14. Mirja Jarak, *Je li dokazano ranosrednjovjekovno podrijetlo prvotne rotunde sv. Trojstva?* u: *Opuscula archaeologica* 19, Zagreb, 1995., str. 117–123.
15. Miljenko Jurković, *Problem kontinuiteta između antike i romanike u umjetnosti istočnog Jadrana* u: *Radovi instituta za povijest umjetnosti* 12–13, Zagreb, 1989., str. 41–48.

16. Antun Karaman, *Likovna umjetnost, 2. dio: Opća povijest umjetnosti od prapovijesti do suvremenosti, Udžbenik za 2. razred gimnazije s dvogodišnjim programom likovne umjetnosti*, Zagreb, Školska knjiga, 2009.
17. Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Prošlost Zadra, sv.2: Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Zadar, Novi list, 1976.
18. Tomislav Marasović, *Dalmatia Praeromanica*, Split, Književni krug, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Zagreb, Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 2008.
19. Tomislav Marasović, *Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji*, Split, Književni krug, 1994.
20. Bogomil Obelić, Adela Sliepčević, *Correction of Radiocarbon Age of Wooden Beams from St. Donat's Church in Zadar by Dendrochronological Method*, u: *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 32–33, Zagreb, 2000., str. 197–206.
21. Ivo Petricioli, *Od Donata do Radovana*, Split, Književni krug, 1990.
22. Ian Reece, Stephen Walker: *Teaching, Training and Learning: A Practical Guide*, Business Education Publishers Ltd, London, 1994.
23. Mirjana Sanader, *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Zagreb, Školska knjiga, 2004.
24. Natalija Stipetić Ćus, Zrinka Jurić Avmedoski, Blanka Petrincec Fulir, Elen Zubek, *Likovna umjetnost 1. Udžbenik za 1. razred srednjih škola s dvogodišnjim i četverogodišnjim programom*. Zagreb, Alfa, 2009.
25. Mate Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, Golden marketing, 2003.
26. Mate Suić, *Zadar u „De administrando imperio“ Konstantina Porfirogeneta* u: *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, 17–18, Zadar, 1981., str. 5–15.
27. Mate Suić, *Zadar u starom vijeku*, Zadar, Filozofski fakultet, 1981.
28. Trpimir Vedriš, *Po čemu je u 9. stoljeću rotonda sv. Trojstva u Zadru mogla sličiti crkvi sv. Anastazije u Carigradu?* u: *Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesno-arheološka baština 2*, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2010., str. 63–79.
29. Pavuša Vežić, *Dalmatinski trikonhosi*, u: *Ars adriatica 1*, Zadar, 2011., 27–66.
30. Pavuša Vežić, *Sveti Donat: Rtonda svetog Trojstva u Zadru*, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2002.
31. Mrežna stranica: http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/likovni.pdf
32. Mrežna stranica: http://dokumenti.ncvvo.hr/Ispitni_katalozi_13-14/Hrvatski/IK-liu.pdf
33. Mrežna stranica: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/296732.html>
34. Mrežna stranica: <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2685>
35. Mrežna stranica: <http://hrvatski.enacademic.com/>

- 36. Mrežna stranica: <http://proleksis.lzmk.hr/26587/>
- 37. Mrežna stranica: <http://www.enciklopedija.hr/>
- 38. Mrežna stranica: <http://hbl.lzmk.hr/trazilica.aspx>
- 39. Mrežna stranica: <http://www.zadar.travel/>
- 40. Mrežna stranica: <http://hjp.novi-liber.hr/>

11. Sažetak / Summary

Crkva sv. Donata u Zadru – projektna nastava iz predmeta *Likovna umjetnost*

Područje na kojem je u VIII. stoljeću sagrađena crkva Presvetoga Trojstva naseljeno je od davnina. Prodor i afirmacija kršćanstva u Zadru koja se dogodila između IV. i VI. stoljeća, za grad i njegove stanovnike značilo je veliku promjenu. U to vrijeme grad dobiva svoga prvog biskupa, a sjeverno od rimskog foruma gradi se episkopalni kompleks. Nekoliko stoljeća kasnije, odlukom zadarskog biskupa Donata unutar zadarskog episkopalnog kompleksa dolazi do gradnje crkve Presvetoga Trojstva. Crkva je građena u dvije faze pri čemu prva datira u VIII., a druga u IX. stoljeće. Tijekom druge faze gradnje na građevini je izvedeno nekoliko značajnih zahvata. Prije svega potrebno je spomenuti kako je crkva tada dobila galeriju, sustav prostorija prigradenih uz nju i narteks. Crkva Presvetoga Trojstva najveća je predromanička građevina u Hrvatskoj i po tome se ubraja u najvažnije primjere hrvatske, ali i europske kulturne baštine. Od XV. stoljeća crkva nosi ime biskupa koji ju je dao sagrađiti – sv. Donata. Tijekom godina crkva je doživjela nekoliko pokušaja restauracije koji su zapravo prilično naštetili njenom izvornom izgledu. U ovome diplomskom radu predstavljen je prijedlog srednjoškolskog učeničkog projekta iz predmeta *Likovna umjetnost* posvećen crkvi sv. Donata u Zadru. Prvu fazu projekta čini učionička nastava koja obuhvaća samostalno istraživanje učenika u okviru grupnog i individualnog rada u kojem će se obraditi tri teme: *Antički Zadar*, *Povijesne prilike u doba izgradnje crkve sv. Donata i Sv. Donat: Rotonda Presvetoga Trojstva u Zadru*. Teme obrađene na učioničkoj nastavi prikazati će širi kontekst i obuhvatiti povijesno-društvene prilike koje su dovele do gradnje crkve. Drugu fazu projekta čini jednodnevna terenska nastava. U završnoj fazi projekta predstaviti će se rezultati istraživanja putem kratkog dokumentarnog filma koji će pripremiti jedna od grupa učenika. Projekt će se predstaviti nastavnicima, ostalim učenicima škole i roditeljima povodom Dana škole ili Dana otvorenih vrata. Ovim projektom, putem samostalnog ili grupnog istraživanja učenicima će se približiti okolnosti nastanka građevine što će ih potaknuti na vrednovanje nacionalne kulturne baštine. Također projektom će se upotpuniti ionako mala satnica predmeta *Likovna umjetnost* koja spomenicima nacionalne kulturne baštine ne pridaje dovoljno pažnje.

Ključne riječi: crkva sv. Donata, crkva Presvetoga Trojstva, predmet Likovna umjetnost, projektna nastava, nacionalna kulturna baština

The Church of St. Donat – high school student’s project within the Visual Arts

The area, where in the VIII century the Church of the Holy Trinity was built, has been inhabited since ancient times. The penetration and affirmation of Christianity in Zadar, which took place between IV and VI century, meant a major change for the city and its inhabitants. At the time the city got its first bishop, while north of the Roman Forum the Episcopal complex has launched and well under way. The construction of the Church of the Holy Trinity, within the Episcopal complex in Zadar, started with the decision of the Zadar’s bishop Donat. The church was built in two phases, first one dating back to the VIII century and the second phase dating back to the IX century. During the second phase of the construction several significant developments were incorporated into the building design such as a gallery with a system of additional rooms next to it as well as a narthex. The Church of the Holy Trinity is the biggest Pre-Romanesque building in Croatia and it ranks as one of the most important examples of the Croatian and European cultural heritage. Since the XV century the church bears the name of the bishop who had initiated its construction – St. Donat. Over the years the church has undergone several attempts of restauration which were in fact not beneficial but on contrary quite damaging to its original appearance. In this graduation thesis a proposal for the high school student’s project within the Visual Arts course is presented. The aforementioned project is dedicated to the Church of St. Donat. The first phase of the project includes classroom teaching that consists of an independent research conducted by the students, both in a group or independently, and will cover three subjects: *The Ancient city of Zadar*, *Historic opportunities during St. Donat’s Church construction* and *St. Donat: The Church of the Holy Trinity*. Subjects covered in the classroom will show a wider context and will encompass historical and social conditions that led to the construction of the church. The second phase of the project includes a one-day field trip. In the third and final phase of the project the results of the research will be presented in a short documentary that will be prepared by one of the student groups. The project will be presented to the teachers, other students as well as parents at the celebration of “Day of the School” or the school’s “Open Door” days. With this project and the student’s involvement in the research, the circumstances of the monument’s construction and the facts behind its commencement will give the students a unique opportunity to better understand it, which in turn will encourage them to truly value the rich national and cultural heritage. Furthermore, the project will help increase the insufficient hours dedicated to the Visual Arts class and increase the awareness of the significance that monuments as such bring to our national and cultural heritage.

Keywords: The Church of St. Donat, The Church of the Holy Trinity, high school student's project, national cultural heritage